

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

KATEDRA SLAVISTIKY

Překlad odborného textu z oblasti numismatiky

Specialized translation in the field of numismatic

Перевод специального текста из области нумизматики

Vypracovala: Bc. Lenka Bajtová

Vedoucí práce: prof. Ludmila Stěpanova, CSc.

2019

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny.

V Olomouci, 17.04.2019

---

podpis

Děkuji prof. Ludmile Stěpanové, CSc., a Ing. Josefu Mošovi, CSc., za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní diplomové práce poskytli.

---

podpis

OBSAH

ÚVOD.....	5
1. KNIHA „MINCE V RUSKU“	6
2. ODBORNÝ TEXT A JEHO PŘEKLAD	7
2.1. ODBORNÝ TEXT.....	7
2.1.1. SPECIFIKA RUSKÉHO ODBORNÉHO TEXTU.....	8
2.2. PŘEKLAD	9
2.2.1. TEORIE PŘEKLADU	10
2.2.2. PROCES PŘEKLADU.....	11
2.2.3. PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE.....	11
2.2.4. PŘEKLADATEL	12
2.3. SPECIFIKA PŘEKLADU ODBORNÉHO TEXTU.....	14
2.3.1. SPECIFIKA PŘEKLADU TEXTU Z OBLASTI NUMISMATIKY	16
3. TEXT PŘEKLADU	18
4. TRANSLATOLOGICKÝ KOMENTÁŘ.....	43
4.1. PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE.....	43
FORMÁLNÍ TRANSFORMACE.....	43
SÉMANTICKÉ (LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÉ) TRANSFORMACE.....	51
4.2. PŘEKLAD TERMÍNŮ	54
4.3. PŘEKLAD NÁZVŮ A JMEN	57
ZÁVĚR.....	61
PE3IOME.....	63
ZDROJE	70
KNIŽNÍ ZDROJE.....	70
SLOVNÍKY	74
WEBOVÉ STRÁNKY	74

SEZNAM PŘÍLOH	76
PŘÍLOHA Č. 1: Kopie překládané části knihy	77
PŘÍLOHA Č. 2: Slovník numismatických pojmů	111

ÚVOD

Téma této magisterské práce navazuje na mou bakalářskou práci, kdy jsem analyzovala ruský peněžní systém a propojovala ho s ruskou historií. Pro překlad jsem hledala takovou knihu, jejíž styl a odborná úroveň jsou blízké širokému kruhu čtenářů. Nakonec jsem vybrala knihu *Деньги в России* (Peníze v Rusku), která se mi zdála být poutavou encyklopedií ruského peněžního hospodářství. Pro účely magisterské diplomové práce jsem vydělila část, která začíná historií mincí za vlády Petra I. Velikého a končí popisem mincí Kateřiny II. Období 18. století, kterému je tato část věnována, je pro ruskou numismatiku jedno z nejzajímavějších, jelikož se tehdy mincím začalo dostávat náležité pozornosti a často se s nimi experimentovalo.

Bohuslav Ilek napsal ve své knize *Místo teorie odborného překladu v soustavě věd o překladu*, že „vymezit přesně hranice mezi texty odbornými a texty krásné literatury není možné. Jsou tu plynulé přechody. Např. realistický historický román může být velmi blízký vědecké historii, ...“. Stejně tak je tato kniha plná zajímavých příběhů z ruské historie vykreslených na osnově odborného numismatického textu.

Cílem diplomové práce je vytvořit adekvátní překlad vybrané části textu doplněný komentářem k vybraným překladovým transformacím a výkladovým slovníkem odborných výrazů, které se v textu objevují.

Práce bude rozdělena do čtyř částí. První část nás seznámí s knihou, jejíž část bude v této diplomové práci přeložena. Ve druhé teoretické části se budeme zabývat odborným textem, překladem a tématy, která jsou s ním úzce spojená, a specifikami překladu odborného textu. Do třetí kapitoly bude umístěn překlad vybrané části knihy. Čtvrtá část bude spojovat teoretickou část a překlad pomocí translatologického komentáře, ve kterém se budeme věnovat vybraným jevům, které se objevují v textu překladu, a postupům, které byly během překládání použity.

1. KNIHA „MINCE V RUSKU“

Kniha byla vydána nakladatelstvím Střelec v roce 2000 a její plný název zní *Деньги в России. История русского денежного хозяйства с древнейших времен до 1917 г.* (Mince v Rusku. Historie ruského peněžního hospodářství od dávných časů do roku 1917). Autory knihy jsou přední odborníci v oblasti ruské numismatiky a notafilie a pracovníci Oddělení numismatiky Státního historického muzea A. S. Melnikovová, V. V. Uzděnikov a I. S. Šikanovová.

Melnikovová se specializovala na středověkou ruskou numismatiku až do 18. století. Překládanou část knihy napsal Uzděnikov, který se zaměřoval na mincovní ražbu a peněžní obrat v Rusku v období od 18. do 20. století. Papírovým platidlům se v knize věnovala specialistka na ruskou notafilii Šikanovová.

V roce 1970 vydal ruský učenec a historik I. G. Spasský knihu *Русская монетная система*, která autorům posloužila jako inspirace pro jejich práci. Autoři v knize kombinují již známé fakty a nové vědecké poznatky z oblasti numismatiky z několika posledních desetiletí. Zároveň se soustředí na ruskou peněžní soustavu od jejího počátku do roku 1917, kdy došlo v ruské numismatice k razantní změně. Tyto nové poznatky doplňují dříve vydanou literaturu a v jisté míře i napravují její nedostatky.

Odpovědi na základní otázky ruské numismatiky, které tato kniha poskytuje, jsou zde provázány s ruskou historií a příběhy s ní spojené. To dělá knihu zajímavou a poutavou nejen pro specialisty, vědce a sběratele, ale i pro laiky, kteří mají zájem o historii a ruskou numismatiku a notafilii. Sami autoři uvádí, že kniha může být použita i jako učebnice pro střední a vysoké školy.

Kniha je velmi pěkně zpracovaná obsahově i graficky. Nehledě na dlouhá větná spojení a občasné odborné termíny se snadno čte. Obsah ve formě textu doplňují obrázky a fotografie mincí s popisky, které ilustrují v textu zmíněné jevy. Čtenářovu pozornost tak neodvádí snaha představit si popisovanou minci, díky čemuž se čtenář neztrácí v textu. Samotný text je rozdělen do tří sloupců a členěn na části, kapitoly a odstavce. Kniha je rozvržena do 4 částí, z nichž každá obsahuje 3 až 8 kapitol, které na sebe plynule navazují.

2. ODBORNÝ TEXT A JEHO PŘEKŁAD

2.1. ODBORNÝ TEXT

Odborným textem rozumíme text, který je věnován nějaké vědě, ať už přírodní nebo společenské. Odborný text je zasazen do specifického rámce, ve kterém se pojednává o určitém předmětu. Pokud si například chystáme přečíst knihu o jaderných elektrárnách, text bude zasazen do rámce jaderné fyziky a bude pojednávat o jaderných reaktorech, chladicích věžích, parních turbínách atd., a tudíž se tam nejspíš nedočteme o pěstování růží.

Odborný text spadá pod odborný (nebo také vědecký a naučný) funkční styl českého jazyka. Dělení stylů se u různých teoretiků liší, avšak většina z nich vyděluje odborný funkční styl. Někteří autoři nicméně shledávají pojem odborný funkční styl příliš širokým a dále ho dělí na styl administrativní a odborný nebo naučný. „J. Mistrík od staršího, obecnějšího označení „odborný“ vzhledem k stále větší diferenciaci uvnitř této rozsáhlé sféry ustupuje a používá termínů styl „administrativní“ a styl „naučný“, který dělí dále na větev vědeckou a na větev populární.“ (Knittlová, 1995)

V rámci odborného stylu se ale můžeme setkat s vícero sekundárními styly. Podle článku M. Krčmové na webových stránkách czechEncy, encyklopedického slovníku češtiny, k nim patří vědecký (teoretický) styl, který tíhne k abstraktnosti a knižnímu vyjadřování, používá mezinárodní terminologii a je určen čtenáři z řad odborníků. Dalším je praktický odborný styl, který je srozumitelný čtenářům se základními znalostmi dané problematiky. Často se používá v opakujících se situacích, pro které mohou vznikat různé textové předlohy. Dále se můžeme setkat se sekundárním stylem učebním pro učební texty, populárně naučným pro zájemce o danou problematiku, kteří jsou v oboru jen málo znalí, nebo esejistickým, který v sobě spojuje prvky stylu odborného, publicistického a uměleckého.

Jedním z hlavních rysů odborného stylu je srozumitelnost. Údaje uvedené v odborném textu musí být jasné, jednoznačné, přesné, věcně správné a úplné. B. Ilek uvádí, že „odborné dílo je určeno omezenému okruhu čtenářů s příslušným a odborným

zájmem. Omezená srozumitelnost odborného textu, tj. jeho nesrozumitelnost pro laika, je jen dalším důsledkem jeho zaměření na přesnost a jednoznačnost. (Ilek, 1972) Toto tvrzení platí hlavně pro texty vědecké, avšak odborné texty v širším pojetí jsou určeny publiku v rozsahu od úzce specializovaných odborníků až po laickou veřejnost. Srozumitelnosti výkladu napomáhá také struktura textu. Zásadní je logické dělení textu do kapitol a odstavců, logická návaznost vět a jejich uspořádání.

Autor by se měl vyvarovat emocionalit a své názory podkládat argumenty. V tomto typu textu se mimo jiné často objevují analýzy, definice, hypotézy. Hlavní funkce odborného stylu je odborně sdělná (v širším pojetí věcně sdělná). Forma je u většiny textů monologická a zakládá se na první osobě množného čísla. S odborným stylem se často setkáváme v písemné podobě, autor se tedy nemůže spoléhat na gesta, intonaci, situační kontext. Zcela chybí i zpětná vazba od adresáta. Odborný text se vyhýbá dvojsmyslům. Časté jsou vsuvky, podřadné spojky a odkazovací výrazy. Naopak s nespisovnými a hovorovými výrazy se v odborném stylu neseťkáme.

Dominantou odborného textu jsou termíny a terminologická sousloví. „Ve slovní zásobě odborného textu jsou složky obecné, dále vrstva odborných termínů společných řadě oborů a nutných pro vhodné uzpůsobení odborného textu a konečně je tu vrstva specifického názvosloví vlastního daného oboru.“ (Ilek, 2007) Odborný text tíhne k normovanému a standardizovanému projevu, ve kterém se nejvíce projevují právě termíny společné pro více odborných oblastí.

Odborný text je také často doplněn různým dokladovým materiálem jako jsou fotografie, tabulky, grafy, mapy. Do textu můžou být zasazeny prvky z jiných znakových systémů v rámci rovnic, matematických formulí atd.

2.1.1. SPECIFIKA RUSKÉHO ODBORNÉHO TEXTU

Oproti českému jazyku se v ruském odborném stylu, především v terminologii, mnohem více projevuje analytismus v pojmenování. Ruský jazyk má také mnohem benevolentnější přístup k přejímání cizích slov a slovních spojení. V minulosti na něj působil hlavně jazyk německý a francouzský, dnes na něm můžeme vidět také stopy anglického jazyka.

V ruské terminologii můžeme také často najít genitivní vazby, terminologická spojení s přívlastkem shodným, nekongruentní vazby předložkové nebo slova složená. (Žváček, 1998)

V ruském odborném stylu se často objevují nominativní konstrukce s atypickým pořádkem slov, při kterém se skupina slov, která rozvíjí příslovce nebo přídavné jméno, dostává do role shodného přívlastku. Např. *обнаруженные в ходе данного эксперимента закономерности*. (Komissarov, 1990) Tento jev známe také pod pojmem obmykání.

V ruském jazyce se v různých stylech používá velké množství příčestí a přechodníků. Příčestí a přechodníky v ruském odborném stylu se vyznačují tím, že se nemusí nutně pojít s podmětem věty. V rámci ostatních stylů „můžeme říct: *Посмотрев в окно, я подумал о предстоящей беседе*“, ale nemůžeme říct: *Посмотрев в окно, мне пришла в голову мысль о предстоящей беседе*“, jelikož z okna jsme se dívali my a ne myšlenka.“ (Komissarov, 1990)

V ruském odborném stylu se také objevují slovní spojení, která při užití v jiném stylu nedávají příjemci informace smysl. Nicméně specialistům v konkrétním oboru jsou tato spojení dobře známá. Například slovo „*приурочить*“ se v neodborném stylu pojí výlučně s časovým údajem, nějakým termínem. V odborném stylu se však může pojít i s místem, například místem výskytu, nálezů. (Komissarov, 1990)

V ruském odborném stylu se také výrazně častěji používají krátké formy přídavných jmen, které označují nejen dočasné, ale také stálé znaky předmětů. Nelze opomenout ani časté řetězení podstatných jmen, neobvykle velké množství podstatných jmen středního rodu typu „*развитие, движение, явление*“ atd. a sloves se sufixem „-ся“. (Komissarov, 1990)

2.2. PŘEKLAD

Slovo překlad můžeme definovat několika různými způsoby. Pro naše účely hrají důležitou roli hlavně dva jeho významy. Tím prvním je překlad ve smyslu tvůrčího procesu překládání díla z jednoho jazyka do druhého. Druhý význam se dívá na překlad

jako na výsledek překladatelské činnosti, tedy už přeložený text. „Překlad jako dílo je umělecká reprodukce, překlad jako proces je původní tvoření, překlad jako umělecký druh je pomezí případ na rozhraní mezi uměním reprodukčním a původně tvůrčím.“ (Levý, 2012)

Systémovým zkoumáním překladu se zabývá společenská vědní disciplína, pro kterou se ujal název translologie nebo také věda o překladu. (Vychodilová, 2013) Komissarov vyděluje tři názvy. Kromě už zmíněných k nim řadí také název teorie překladu. Tuto vědní disciplínu považuje za ještě velmi mladou. Začala se totiž formovat teprve na začátku druhé poloviny 20. století. (Komissarov, 1973)

2.2.1. TEORIE PŘEKLADU

Neexistuje jediná správná, univerzální teorie překladu, stejně tak, jako má každý překladatel ke své práci vlastní individuální přístup. Obecně lze říci, že „předmětem lingvistické teorie překladu je vědecký popis procesu překladu jako mezijazykové transformace, tedy přetvoření textu v jednom jazyce na ekvivalentní text v jiném jazyce“. (Barchudarov, 2008)

Teoretici překladu by se dali rozdělit do dvou pomyslných táborů, kdy jedni zastávají přístup co nejmenší odchylky mezi výchozím a cílovým textem. Druhý teoretický proud nechává překladatelům více volnosti a upřednostňuje přizpůsobení textu cílovému čtenáři. Rozkol mezi těmito dvěma proudy je způsoben odlišným přístupem ke kulturám autora originálního textu a čtenáře překladu daného textu a vlivu těchto kultur na překlad.

Tuto teorii souboje dvou táborů zmiňuje Zbyněk Fišer ve své knize Překlad jako kreativní proces, kde píše mimo jiné o tradičním komunikačním pojetí překládání. Zastánci tohoto tradičního pojetí dávají přednost překladu v čistě jazykové rovině a kulturní vliv, který se v textu odráží, považují za komplikaci pro překladatele. Tento proud má potom reprezentovat např. Jiří Levý ve své knize Umění překladu, kde Levý mimo jiné tvrdí, že „tvořivost překladatele je omezena na oblast jazykovou“, nebo Werner Koller v Úvodu do teorie překladu. Za kritiky tohoto přístupu potom Fišer označuje Katharinu Reissovou a Hanse J. Vermeera, kteří tvrdí, že spolu s překladem

textu musí dojít i k překladu samotné kultury, tzv. kulturní transpozici. Sám Fišer je potom zastáncem druhého zmíněného a v jistém smyslu benevolentnějšího pojetí. V jeho výše zmíněné knize uvádí, že „obecně platí, že překládáme tak, jak podle formálních a kulturních specifik cílová kultura očekává, že bude informována. Hlavním kritériem překladatelského rozhodování je funkce překladu jakožto cílové nabídky informací. Je na překladateli (ne na primárním tvůrci), aby přiměřeně situaci a na základě svých znalostí výchozí i cílové situace rozhodl, zda, co a jak se přeloží.“ (Fišer, 2009)

2.2.2. PROCES PŘEKLADU

„Z pohledu teorie komunikace můžeme překlad vnímat jako přenos informace mezi dvěma účastníky komunikace z jednoho jazykového kódu do druhého.“ (Vychodilová, 2013) Na začátku tohoto komunikačního procesu je adresant originálního sdělení ve výchozím jazyce, toto sdělení přijímá a dekóduje překladatel. Překladatelova čtenářská recepce, dekódování sdělení a jeho následné opětovné kódování do cílového jazykového kódu „... se uskutečňují ve třech polohách: popisně-pozorovací, analyticko-kritické a interpretační.“ (Popovič a kol., 1983) Fáze překladu se u teoretiků překladu často liší. Levý tento proces dělí na pochopení předlohy, interpretaci předlohy a přestylizování předlohy, Vilikovský uvádí dělení na interpretaci, koncepci a reprodukci originálu. Teorii Levého se částečně podobá i verze Hrdličky, která v rámci fází překladu vyděluje porozumění originálu, interpretaci a rekonstrukci obsahu originálu a výběr výrazových prostředků a konečnou úpravu textu. Hochel ve své teorii překladatelského procesu uplatňuje pojmy dekódování a rekódování (neboli opětovné kódování) a jeho výsledný produkt označuje za „translát“. (Hochel, 1990) Na konci tohoto procesu stojí adresát (příjemce, čtenář), který od překladatele přijímá výchozí sdělení v jiném, cílovém jazyce.

2.2.3. PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE

V procesu překládání vždy figurují dva texty: výchozí (originál), který byl vytvořen nezávisle na druhém textu, a překlad, který vzniká na základě výchozího textu s pomocí

určitých mezijazykových operací – tzv. překladových postupů a transformací. (Vychodilová, 2011)

Během procesu překladu používá překladatel různé metody, postupy, techniky, které mu pomáhají s transformací textu z jednoho do druhého jazyka. První teoretikové překladu, ke kterým se řadí například Fjodorov nebo Levý neměli přesný systém pojmenování pro tyto transformace a většinou je nazývali jen souhrnně postupy. Posléze teoretici refletovali srovnávací stylistiku Vinaye a Darbelneta, ve které její autoři vydělili sedm základních postupů, které se v překladu používají při absenci plného ekvivalentu. Řadí se k nim transkripce a transliterace, kalky, substituce, transpozice, modulace, ekvivalence a adaptace. (Knittlová a kolektiv, 2010)

Barchudarov ve své teorii uvádí čtyři typy překladových transformací: přeskupení, záměny, doplnění a vynechání. Ve spoustě případů se v praxi na konkrétních případech nedají tyto typy čistě vymezit. V procesu překladu se čtyři základní překladatelské transformace prolínají a vznikají složité komplexní transformace. (Barchudarov, 2008)

V translatologickém úvodu ve Cvičebnici překladu pro rusisty je seskupení překladatelských transformací založeno na teorii překladu Komissarova, který tyto transformace dělí do tří skupin: transformace lexikální, gramatické a lexikálně-gramatické. (Vychodilová, 2011) Samotné překladové transformace, které jsou do těchto skupin rozřazeny, se téměř shodují s překladovými transformacemi vyčleněnými Vychodilovou v knize Úvod do teorie překladu pro rusisty (*Введение в теорию перевода для русистов*). Vychodilová však tyto transformace dělí pouze do dvou skupin: transformace formální a sémantické (lexikálně-sémantické). (Vychodilová, 2013)

2.2.4. PŘEKLADATEL

Procesu překládání se ze své profese věnují překladatelé, kteří překládají jak odborné texty, tak i uměleckou literaturu. Profesionální překladatelé jsou převážně lidé s odborným vzděláním v oboru překladu. Můžeme se ale setkat i s lidmi, kteří vykonávají překladatelskou činnost jako svou hlavní profesi, nicméně nemají žádoucí vzdělání v oblasti překladu. To se týká z velké části bilingvních mluvčích, méně potom

tzv. samouků. Odborné texty překládají například i specialisté v daném oboru, kteří se překladem neživí, ale potřebují překlad textu ke své práci nebo se chtějí o obsah cizojazyčných textů podělit se svými kolegy. K neprofesionálním překladatelům můžeme řadit i básníky překládající díla svých kolegů, studenty nebo i úředníky, asistenty, sekretářky atd., kteří se ve své práci běžně setkávají s překlady převážně prakticky odborného stylu.

„Překladatel je pod tlakem svého hlavního cíle: interpretovat, tj. učinit srozumitelnou cizí knihu pro čtenáře své země.“ (J. Levý, 1971) Překladatelé většinou překládají texty z cizího jazyka do svého rodného a jejich cílem je co nejadekvátnějším způsobem předat čtenáři cílového textu plné sdělení, které autor uložil do textu v jeho jazyce. Překladatel je kreativní člověk, u něhož slovo kreativita nabírá úplně jiný smysl. Jeho záměrem je použít svou kreativitu k tomu, aby v jiném jazyce vytvořil dílo naprosto stejné jako to, které překládá.

Překladatel je zároveň účastníkem komunikace, který zprostředkovává text originálu příjemci překladu. Je současně adresátem a dekodovatelem textu ve výchozím jazyce a adresantem a kódovatelem textu v cílovém jazyce. Právě proto, že překladatel figuruje v tomto procesu také jako příjemce „... můžeme i u neliterárních textů mluvit o jisté míře interpretace textu.“ (Jettmarová Z., 1995)

Podle Fišera by měl každý překladatel ovládat určité znalosti, schopnosti a dovednosti, které shrnuje jedním slovním spojením – jazykové kompetence. Základní kompetence pak považuje kompetenci jazykovou, analyticko-interpretáční a textotvornou. Pokud překladatel disponuje těmito třemi kompetencemi, měl by být schopen bez větších problémů správně pochopit sdělení jednoho textu a adekvátně toto sdělení předat v textu v cílovém jazyce. Fišer dále uvádí, že překladateli by neměly chybět dovednosti sociální, řešeršní, strategické, kulturní a interkulturní. (Fišer, 2009). V neposlední řadě bychom zde neměli zapomenout zmínit výše uváděnou kreativitu. Mezi kompetence překladatele určitě patří i schopnost a ochota se učit po celou dobu vykonávání překladatelské činnosti.

Otázkou celoživotního vzdělávání překladatelů se zabýval i Jiří Levý ve své knize Úvod do teorie překladu: „Na rozdíl od původního autora, který se stále jazykově vyvíjí

a je jedním z těch, kteří pracují na rozvíjení národního jazyka, zůstává překladatel velmi často v zajetí těch slohových prostředků, které byly běžné v době jeho mládí, a po řadu desetiletí pak pracuje neměnným jazykem.“ (Levý J., 1958)

2.3. SPECIFIKA PŘEKLADU ODBORNÉHO TEXTU

V teoriích překladau převažuje důraz na překlad uměleckých textů. Avšak co se týče překladatelské praxe, do popředí se dostaly překlady odborných textů. I když se dá teorie uměleckého překladau v lecčem aplikovat na překlad odborného textu, tato nevyváženost způsobila, že překladatelé odborných textů často nemají dostatek odborných materiálů, o které by se mohli opřít. (Gromová, 2003)

Překlad odborného textu se pohybuje na pomezí dvou výše zmíněných teoretických proudů. Jeho odbornost by měla zajišťovat, že text nebude ovlivněn kulturou na jiné nežli jazykové rovině. Nicméně autor disponuje určitou volností v práci s textem, která se odvíjí od jeho cílového publika.

Může existovat několik správných verzí překladau totožného odborného textu. Setkáváme se s překlady volnými, doslovnými, pracovními i různými verzemi přizpůsobených překladaů. Záleží na tom, za jakým účelem je text překladaán. Zadavatel překladau by měl překladatele obeznámit s tím, k čemu bude překlad sloužit. Na základě těchto informací pak překladatel může stanovit funkci cílového textu a za tímto účelem ho patřičně upravit. Může například dojít ke snížení nebo zvýšení odbornosti použitého lexika. Pokud chce zadavatel např. z odborné analýzy ve výchozím jazyce vytvořit kapitolu do učebnice pro středoškoláky v druhém jazyce, je vysoce pravděpodobné, že dojde ke změně sekundárního stylu textu. Situace se komplikuje, když zadavatel požaduje překlad odborného textu, aniž by věděl, za jakým účelem bude cílový text použit.

Pojem odborný text zahrnuje širokou škálu textů, které se liší svou specializací, okruhem čtenářů, mírou odbornosti, rozsahem a dalšími faktory. Učebnice odborného překladau, slovníky a další odborná literatura, která má překladateli pomoci se s překladaem odborného textu vypořádat, se proto často specializují na užší výběr odborných textů,

kterým může být například technický text, nebo texty z určité oblasti (ekonomické, automobilového průmyslu atd.).

Co se týče těchto podpůrných materiálů, překladatel se často nachází v dosti komplikované situaci. Zvláště pokud se zaměřuje na úzce specializovanou oblast, materiálů, o které se může během překladu opřít, bývá velmi málo. Velkou výhodou je potom znalost anglického jazyka, protože tím se překladateli otevře cesta k poměrně velké databázi specializovaných textů.

Nepostradatelnou pomůckou při překladu odborného textu jsou slovníky. Jsou oblasti, např. v ekonomii, kterým je věnována velká pozornost a slovníky s novými termíny přibývají poměrně rychle. Přesto však v rychle se rozvíjejících oblastech chvíli trvá, než se nějaký termín ustálí a dostane se do slovníku. Naopak u vědních oblastí, o které není tak velký zájem nebo jsou velice úzce specializované, se často stává, že opora v podobě slovníku částečně nebo úplně chybí. S neexistencí slovníků se překladatel setká i u nově vzniklých oborů nebo převratných objevů. Problémem nejen internetových slovníků je v dnešní uspěchané době velmi často zbrklost, se kterou jsou vydávány nebo uveřejňovány. Ve slovnících se mohou objevovat chyby, neoborné výrazy, nebo tam například nejsou uvedeny všechny možné varianty překladu. Specialisté překladu si obvykle tvoří své vlastní slovníky založené na svých zkušenostech z praxe. Někteří potom takové slovníky nabízí k prodeji nebo dokonce zdarma ostatním kolegům, se kterými si tak předávají zkušenosti.

V oblasti terminologie se můžeme setkat s termíny, jejichž význam, a tedy samozřejmě i překlad, se liší na základě užití v textech různých specializací. Může se stát, že se překladatel setká s terminologií zahlcenou různými profesionalizmy, které za prvé nebudou dohledatelné ve slovnících, za druhé se v různých zemích můžou lišit. Překladatel může také chybovat v překladu termínu, pokud dojde ke špatnému stanovení překladové jednotky. Jestliže překladatel přeloží terminologické sousloví pomocí překladu každého slova tohoto sousloví zvlášť, může tím dojít ke ztrátě náležitého významu celku.

Při překladu termínů se v odborném textu často setkáváme s různými vysvětlivkami, komentáři či přílohami v podobě výkladovými nebo jiných slovníků, protože

terminologie jednoho jazyka nemusí plně korespondovat s terminologií jazyka druhého, což by mohlo vést k nesrozumitelnostem v textu. Překlad samotného termínu tedy mnohdy není dostatečným řešením a překladatel musí najít způsob, jak čtenáři předat plnou hodnotu daného sdělení.

Překladatel odborného textu by měl být schopen provést analýzu překládaného textu, která mu dovolí odhalit možné odchylky charakterizující daný text. Od překladatele se očekává, že bude seznámen s aktuální problematikou dané specializace a bude ovládat její terminologii, a to jak na svém rodném jazyce, tak v jazyce originálu. Pod spojením ovládat terminologii chápeme nejen znalost určitého množství termínů v obou jazycích, ale také to, že si je překladatel vědom odlišností ve významu jednotlivých terminologických pojmenování, uvědomuje si míru ekvivalence, má povědomí o lexiku s nulovou ekvivalencí a rozdílech v terminologického rozsahu pro danou oblast v obou jazycích. Zároveň je pro překladatele důležité mít všeobecný přehled o oblasti, na kterou se specializuje, z výchozího i cílového prostředí. „Překladatel potřebuje ovládat všechny postupy překládání i tvoření termínů, aby byl schopen řešit i složitější případy a nedopouštěl se neadekvátních významových posunů. Jestliže v krajním případě užiji opisu, volím opis, který přesně a hospodárně vystihuje podstatu věcí.“ (Ilek B., 1978) Většina překladatelů odborných textů se ve své překladatelské praxi orientuje výlučně na několik specializovaných vědeckých okruhů, a to právě z toho důvodu, aby „udrželi krok“ s rychlým vývojem terminologie a vědních oborů všeobecně.

2.3.1. SPECIFIKA PŘEKLADU TEXTU Z OBLASTI NUMISMATIKY

Pokud se blíže podíváme na oblast numismatiky, v českém jazyce existuje několik knih, které se většinou zaměřují na historické mince spojené se současným českým územím a potom malé množství knih, které se zabývají numismatikou, notafilii a sběratelstvím všeobecně. Tyto knihy obvykle slouží jako návod pro začínající sběratele, nicméně mohou být užitečné i pro překladatele, kteří se v dané tématice teprve začínají orientovat. Mince můžeme studovat i v katalogích mincí. Existují dva hlavní druhy katalogů mincí. Prvním je souhrnný katalog mincí, který bývá obsáhlejší a zahrnuje soupis mincí za určité období. Druhý typ katalogu často slouží jako opora pro různé aukce. V takovém katalogu najdeme vybrané mince nabízené aukční síní, která daný katalog vydala. Tyto

katalogy se různí svou informativností, nicméně spojují je fotografie prezentovaných mincí.

Zdrojem výrazně bohatším na informace je internet. Překladatel odborných numismatických textů tu najde aukční webové stránky s již zmiňovanými katalogy, webové stránky zabývající se českou i zahraniční, historickou i současnou ražbou mincí. S vyhledáváním konkrétních mincí mu pomůžou internetové vyhledávače. Některé mince se v jednotlivých letech razily i v desítkách variant, které se ale v závislosti od jejich vzácnosti dají často těžko dohledat i na internetu. V českém jazyce můžeme v internetové podobě najít pár výkladových slovníků s pojmy z oblasti numismatiky. Mnohem větší oporu však poskytují internetové výkladové slovníky v anglickém jazyce, které obsahují až stovky numismatických pojmů.

Další možností překladatele je kontaktovat numismatické spolky. Česká numismatická společnost těchto spolků spravuje v České republice celkem 36 a jejich členy jsou jak zkušení odborníci, tak i začínající laikové. Na komunitu sběratelů mincí se ale může překladatel obrátit i prostřednictvím internetových diskusí nebo na numismatických veletrzích a výstavách.

3. TEXT PŘEKLADU

V textu překladu se vyskytují odkazy na citace původního textu. Samotné citace tu ale uvedeny nejsou z důvodu mísení mých citací a citací překladu (originálního textu).

ČÁST 3

MINCE OBDOBÍ VZNIKU A ROZMACHU ABSOLUTISTICKÉ MONARCHIE (18. st.)

KAPITOLA PRVNÍ

Rok 1700 se stal mezníkem, který rozdělil historii ruského peněžního systému na období staré (nebo „dopetrovské“, jak bývá často nazýváno) a nové (neboli „císařské“). Toto dělení je spojeno s reformátorskou činností Petra I. (1689-1725). Jednou z prvních reform, které Petr I. uskutečnil, byla reforma peněžní, provedená v několika etapách v letech 1696-1718. Velký reformátor uznal, že není možné v zemi realizovat žádné zásadní změny, dokud je peněžní oběh řízen peněžním systémem, který vypadá ve srovnání se západní Evropou jako absolutní přežitek. Současně byl nucen brát ohled na nešťastný pokus o peněžní reformu v letech 1654-1663, kdy vedla snaha o zásadní změnu peněžní soustavy v Rusku k rozpadu tehdejšího systému, a stříbrná drátěná kopějka (*проволочная копейка*) zůstala až do konce 17. st. prakticky jediným platným nominálem.

V jednom z dopisů adresovaných A. D. Menšikovovi Petr zmiňoval touhu „co nejdříve se zbavit starých vší“. Tak hanlivě nazýval ruskou stříbrnou drátěnou kopějku, která v Rusku sloužila jako hlavní peněžní nominál skoro dvě století. A přitom byl ruský trh na konci století zanesen kromě těchto kopějek i různými náhražkami peněz, kterými se obyvatelstvo snažilo si vynahradiť absenci drobných mincí. Byly jimi „sekané peníze“ (*сеченые деньги*) neboli stříbrné kopějky rozsekané na části a „kožené žerebjí“ (*кожаные жеребьи*) – razítkem označené kousky kůže. V některých oblastech se možná

používaly zcela vymizelé měděné mince nazývané „puly“ z 15.-16. st. a kopějky z let 1655-1663 zavedené peněžní reformou Alexeje Michajloviče.

Jenže zbavit se naráz sekaných peněz, kožených žerebjů a „starých vší“ by bylo riskantní. Ke konci 17. století měli lidé stále ještě na paměti hlubokou krizi, ve které se ocitla ruská ekonomika kvůli nepromyšleným krokům iniciátorů peněžní reformy z let 1654-1663. Diskreditován byl především stříbrný rubl a měděná kopějka.

Peněžní reforma Petra I. je zcela oprávněně považována za jeden z nejúspěšnějších počínů mladého cara. Její oslnivé výsledky, promyšlenost a posloupnost kroků prováděných změn v peněžním systému, které obyvatelstvo obyčejně vnímá velmi špatně, lze srovnat jedině se stejně úspěšnou peněžní reformou Jeleny Glinské z let 1535-1538.

Petr I. si s myšlenkou nezbytnosti peněžní reformy bez pochyby pohrával už od prvních let své vlády. Velká výprava, která se vydala do Evropy v letech 1697-1698, se ne náhodou ocitla v Londýně, kde car několikrát navštívil mincovnu v Toweru a pozorně sledoval práci strojů. Na konci 17. století v Anglii pod vedením znamenitého fyzika a zároveň dozorce mincovny Isaaca Newtona kompletně přešli na ražbu mincí strojovým způsobem. Anglická praxe cara zaujala a posléze byla použita v Rusku při realizaci peněžní reformy.

Reforma začínala pozvolna. Od roku 1696 byl na všechny drátěné kopějky umístěován rok výroby, aby si lidé zvykli, že na minci by měl být uveden rok ražby. V roce 1696 navíc umřel Petrův spoluvládce, car Ivan Alexejevič, a od tohoto roku se kopějky razily jen se jménem Petra Alexejeviče. V roce 1698 byla za dobu existence drátěné kopějky naposledy snížena její váha, a to na 0,28 g. Když vezmeme v úvahu, že váha tolaru, na kterou se orientovala váha rublové mince v roce 1654, byla 28 g, odhalí se nám jednoznačný strategický záměr této změny z roku 1698. Nová lehká kopějka tvořila přesně jednu setinu tolaru a dalo se čekat, že bude zaveden nový rubl o váze tolaru. Nicméně žádný takový rubl se ani v roce 1698 ani v blízké budoucnosti neobjevil. V roce 1700 byl ale vydán carský výnos, který informoval obyvatelstvo o „vyrábění měděných děněžek (*денежек*), polušek (*полушек*) a polupolušek (*полуполушек*)“, které „nadále razit budou v Moskvě, v Mincovně ražby, ne litím ani kování“. Tyto nové měděné

mince měly být v oběhu „pospolu“ se stříbrnými „vylisovanými kopějkami“.¹ Podle zavedené normy razili z jednoho pudu mědi 12 rublů a 80 kopějek. Tato norma vycházela z propočtů, podle nichž se tržní cena mědi použité na dvě polukopějkové mince rovnala ceně stříbra, které obsahovala jedna stříbrná kopějka. Tímto způsobem se tedy nová měděná kopějka rovnala staré stříbrné kopějce. Za účelem ražby nových měděných děněžek, polušek a polupolušek byla otevřena speciální mincovna Naběžnaja, která se nacházela v prostorech Kremlu nedaleko od Borovické brány.²

Výnos z roku 1700 se vůbec nezmiňoval o dalších úmyslech vlády. Zdálo se, že jeho jediným záměrem bylo usnadnit obchodníkům možnost používat drobné mince, kterými se staly nové měděné mince strojové ražby záměnou za různé náhražky, které se nacházely v oběhu. V roce 1701 byla ale vypuštěna do oběhu nová série ražených mincí: stříbrná poltina (*полтина*), polupoltina (*полуполтина*), grivennik (*гривенник*), deset děněg (*десять денег*) a také zlatý červoněc (*червонец*). Tyto mince se razily v další nové mincovně založené v Kadaševské osadě v Zamoskvorečí, která byla pojmenována Kadaševskij monětnyj děněžnyj dvor (*Кадашевский монетный денежный двор*). Je nezbytné zmínit, že terminologie v té době přísně rozlišovala termíny moněta (*монета*) – velká mince ze strojové ražby, a děněžka (*денежка*) – stará drátěná kopějka vyhotovená ručně. Kombinovaný název Kadaševskij monětnyj děněžnyj dvor byl vysvětlen tím, že mincovna zhotovovala jak mince produkované strojní ražbou, tak i stříbrné kopějky ruční výroby.¹ Váhová norma nových stříbrných mincí byla přizpůsobena váze tolaru.

Nové mincovny byly opatřeny různým vybavením: zplošťovacími (válcovacími) stroji, stroji pro vyřezávání koleček na mince (ořezávacími) a ražebními stroji, právě s jejichž pomocí se razily mince. Mechanismy byly poháněny mlýnskými koly roztáčenými vodou nebo koňskou silou. U prvních ražebních strojů připevňovali mincovní razítko na hlavu kladiva, které svou těžkou váhou padalo na polotovár, později přešli na šroubovací lisu.

Do roku 1704 si obyvatelstvo postupně zvykalo na nové měděné, stříbrné a zlaté mince strojové výroby. Tyto mince ale zaujímaly vcelku skromné místo v peněžním oběhu. Základním peněžním prostředkem stále zůstávala drátěná stříbrná kopějka. V roce 1697 byl založen „peněžní dvůr, co je v Kitaj-gorodu“ (budova se zachovala do teď, část fasády

lemuje průjezd u Voskresenské brány a přiléhá k chrámu Ikony Matky Boží Kazaňské na Rudém náměstí). Říká se mu Rudý (*Красный*) nebo Kitajský (*Китайский*).² V roce 1700 byla v budově Zemského úřadu na Rudém náměstí (na tomto místě se dnes nachází Státní historické muzeum) založena Nová mincovna, ve které se také razily stříbrné drátěné kopějky.³

Když se nakonec v roce 1704 objevil stříbrný rubl a měděná kopějka, nový peněžní systém dosáhl své finální podoby. Nominály, které byly diskreditovány peněžní reformou Alexeje Michajloviče, byly vydány jako poslední, až když si obyvatelstvo zvyklo na nové neznámé mince. Ještě do ledna 1718 však pokračovala ražba stříbrné drátěné kopějky a všichni obyvatelé Ruského Impéria si mohli sami zvolit, které mince budou používat. Výběr byl usnadněn tím, že mezi jednotlivými stříbrnými mincemi nebyly výrazné rozdíly v hodnotě. Sto starých drátěných kopějek, které se razily po roce 1698, odpovídalo svou váhou novému rublu a měděné kopějky se razily podle peněžního standardu více méně odpovídajícímu tržní ceně mědi. Do roku 1718 se peněžní standard měděných mincí postupně zvyšoval na 20 rublů z jednoho pudu.

Množství peněžních pokladů, které byly zakopány v letech 1700-1725, svědčí o tom, že obyvatelé se velmi obávali změn v peněžním systému. Lidé zakopávali především staré drátěné kopějky, nová výroba se v pokladech vyskytuje pouze výjimečně a setkáváme se s ní jen zřídka. Lidé si raději schovávali známé drátěné kopějky, protože novým mincím nedůvěřovali. Nicméně nedocházelo k otevřenému vzdoru a odmítnutí používat nové mince, jako tomu bylo v letech 1654-1655. Zásahu na tom mělo taktické zavádění nových nominálů, které, co se týče jejich hodnoty, nijak neustupovaly těm starým.

I když peněžní systém v roce 1704 dosáhl své konečné verze, zdokonalování nových mincí a jejich „ladění“ pro peněžní oběh prakticky vzato pokračovalo celou první čtvrtinu 18. století. Státní pokladna byla nucena použít ražbu mincí pro fiskální cíle, nehledě na škodlivost této politiky pro peněžní oběh i ekonomickou situaci země, které si byla vláda dobře vědoma. Projevovaly se následky těžkých vysilujících válek petrovské epochy, které vyžadovaly od národního hospodářství vypětí všech sil a dodatečné příjmy. Finanční zájmy se začaly v peněžní politice projevovat ještě výrazněji po roce 1718. V tomto roce byla úplně zastavena výroba staré drátěné kopějky a vedoucí místo v ražbě

zaujaly mince vysokých hodnot, především rubl. U stříbrných mincí byla stanovena ryzost 700 (dříve je razily ze stříbra o stejné ryzosti jako tolar, tedy v průměru vyšší). Peněžní standard měděných mincí vzrostl na 40 rublů z jednoho pudu. Zlaté mince, červonce, které se vyráběly v ryzosti odpovídající mezinárodnímu standardu (ryzost 930-940), byly nahrazeny výrobou dvouublů o ryzosti 750. Všechny tyto změny měly pro ruský peněžní systém dlouhodobé a většinou škodlivé následky.

Nicméně reforma byla dokončena a tím, že byly v procese reformy použity technické postupy, váhové normy a standardy výroby mincí evropských zemích, dostal ruský peněžní systém celoevropský základ. Zároveň byly zachovány základní rysy ruského systému (peněžní soustava, názvy mincí, nápisy v ruském jazyce). Nové mince měly i čistě vzdělávací účel – s jejich pomocí si ruské obyvatelstvo osvojovalo nový letopočet, světské písmo a čísla.¹

Vzhled mincí získal díky Petrově peněžní reformě zcela evropský charakter. Na lícové straně většiny nominálů byl vyobrazen portrét cara a na druhé straně byl státní znak. Nápis tvořily jméno a titul cara, rok výroby a název nominálu. Počátečními písmeny názvů mincoven se označovalo místo výroby. Hrany mincí začali zdobit buď nápisem, nebo zvláštním vzorem. Zfalšovat takovou minci bylo pochopitelně velmi těžké. Výjimku tvořily měděné pětikopějkové mince, které se razily od roku 1723 do roku 1730 podle peněžního standardu 40 rublů z jednoho pudu mědi. Jak bude zmíněno dále v textu, tyto pětáky zůstávaly prokletím ruského peněžního oběhu téměř do poloviny 18. století.

Ve sbírce Oddělení numismatiky Státního historického muzea je uložen unikátní pár razidel poltiny z roku 1699 a jimi ořázený novoděl samotné poltiny. Těmito poltinami měla očividně začít výroba série nových mincí. Za tímto účelem mistr Vasilij Andrejev (jeho iniciály byly vyřezány v razidlech) vyrobil v Rudé (Kitajské) mincovně razidla přední a zadní strany mince. Na rubové straně je vyobrazen znak Ruského impéria, dvouhlavý orel, a kruhový nápis „МАНЕТА ДОБРАЯ ЦЕНА ПОЛТИНА СЕ ГОДУ“ (MANĚTA DOBRAJA CENA POLTINA SE GODU). Tento námět se objevoval (v různých variantách) i na dalších sériích mincí Petra I. Na lícové straně byl vyobrazen mladý Petr v Monomachově čepici a staroruském rouchu s žezlem a jablkem v rukách a kruhový nápis „ЦАРЬ ПЕТР САМОДЕРЖЕЦ ПОВЕЛИТЕЛЬ ВСЕРОССИЙСКИЙ“ (CAR PETR SAMODĚRŽEC POVELITĚL VSEROSSIJSKIJ). S touto podobou ale

reformátor nebyl ani trochu spokojen. Razidla vyřadil kvůli zastaralému vyobrazení cara. Na velkých nominálech se ujal obraz vyhotovený podle evropských tradic: mladý Petr s vavřínovým věncem v brnění se zdobeným límcem a kruhový nápis „ЦАРЬ ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ ВСЕЯ РОССИИ ПОВЕЛИТЕЛЬ (nebo САМОДЕРЖЕЦ)“ (CAR PETR ALEKSEJEVIČ VSEJA ROSSII POVELITĚL (nebo SAMODĚRŽEC)). Na reverzní straně byl dvouhlavý orel, nápis s označením nominální hodnoty „МАНЕТА ДОБРАЯ ЦЕНА РУБЛЬ“ (MANĚTA DOBRAJA CENA RUBL) a letopočet vyobrazený slovanskými písmeny. Razidla zkušební poltiny se dostala do Historického muzea ze Zbrojnice Moskevského Kremlu. Odtud zřejmě pochází i pět razidel petrovských stříbrných drátěných kopějek. Tato razidla, která jen zázkam unikla zničení po ukončení výroby drátěných kopějek v roce 1718, jsou unikátní památkou epochy, která v Rusku panovala před nástupem reforem Petra I. Více podobných nástrojů určených k ražbě se nikde neuchovalo.

Po celou dobu panování Petra I. se hledaly co nejlepší varianty úpravy a názvů nominálů. Používaly se názvy „РУБЛЬ“ (RUBL) a „РУБЛЕВИК“ (RUBLEVIK), „ПОЛТИНА“ (POLTINA) a „ПОЛТИННИК“ (POLTINNIK), „ГРИВНА“ (GRIVNA) a „ГРИВЕННИК“ (GRIVENNIK), „ДЕСЯТЬ ДЕНЕГ“ (DĚSJAŤ DĚNĚG) a „ПЯТЬ КОПЕЕК“ (PJAŤ KORĚJEK), „АЛТЫН“ (ALTYN) a „АЛТЫННИК“ (ALTYNNIK). Označení „РОССИЙСКИЙ РУБЛЕВИК“ (ROSSIJSKIJ RUBLEVIK) se objevilo na zkušební minci roku 1710, vzápětí byl tento nápis přesunut na hranu mince a nominál se nastalo ujal názvu „РУБЛЬ“ (RUBL). Stejně tak se v roce 1707 na minci objevil název „ПОЛТИННИК“ (POLTINNIK), který se poté přesunul na hranu mince, a na minci samotné byl nahrazen slovem „ПОЛТИНА“ (POLTINA). Pojmenování „ГРИВНА“ (GRIVNA) a „АЛТЫН“ (ALTYN) se nepoužívaly tak často jako „ГРИВЕННИК“ (GRIVENNIK) a „АЛТЫННИК“ (ALTYNNIK). Označení stříbrné mince „ДЕСЯТЬ ДЕНЕГ“ (DĚSJAŤ DĚNĚG) (1701-1704) bylo ústupkem epoše mincí, které se razily před příchodem Petra I. Tato epocha tvrdošíjně upřednostňovala sčítání na děngy místo kopějek. Až v roce 1713 se objevila mince „ПЯТЬ КОПЕЕК“ (PJAŤ KORĚJEK), která byla ekvivalentem k „ДЕСЯТИ ДЕНГАМ“ (DĚSJATI DĚNĚGAM).

Značení letopočtu na mincích arabskými číslicemi se neujalo hned. Do roku 1722 se letopočet s ojedinělými výjimkami označoval slovanskými písmeny a počítal

se „od Narození Páně“, jak tomu bylo zvykem na západě. Na měděných kopějkách z roku 1711 je zaznačen písmeny i arabskými číslicemi.

Styl zpracování mincí za vlády Petra I. celkově nemůžeme označit za plně ustálený. Nejzřetelněji se to odrazilo na rublových mincích, na jejichž rubové straně byl v roce 1722 orel nahrazen monogramem ve tvaru kříže, který se skládal z opakujícího se prvního písmene Petrova jména. Od roku 1700 pokladna vytrvale hledala takovou váhu měděných mincí, která by pro ni byla nejvýhodnější. Začala tehdy razit mince peněžního standardu 12,8 rublu z jednoho pudu a (po roce 1718) končila ražbou mincí standardu 40 rublů z jednoho pudu (váha kopějky se úměrně snížila z 8,35 na 4,10 gramu). Každá změna peněžního standardu vyžadovala zavedení nových prvků do vzhledu mincí. Všechno to hledání a experimenty se odrazilo ve velkém počtu zkušebních a tím pádem i velmi vzácných měděných mincí epochy Petra I.

Zvláštním rysem poreformních mincí Petra I. byla jejich výborná názornost, jako by mince „vyprávěly“. Kromě nápisů v ruském jazyce srozumitelných pro všechny gramotné obyvatele země, se pro negramotné na některých mincích objevovaly speciální tečky nebo čárky, jejichž počet odpovídal nominálu. Na rublech a poltinách nápis upozorňoval, že je to „МАНЕТА ДОБРАЯ (nebo НОВАЯ), ЦЕНА РУБЛЬ (nebo ПОЛТИНА)“ (MANĚTA DOBRAJA (nebo NOVAJA), CENA RUBL (nebo POLTINA)).

Peněžní reforma Petra I. byla zakončena v roce 1718, kdy byla současně ukončena výroba stříbrných drátěných kopějek a jejich ekvivalentů, měděných kopějek. Tím pádem na nějaký čas z peněžního oběhu prakticky zmizel nominál, který Rusku bezvýhradně vévodil dvě století. Naopak ve všední a finanční terminologii se i přes to nadobro zakořenilo počítání v rublech a kopějkách. V roce 1721 Petr zakázal státním úřadům používat název altyn, který měl představovat přežitek archaického systému. Suma, kterou by dříve označili za „sto padesát čtyři rublů 18 altynů tři děngy“ se nyní nazývala „sto padesát čtyři rublů padesát pět a půl kopějky“. Přitom každý z uvedených nominálů byl zastoupen reálně existujícími mincemi: rubly, kopějkami a děngami.

Na konci vlády Petra I. získal peněžní systém zcela finální podobu. Ze zlata se razily mince dvourublové hodnoty, ze stříbra rubly, poltiny, grivenniky a z mědi pět kopějek,

kopějka, děnga (do roku 1718), poluška (do roku 1723 včetně). Ryzost mincovního zlata byla tvořena 75 cihlami čistého zlata na jeden funt slitiny a váha dvourublové mince se rovnala 4,10 gramu. Stříbrný rubl měl ryzost 700 a vážil 28 gramů. Měděné mince se razily po 40 rublech z pudu (pětikopějková mince vážila 20,48 gramu).

KAPITOLA DRUHÁ

Nástupci Petra I. bez zásadních změn přijali peněžní systém tak, jak se složil po reformě. To ale neznamenalo, že se ruský peněžní systém zbavil všech podstatných nedostatků. Hlavním a nejpálčivějším problémem byly i nadále suroviny. V Něrčinském závodu byla sice zahájena vlastní těžba stříbra, nicméně objem těžby byl nedostačující. Vytěžilo se pouze několik pudů stříbra ročně. Zlato se netěžilo vůbec. Až ve 20. letech 18. století začíná průmyslová těžba a zpracování mědi na Uralu. Byly tu postaveny nejdříve státní a později i soukromé závody na tavení mědi. Základním zdrojem materiálu na výrobu mincí i nadále, stejně jako v 17. století, zůstával zahraniční obchod. V roce 1710 byla zřízena speciální Kupecká komora, ve které se soustředila snaha vlády o koupi drahocenných kovů pro mincovny. Kupovaly se pruty, tolary, zlato a stříbro od zahraničních kupců i ruského obyvatelstva, posílali se zmocněnci na velké jarmarky v Rusku a na Ukrajině.¹ Se zahraničními i ruskými kupci se uzavíraly smlouvy na dodávky kovů mincovnám. Největším zdrojem všeho materiálu však byly daně, které byly vybírány od zahraničních “hostů“ v tolarech a zlatých mincích. Při výběru daní byl tolar oceněn na 50 kopějek, i když byla tehdy jeho tržní cena mnohem vyšší. To pokladně přinášelo značné příjmy při přetavení tolarového stříbra na ruské mince.

Velmi značnou část stříbrného materiálu tvořily do roku 1711 stříbrné drátěné kopějky, a to i přes to, že se kvůli příliš malému příplatku vyplácenému na ruku odevzdávajícímu velká část obyvatelstva zdráhala je mincovnám odevzdávat. Tento příplatek činil jen 10 % z částky vyražené na stříbrných kopějkách. Celkové množství “starých vsí“, které se nacházely v oběhu v Rusku více než dvě století, bylo ale na přelomu 17. a 18. století tak velké, že i za těchto podmínek byly schopné zabezpečit mincovní průmysl.

Na začátku petrovské reformy zůstávaly peněžní záležitosti země v rukou Ministerstva financí. Od roku 1711 bylo peněžní hospodářství podřízeno Senátu, ale Ministerstvo financí a druhý nový finanční úřad, Kolegium pro státní příjmy, měly stále ještě dohled nad ražbou mincí a zásobováním mincoven materiálem. S rozvojem těžebního průmyslu v zemi přešlo peněžní hospodářství v roce 1727 pod kontrolu Kolegia pro těžební průmysl. Pro kontrolu činnosti mincoven vytvořilo Kolegium pro těžební průmysl speciální orgán, Úřad pro mincovní správu (potom byl přejmenován na Mincovní kancelář). Za Kateřiny II. byly mincovny znovu vráceny pod přímý dozor Kolegia pro těžební průmysl, který od roku 1764 disponoval Petrohradským mincovním oddělením a jemu podřízeným Moskevským mincovním oddělením.¹

Kvůli zavádění nových technologií do výroby mincí a rozšiřování objemu ražby bylo potřeba zvýšit počet mincoven. Od 18. století je začali rozmisťovat nejen v Moskvě, ale podle možností je také přibližovali ke zdrojům dodávajícím mincovní materiál. V roce 1724 byla otevřena mincovna v Petrohradě, na který přešla z Archandělsku role hlavního přístavního města a kudy se teď dodávala většina drahocenných kovů. Tato mincovna se nacházela v jedné z bašt Petropavlovské pevnosti. Za Petra I. začali se zřízením mincovny v Jekatěrinburgu v blízkosti uralských měděných dolů. Do roku 1735 se tam vyráběla mincovní kolečka, která se posílala do Moskvy. V roce 1735 se podnik přeměnil na Jekatěrinburgskou mincovnu. Kromě toho, v osadě Anninsk v Permské gubernii fungovala od roku 1789 do roku 1798 Anninská mincovna, která byla postavena v areálu Babkinského závodu na získávání mědi. Aktivní byla i Suzunská mincovna v osadě Suzun (1766-1847). V blízkosti Petrohradu byla v rámci Sestroreckých zbrojních závodů vybudována Sestrorecká mincovna (1757-1778) a v blízkosti Feodosie mincovna Tavričeská (1787-1788).¹ Kromě vyjmenovaných existovaly ještě dočasné mincovny, zakázky se dávaly také zahraničním mincovnám a mince pro Rusko razily i některé soukromé podniky. Produkce jednotlivých mincoven bylo možné rozlišit podle znaků, které byly tvořeny samostatnými písmeny nebo nápisy (občas smluvenými znaky) na hranách mincí. Hlavní mincovny se označovaly písmeny *ММД*, *ММ*, *МД*, *М* (Moskva), *СПБ*, *СП*, *СПМ*, *СМ* (Petrohrad), *ЕМ* (Jekatěrinburg). Celkem je známo 38 znaků tvořených písmeny, kterými mincovny označovaly svou produkci, 9 variant nápisů na hraně mince, které označovaly místo ražby, a 4 typy smluvených označení mincoven.²

Výroba stříbrných mincí se do 20. let 18. století stabilizovala, i když jejich vzhled se čas od času měnil. Množství stříbra v rublu se postupně snižovalo. Od rublu o ryzosti 840 v letech 1704-1707 postupně přešli k ryzosti 700. V letech 1731-1761 se používala ryzost 770. V roce 1729 se znovu začal razit zlatý červonec, který nahradil dvourublové mince. Za vlády císařovny Alžběty Petrovny (1741-1761) se objevily zlaté mince s novými nominály deset a pět rublů (imperiál a poluimperiál).

Při vyhotovování zlatých mincí a stříbrných mincí vysoké hodnoty byl na jedné straně mince bezpodmínečným elementem portrét vladaře (vládkyně). Na druhé straně se v drtivé většině případů objevoval státní znak, ale najdou se i výjimky. Na zlatých dvourublových mincích byl místo znaku vyobrazen svatý Ondřej. Na rublových stranách deseti a pětirublových zlatých mincí se uprostřed nacházela kompozice znaků, která se skládala z malého státního znaku, kolem kterého byly rozmístěny znaky Moskvy, Kazaňského carstva, Sibiřského carstva a Astrachaňského carstva. Na rublech Petra II. (1727-1730), vyrobených podle pozdních stříbrných rublů jeho carského děda Petra Prvního, byl vyobrazen monogram sestavený z opakujícího se písmena *П*, prvního písmene jména Petr.

Bohatá variabilita ruských zlatých, stříbrných a měděných mincí 18. století se nedá vůbec srovnat s předchozím obdobím, kdy se v peněžním oběhu používala prakticky jen stříbrná kopějka, která se po dobu dvou století vyráběla se stejným obrázkem. Celkový obraz doplňovaly zlaté, stříbrné a bronzové medaile, které se začaly razit za Petra I., a řády. První ruský řád svatého Ondřeje se objevil v roce 1698, 1714 - řád sv. Kateřiny, 1725 - řád Alexandra Něvského, 1769 - řád sv. Jiří. Nedostatky z doby před nástupem Petra I., dozvuky archaického peněžního systému 16.-17. století, ale nezmizely během jediného dne a značně ztěžovaly postupný rozvoj ruského peněžního hospodářství. Jeho rozvoji překáželo i tradiční pojetí peněžní emise jako nejspolehlivějšího a nejstabilnějšího zdroje peněz pro navýšení rozpočtu. Ve vládních kruzích většina vystupovala pro vytěžení co nejvyššího zisku z exploatace mincovního regálu, aniž by brali v potaz nevyhnutelné negativní následky. Menšina, která byla proti, se snažila dokázat, že ražba mincí by měla v první řadě sloužit zájmům ekonomického rozvoje země, a ne fiskálním účelům. Podle jejich názoru měly být příjmy státní pokladny tvořeny z daní od obyvatelstva, z průmyslu a obchodu.

V letech 1730-1731 byl zřízen vládní poradní orgán Komise pro mincovní činnost, ve kterém hrál jednu z hlavních rolí nevšední myslitel, vědec a praktik, pomocník Petra I. Vasilij Nikitič Tatiščev (1686-1750). Komise vypracovala řadu konkrétních návrhů pro stabilizaci peněžního hospodářství založených na spojení moderních názorů ekonomické vědy a věcné analýzy situace vniklé v ruském peněžním systému v době po smrti cara Petra I.

Tehdy se jasně vyčlenily dva hlavní problémy ruského peněžnictví: přebytek starých drátěných stříbrných mincí a oběh velkého množství lehkých pětikopějek, které byly kvalifikovány „jako mince pro stát nejškodlivější“.

Jak už bylo řečeno, stříbrné drátěné kopějky byly aktivně stahovány z oběhu, protože se používaly jako materiál vysoké kvality na ražbu nových stříbrných mincí. Avšak tyto „dobré peníze“ s vysokou ryzostí a váhou, drátěné kopějky, které se razily do roku 1698, mýjely státní pokladnu a mizely za hranice, obyvatelstvo je využívalo „k vlastnímu obohacení“ – vytvoření zdobených rámců ikon, stříbrného nádobí, šperků, schovávali je do skrýší. Je například známo, že v roce 1704 uchovávali kupci Šustovovi 106 pudů starých peněz! Od roku 1721 platil systém trestů za zatajování starých mincí zavedený vládou.

Operace spojené s obměnou drobných stříbrných mincí byly završeny v podstatě až ke konci 50. let. Tomu předcházela různá ekonomická opatření, která měla napomáhat co nejrychlejšímu stažení drátěných kopějek z oběhu a snížení míry peněžních „krádeží“, tedy výroby falešných peněz.¹ V roce 1744 vydala císařovna Alžběta Petrovna výnos, který od 1. června toho roku zakazoval oběh drobných stříbrných peněz. Během dalších dvou let bylo přesto dovoleno přijímat je při placení daní a cel a také v mincovnách pod kurzem „kopějka za kopějku“. Za svévolné přetavení starých peněz hrozily surové tresty. Žádné z těchto opatření ale nevedlo k očekávanému výsledku. V roce 1754 byl vydán další výnos, který vymezil novou dvouletou lhůtu pro příjem drobných stříbrných peněz do státní pokladny. Jak napsal svědek té doby, bez ohledu na to byly staré mince „u zámožných lidí, hlavně ve městech ... uvězněny jak nevolníci v truhlicích a krajáčích“. Určitá část pokladů, které obsahovaly drátěné stříbrné kopějky z doby vlády Petra I., byla pravděpodobně zakopána právě v 30.-50. letech 18. století. Ve výsledku se státní pokladně povedlo nashromáždit a přetavit v mincovnách jen polovinu (56 %)

celkového množství stříbrných drobných peněz, které se nacházely v zemi v oběhu během prvních dvou desetiletí 18. století.¹

V polovině 18. století se složení peněžního oběhu víceméně stabilizovalo. 85 % ze všech stříbrných mincí tvořily rubly, 11 % poltinniky a čtvrtáky a 4 % grivenniky a pěťáky.² Jak můžeme vidět, „hlavními“ mincemi se v zemi staly rubly, které byly zároveň nejvyšším nominálem. Ty ovšem používaly především majetné vrstvy společnosti, ke kterým patřili šlechtici a kupci. Zlaté mince se razily v malém množství a byly určeny v první řadě pro potřeby zahraničního obchodu a ve vnitrostátním peněžním oběhu se používaly jen málo. Kvůli poměrně nízké ceně zlata (v Rusku bylo jen 13krát dražší než stříbro, zatímco v Evropě 14–15krát) a vysoké ceně stříbra zahraniční kupci navíc tajně vyváželi ruské zlaté mince za hranice.

Pro pracující, konkrétně rolníky a řemeslníky, se v 18. století staly mincemi k běžnému užívání měděné peníze. Zlověstná úloha připadla pětikopějkám, které se začaly razit v roce 1723. Razily se v poměru 40 rublů z jednoho pudu, což znamená, že jejich nominální hodnota 5-6krát převyšovala cenu mědi na trhu. Tím se státní pokladna snažila řešit svoje finanční problémy. V první čtvrtině 18. století tvořila největší zisk ražba odlehčené stříbrné mince¹, ale posléze toto místo obsadily neplnohodnotné pěťáky. Vláda si uvědomovala, jak škodlivá je tato situace pro ekonomiku, a v roce 1727 oznámila, že ražba pěťáků je dočasné opatření, a že budou stáhnuty z oběhu, jen co se finanční situace země zlepší. Výroba pětikopějkových mincí nicméně pokračovala do roku 1730. Situace se zhoršovala s přívalem padělaných pětikopějek ze zahraničí. Zahraniční kupci skupovali v pohraničních městech za falešné pěťáky a dodatečný příplatek zlaté a stříbrné mince a různé zboží, které tajně vyváželi ze země. Výskyt lehkých neplnohodnotných mincí na peněžním trhu vedl k jejich devalvaci, poklesu kurzu směnek a narušení peněžního oběhu. Pokladna, kupci a zkrátka bohatí lidé se snažili platit pěťáky, aby ušetřili stříbro. V některých oblastech země tvořily pětikopějky většinu peněz.

Kromě kopějek a pětikopějek, které se razily po 40 rublech z pudu, se v letech 1725–1727 dostaly do peněžního oběhu i měděné čtvercové mince, „pláty“, které se začaly vyrábět podle švédského vzoru. Ve Švédsku je používali jako oběhovou minci i jako zboží. Jejich účelem v Rusku bylo ozdravení peněžního oběhu a jeho očištění od lehkých

pětikopějek, proto byly pláty vyráběny podle peněžního standardu 10 rublů z pudu mědi. Měděné pláty bylo povoleno převádět na směnky, „aby při převozu nedošlo k znehodnocení“. Pláty se razily v Jekatěrinburské „plátové mincovně“, která byla postavena speciálně za tímto účelem. Nicméně se ukázalo, že jsou nepohodlné, příliš těžké pro používání v oběhu, a od jejich výroby se už v roce 1727 ustoupilo. Kvůli nedostatku drobných peněz po krátkou dobu vydávali v plátech mzdy dělníkům ze závodů na Uralu, a potom je vyměňovali a předělávali na nové děněžky a polušky¹, které začaly razit v roce 1730.

Ruské pláty tvořily sérii nominálů od rublu po kopějku. Rubl ve tvaru čtverce měl rozměry 190x190 mm, grivna 60x60 mm, kopějka 23x23 mm. Jejich tvar byl velmi jednoduchý: na měděném plíšku byl veprostřed vyražen kruh s označením nominální hodnoty („ЦЕНА РУБЛЬ“ (CENA RUBL), „ЦЕНА ПОЛТИНА“ (CENA POLTINA), „ЦЕНА ПОЛПОЛТИНЫ“ (CENA POLPOLTINY), „ЦЕНА ГРИВНА“ (CENA GRIVNA)) a místa ražby („ЕКАТЕРИНЪ-БУРХЪ“ (JEKATĚRIN-BURCH)) a v rozích byly kroužky s obrazem dvouhlavého orla. Rublová strana plátů byla úplně hladká a nebyly na ní žádné obrázky. Jen na některých exemplářích griven se objevují nápisy „ПР-ГА“ (PR-GA) nebo v roce 1727 „ПР-ИП“ (PR-IP), „ПР-АБ“ (PR-AB), které označovaly příjemce hotové produkce. Čtvercové pětikopějky měly jinou formu: ve středu se v kruhu nacházel obraz státního znaku, nad ním označení nominálu („ПЯТЬ КОПЕЕК“ (PJATĚ KOPĚJEK)), dole označení místa ražby („ЕКАТЕРИНЪ-БУРХЪ“ (JEKATĚRIN-BURCH)) a po stranách znaku byl letopočet. Stejný tvar měly kopějky, jen na některých exemplářích umísťovali letopočet do rohů. Na hladkých rublových stranách kopějek se někdy nacházela písmena „ПР-ГА“ (PR-GA), které stejně tak označovaly iniciály příjemce. Sériový charakter měla pouze ražba griven. Ostatní nominály jsou velmi vzácné (nebo dokonce jedinečné), nebo to jsou zkušební exempláře.²

Podle návrhu Komise pro mincovní činnost let 1730-1731 začali od roku 1730 razit měděné mince podle standardu 10 rublů z pudu mědi. Razily se mince o dvou nominálech – děněžky a polušky. Cílem bylo vyměnit u obyvatelstva nové plnohodnotné mince za všechny staré měděné peníze, hlavně pětikopějky, aby došlo k plnému ozdravení peněžního oběhu.

Ve 30.-40. letech 18. století vznikala spousta projektů a návrhů na stažení pětikopějek a v letech 1743-1755 začala realizace jednoho z projektů. Hlavním problémem byl zdroj prostředků. Státní pokladna nechtěla brát všechny náklady na sebe, ale zároveň se oprávněně bála je přenášet na lid, kvůli riziku vzniku masových nepokojů. Zajímavé je, že jeden z projektů, který byl předložen poradcem Mincovní kanceláře I. A. Schlatterem předpokládal výrobu papírových peněz (lístků), které se měly vyměňovat za pětáky v poměru: 80 % hodnoty papírovými penězi a 20 % stříbrnými mincemi nebo měděnými plnohodnotnými kopějkami. Tento projekt však nebyl přijat.¹

V roce 1744 vláda Alžběty Petrovny vydala výnos o každoročním snižování nominální hodnoty pětáků o 1 kopějku, aby se hodnota pětikopějek postupně vyrovnala ostatním měděným mincím v oběhu. V roce 1754 Senát přijal rozhodnutí o ražbě měděných kopějek v normě 8 rublů z pudu mědi a jejich výměně za pětikopějky, jejichž nominální hodnota v té době činila dvě kopějky. Toto opatření navrhl P. I. Šuvalov (1710-1762), který byl významnou a velmi rozporuplnou osobou v okolí císařovny a aktivně ovlivňoval ekonomickou politiku vlády. Náklady na provedení konečné fáze výkupu pětikopějek brala státní pokladna na sebe. Už v roce 1757 ale následoval nový vládní výnos o ražbě měděných mincí podle standardu 16 rublů z pudu mědi s cílem značného navýšení příjmů státní pokladny.

V poměrně krátké době od roku 1730 do roku 1757 se tedy třikrát změnila hodnota měděných mincí a jejich vnější podoba. Děněžky a polušky, které se razily po 10 rublech z pudu v letech 1730-1754 včetně, měly na lícové straně vyobrazeného dvouhlavého orla bez jakýchkoli nápisů a na rubové straně byl označen nominál a rok výroby orámované vzorovanou kartuší. V letech 1755–1756 byly nahrazeny mincemi o nominální hodnotě jedna kopějka, které se razily podle peněžního standardu 8 rublů z pudu. Byly to nejplnohodnotnější měděné mince 18. století. Měly velmi vytříbený vzhled navržený v barokním stylu. Na obou stranách mince byl vyobrazen orel s roztaženými křídly částečně zakrytý oblaky. Orel držel okorunovaný štít, ve kterém se na lícové straně nacházel monogram císařovny Alžběty Petrovny a na druhé straně v něm byl vyznačen nominál. Dole pod oblakem byl umístěn letopočet. V letech 1757-1758 nakonec začala ražba série měděných mincí o nominálech 5, 2, 1 kopějka, děnga a poluška podle standardu 16 rublů z jednoho pudu. Peněžní standard, výběr nominálů i forma této série

se ukázaly jako nejpříjemnější a vydržely prakticky až do konce 18. století. Pouze na mincích Jekatěryny II. došlo k odpovídajícím změnám monogramu a letopočtu. Lícovou stranu mincí 16rublového standardu v hodnotě 5 kopějek tvořil státní znak a označení nominálu „ПЯТЬ КОПЕЕК“ (PĚTĚ KOPĚJEK) na stužce na spodu obrázku. Písmeny rozmístěnými po stranách orlího ocasu se označovala mincovna. Na ostatních mincích byl místo dvouhlavého orla vyobrazen svatý Jiří, který kopím poráží draka. Na rubové straně mincí všech nominálů se nacházel monogram císařovny a letopočet. Označení nominálu bylo umístěno stejně jako u pětikopějek na lícové straně.

Tak se ve druhé polovině 18. století díky řadě postupných kroků vlády peněžní oběh v Rusku stabilizoval, „škodlivé mince“, pětáky, byly staženy z oběhu, a stejně tak i stříbrná drátěná kopějka. Vzniklá struktura peněžního systému plně vyhovovala nárokům ekonomiky země. Základními mincemi zůstaly ty stříbrné a měděné sloužily jako rozměňovací prostředek. Cena mincí byla o trochu vyšší než prodejní cena kovů, proto nemělo smysl vyrábět padělky a přivážet je ze zahraničí. Stříbrné mince nebyly poškozovány a v roce 1731 se jejich ryzost zvýšila ze 700 na 770. Role zlata byla zatím malá, nicméně už se objevovala zřejmá tendence jejího růstu.

KAPITOLA TŘETÍ

V numismatice je ruské 18. století právem pokládáno za jedno z nejzajímavějších období. Nejlepší ruští medailéři Fjodor Aleksejev, Lukjan Dmitrijev, Samojla Judin, Timofej Ivanov, Johann Karl von Hedlinger, Benjamin Scott a Jacques-Antoine Dassier pracovali na portrétech císařů a císařoven, obrazech znaků a celkovém designu mincí. Častá směna panovníků na trůně s sebou přinášela spoustu portrétů, z nichž mnohé překvapují svými přesnými psychologickými charakteristikami a realizmem, který tyto obrazy na mincích výrazně odlišuje od exhibičních portrétů.

Boj o moc, palácové intriky, nástupy a pády státníků u dvora se odrážely v mincovnictví. Nejvýraznějším příkladem nám může posloužit kariéra proslulého Aleksandra Daniloviče Menšikova (1725-1729), který velmi dobře pochopil, jak významným nástrojem může být obyčejný peněžní znak v rukou moci.

Po smrti Petra Velikého usedla na trůn jeho manželka císařovna Kateřina I. (1725-1727). Stala se carevnou, ale nevládla. Neměla pro to schopnosti ani vůli. Všechna moc

se nakopila v rukou Aleksandra Daniloviče Menšikova, říšského maršála a generálního polního maršála, nejjasnějšího knížete Svaté říše římské. Pod jeho vedením fungovala Vrchní tajná rada a císařovně stačilo jen podepisovat návrhy výnosů, které Rada vytvořila.

Mimo jiné důležité otázky, A. D. Menšikov věnoval zvláštní pozornost mincovní činnosti, jelikož prázdná státní pokladna potřebovala rychle doplnit a na ražbu dlouhodobě neměli dost stříbra. Způsob řešení podobných problémů byl znám už dávno. Je jím „poškození“ stříbrných mincí, tedy snížení podílu čistého stříbra, které obsahují. Monarchové ve všech zemích obyčejně uplatňovali toto opatření s rozvahou a pozvolna. Ale Nejjasnější kníže začal konat tak rozhodně, že jím podpořený personál Petrohradské mincovny zavedl bezprecedentní opatření. Podíl stříbra v rozměňovacích ruských mincích byl snížen téměř na 25 % (místo 50 % podle normy). Aby tato ze tří čtvrtin měděná slitina získala podobu vysoce ryzího stříbra, přidávali do ní arzen. Není divu, že se později, za vlády Anny Ioannovny, „stříbrné“ grivny (desetikopějky) vyražené v letech 1726-1727 stahovaly z oběhu spolu s falešnými mincemi.

Nicméně v roce 1726 vznikl ještě radikálnější návrh, podle kterého se měly všechny rozměňovací mince razit pouze z mědi. Materiální památkou tohoto návrhu je několik vzácných exemplářů zkušebních měděných grivenníků, které se dochovaly do současnosti. Grivenník z roku 1726 měl očividně vystřídat stříbrnou grivnu (desetikopějku). Z určitých příčin se ale návrh nepovedlo uskutečnit, i když sliboval nemalé výhody.

Měděný grivenník z roku 1726 je ještě jinak zajímavý. I když aktivity A. D. Menšikova na poli působnosti mincovní výroby zanechaly celkem hodně stop v podobně zkušebních mincí a mincí masové výroby, jen u tohoto grivenníku se zjevně ne nadarmo trvale ujal název „menšikov“.

Jak je známo, Nejjasnější kníže se po smrti velikého ochránce Petra Velikého, velmi staral o proslavení svého jména. Forma „menšikova“ grivenníku z roku 1726 přesvědčivě dokazuje, že Menšikov zcela docenil informativní možnosti mincí. Monogram na minci obsahuje nejen litery, které označují titul a jméno císařovny – písmena „I“ („Императрица“ (Imperatrix)) a „E“ („Екатерина“ (Ekaterina)), která se zrcadlově

opakuji, což obrazu přidává na symetričnosti. Kromě toho byl do monogramu zasazen i jistý cizí prvek v podobě řeckého písmene „gama“. Jelikož se monogramy císařů a císařoven nikdy nedělaly bezúčelně složitějšími, můžeme s jistotou předpokládat, že v tomto případě má element ve tvaru písmene gama nějaký význam. A skutečně, spolu s dvěma písmeny „I“ formuje znak „M“, který se tvarem přesně shoduje s analogickou literou v monogramu A. D. Menšikova. (Ten se dochoval například na mříži balustrády jeho petrohradského paláce.)

Nejjasnější kníže pokládal za přípustné umístění svého jména spolu se jménem císařovny dokonce na takové „vizitce“ státu, jakou jsou mince. Tak vysoko se ještě žádný ruský místodržící nestavěl (a už se nikdy ani stavět nebude). Menšikov měl na co být hrdý. Po Petrově smrti byl absolutním vládcem země, pokračoval v Petrově díle, byl nepopíratelnou autoritou v očích císařovny, vychovatelem následníka trůnu a později možná i jeho budoucím tchánem. Ale masová výroba „menšikova“ grivenniku se patrně ku prospěchu Nejjasnějšího knížete tak jako tak nekonala. Jinak by po svém pádu v nemilost nebyl poslán do vyhnanství v Berezov, ale na popraviště.

A ještě další dramatická epizoda palácového života 40. let 18. století našla své osobité ztělesnění v osudu mincovní ražby. Byl jím příběh nešťastného nemluvněte, císaře Ivana (nebo Ioanna) Antonoviče.

Spousta rublů a poltin, které se razily v prvních letech vlády Alžběty Petrovny, vypadá větší a tenčí než obvykle. Na některých z nich jsou vidět stopy obrazů a nadpisů předchůdce císařovny Ivana Antonoviče neboli Ivana IV. (1740-1741). Syn prince Antona Ulricha Brunšvického a meklenburské princezny Anny Leopoldovny, která byla neteří císařovny Anny Ioannovny (1730-1740), podle poslední závěti zdědil ruský trůn 17. října 1740 ve věku svých dvou měsíců. Natolik útlý věk imperátora vyžadoval rychlé řešení dvou otázek: regentství a portrétu, který serazil na mince. První otázka byla vyřešena poměrně rychle – regentkou se stala matka císařovna Anna Leopoldovna. Posouzení druhé otázky si však vyžádalo spoustu času. Vytvořit portrét dvouměsíčního nemluvněte, který by umístili na mince, představovalo komplikaci.

Mincovní kancelář zprvu nedostávala žádnou odpověď na svou poptávku na vytvoření vzhledu mincí nového panovníka. Až když uběhly dva měsíce přikázala nakonec

pokračovat v ražbě mincí podle starého vzoru s portrétem zesulé císařovny Anny Ioannovny. Toto nucené rozhodnutí poskytlo trochu času na posouzení několika návrhů vzhledu mincí Ivana Antonoviče.

Z těchto návrhů jsou známy dva. Podle prvního, nejradikálnějšího, se měly mince razit zcela bez portrétu. Ten by byl nahrazen monogramem císaře. Zachoval se mimořádně vzácný zkušební stříbrný rubl, který byl vyražen jako ilustrace k tomuto návrhu.

Regentka Anna Leopoldovna se nicméně rozhodla pro druhý návrh, podle něhož se sice stříbrné mince měly razit s portrétem císaře, ale naprosto jedinečným. Neměl na něm být vyobrazen skutečný vzhled nemluvněte Ivana Antonoviče, ale jeho jakýsi ideální obraz ve věku sedmi nebo osmi let, kdy rysy obličeje ztrácí kojeneckou opuchlost a získávají individuální osobitost. Nelze zapřít originálnost takového řešení, i když se mohlo stát, že vytvořený portrét v budoucnu nebude odpovídat reálnému obrazu povyroslého modela.

„Vláda“ Ivana Antonoviče trvala celkem rok a dva měsíce. Dne 25. prosince 1741 dosadil palácový převrat na trůn dceru Petra I. Alžbětu, a celou rodinu svrženého cara poslali do vyhnanství. V roce 1756 byl Ivan Antonovič odtržen od rodiny a uvězněn ve Šlisselburgské pevnosti, kde prožil v izolovaném věznění osm let. V roce 1764 byl potom při pokusu o jeho osvobození zabit žaláři. Tento hrozný úděl korunovaného nemluvněte jako by byl předpovězen neznámým umělcem, autorem návrhu obrázku z roku 1741. Na mincích Ivana Antonoviče, které se nám dochovaly, vidíme chlapce s nešťastným výrazem na oteklém obličeji a nepřítomným pohledem upřeným do prostoru, který odráží úplně jiný nežli dětský stav duše. Umělec se stal prorokem.

Hned po svržení malého císaře se začaly ničit mince s jeho portrétem a jménem. Grivenniky se přetavovaly, ale rubly a poltiny byly přeraženy na stejné mince, avšak se jménem Alžběty Petrovny. Stažení mincí „prince Ioanna“ (jak bylo přikázáno nazývat bývalého císaře) probíhalo ve třech etapách. Nejdřív je vyměňovali za mince nového vzoru v přepočtu rubl za rubl, potom za ně platili jako za stříbrný šrot, a ke konci podléhaly bezúplatnému stažení s trestem pro držitele jakožto zločince. Nehledě na tato krutá opatření a několikanásobné odložení termínu konce výkupu se mince Ivana Antonoviče do teď poměrně často objevují v kolekcích. To znamená, že se našlo dost

Rusů, kteří riskovali svůj život, aby uchovali památku na nešťastné dítě, nehledě na to, že se rodina Brunšvických během svého vládnutí lásce národa ani trochu netěšila.

KAPITOLA ČTVRTÁ

Vláda Kateřiny II. (1762-1796) je spojována s obdobím osvícenského absolutismu. Filosofie osvícenství, která se rozšířila do celé Evropy, byla založena na víře v sílu poznání a rozkvětu vzdělání blahodárného pro národ. V soustavě filosofických názorů zastával vedoucí pozici moudrý panovník, který se snažil za pomoci vědomostí a osvícenství vymýtit neřesti společenského života. Evropští panovníci vystupovali v roli patronů umění a vědy.

Kateřina II. přijala filosofii osvícenského absolutismu jako princip svého panování. Její vláda začala vytvořením systému světských institutů a dobročinných zařízení, výstavbou sítě národních učilišť a uzavřených školních institucí pro výchovu „nového typu lidí“. V ekonomice se císařovna snažila podporovat svobodu průmyslu a obchodu, likvidovala monopoly a koncese. Zvláštní pozornost byla věnována finanční politice a peněžnímu oběhu. Vláda Kateřiny byla doprovázena rozkvětem architektury, malířství, sochařství, medailérského umění a literatury. Sama vladařka zkoušela svůj talent na poli literární tvorby, věnovala se přípravě medailérských programů, dokonce se pokoušela stát teoretikem filosofie, dopisovala si s největšími mysliteli své doby.

Avšak neprostupnost nevolnického systému, potřeba zavedení aktivní dobovatelské politiky pro upevnění pozice Ruska jako mořské velmoci, ohromná rozloha země a celkově nízká kulturní úroveň obyvatelstva se citelně odrazily na praktickém uplatnění idejí osvícenského absolutismu. Překrásné ideje se buď přizpůsobovaly k nepoznání nebo se vůbec nerealizovaly. Po Velké francouzské revoluci, během posledních let vlády Kateřiny II., se v její politice začaly zřetelně objevovat zpátečnické rysy.

První kroky císařovny pro nastolení pořádku v peněžním průmyslu ukázaly, že naprosto střízlivě a s pochopením reaguje na situaci, která vznikla v 60. letech.

Sedmiletá válka Ruska s Pruskem (1756-1762) zapříčinila konec relativního blahobytu ruského peněžního hospodářství. Výdaje na vedení války a vytvoření nových vojenských formací si vyžádaly kolosální vypětí ekonomiky. Prázdna státní pokladna, množství

promeškaných plateb (především nevyplacené dvě třetiny žoldů pozemním vojskům v Prusku), vykrádání státní pokladny a úplatkářství si žádaly různá opatření pro urovnání peněžního hospodářství. Vláda se neodvažovala zvýšit daně a raději vstoupila na prověřenou a běžnou cestu řešení finančních potíží, kterou bylo zvýšení exploatace mincovního regálu.

Za vlády Alžběty Petrovny se aktivně projednával návrh peněžní reformy připravený všemocným místodržícím, hrabětem Petrem Ivanovičem Šuvalovem. Tento návrh byl představen Senátu na podzim roku 1760. Jeho podstatou byla přeražba měděných mincí. Navrhoval přejít od standardu 16 rublů z pudu na 32rublový standard. Dvojnásobné zvýšení nominální hodnoty měděných mincí mělo podle výpočtů Šuvalova přinést do státní pokladny zisk 16 milionů rublů. Dále se předpokládalo, že se všechny lehké mince vyhotovené s pomocí přeražby stáhnou z oběhu a zdrojem prostředků pro realizaci této operace měla být řada bankovních opatření. Měděné bance, která byla zřízena ještě v roce 1758, se státní pokladna chystala vyplatit kapitál ve výši 5-6 milionů rublů měděnými mincemi. Do banky se měly také ukládat zisky plynoucí z přeražby měděných mincí. Banka plánovala poskytovat půjčky s úroky statkářům, kupcům a průmyslníkům s tím, že budou splácet půjčky i úroky ve stříbře. Všechny prostředky, které banka obdržela, byly určeny k výkupu lehkých mincí od obyvatelstva. Návrh předpokládal, že statkáři investují bankovní půjčky do rozvoje zemědělství a kupci a průmyslníci zase do rozvoje obchodu a manufaktur. Realizace návrhu Šuvalova měla tedy vést nejen ke zvýšení státních příjmů, ale také k všestrannému rozvoji ruské ekonomiky.

Ačkoli odpůrci návrhu byly toho názoru, že ražba velkého množství lehkých měděných mincí způsobí znehodnocení peněz, růst cen zboží a ještě větší zbídačení chudých. Kromě toho podle nich měla výroba lehkých mincí nevyhnutelně podnítit činnost padělatelů mincí, přičemž zahraniční kupci za falešné peníze vyrobené za hranicemi skoupí a vyvezou z Ruska nejen cenné zboží, ale také stříbro a zlato. Tohle všechno zcela naruší peněžní oběh a podkope ekonomiku země. Co se týče opatření pro zabezpečení výkupu lehkých měděných mincí, oponenti tvrdili, že nejsou spolehlivá, jelikož neexistuje žádná záruka, že budou půjčky a úroky vráceny do státní pokladny. Šlechtici, kteří si půjčky vezmou, je navíc nebudou vkládat do rozvoje hospodářství, ale pokryjí

s nimi dluhy nebo si za ně nakoupí luxusní zboží. Průmyslníci a kupci s půjčkami nenaloží o nic lépe.

Zatímco se návrh Šuvalova projednával v Senátu, císařovna Alžběta Petrovna 25. prosince 1761 zemřela. Nový imperátor Petr III. (1762) návrh Šuvalova v lednu 1762 „kvůli krajní nezbytnosti peněz pro nápravu státních výdajů a pro ochranu státu před nadměrnou zátěží“ s nepodstatnými úpravami schválil a začaly se vyrábět lehké mince.

V nové sérii měděných mincí byly zastoupeny 10-, 4- a 2kopějky. Jejich lícová strana (se státním znakem na 10kopějkách a s moskevským znakem na mincích ostatních nominálů) se skoro nelišila od lícové strany mincí Alžběty Petrovny let 1757-1761. Jen kolem znaků byly rozmístěny hvězdy podle počtu kopějek, který mince reprezentovala (pro negramotné). Rubová strana měla úplně jiný vzhled než všechny předchozí varianty. Místo, kde býval monogram císařovny, zaujalo označení nominálu, ztvárněné velkými krásnými písmeny, a datum, a dole se nacházela celá kompozice složená z hrozivých vojenských atributů – děla, halaparten, trumpety, bubnu, praporů.

Jak je známo, Petr III. se vyznačoval zvláštní zálibou ve všem, co se jakýmkoli způsobem týkalo vojenské činnosti, a tento vzhled měděných mincí se většinou vysvětluje právě touto jeho tendencí. V jisté míře je tento úsudek opodstatněný, ačkoli si osud z Petra III. dosti krutě vystřelil. Jde o to, že tento ruský císař choval hlubokou úctu k pruskému králi Fridrichu II., ve kterém viděl svůj idol. Když se stal carem, Petr III. v roce 1762 fakticky zachránil Prusko před naprostou porážkou v Sedmileté válce (1756-1762) tím, že uzavřel pro Rusko ostudné spojení s už téměř poraženou zemí. Ironie osudu spočívala v tom, že mince Petra III., vyrobené v roce 1762, měly úplně stejný vzhled jako zkušební mince z roku 1760, které sloužily jako ilustrace k návrhu Šuvalova. Mezitím obrázek na mincích z roku 1760 byl přímým dopadem velkolepých úspěchů ruských vojsk a porážení Fridricha II. v bitvách Sedmileté války. Vojenské atributy vyobrazené na reversu nejsou ničím jiným než trofejemi. Petr III. tak tedy, aniž by si to přál, Rusům znovu připomenul triumf ruských zbraní a potupnou porážku svého idola. Je také třeba dodat, že mince z roku 1762 jsou jedny z nejkrásnějších ruských mincí. Je jen škoda, že jejich naprostá většina je zdeformovaná stopami přeražby, pomocí níž byly vyráběny.

Další vývoj Šuvalovovy reformy probíhal následovně. Byla přijata všechna nezbytná opatření pro zabezpečení urychlené přeražby měděných mincí. Ke čtyřem fungujícím mincovnám (moskevské Rudé, Petrohradské, Jekatěrinburské a Sestrorecké) přibyly ještě tři dočasné mincovny v Nižním Novgorodě, Jaroslavli a ve vesnici Porečje ve Smolenské gubernii. Měděná a Dělostřelecká banka, které dostaly kapitál od státu, dávaly půjčky na směnky v měděných mincích, a vrácení půjčky vyžadovaly ze 75 % ve stříbrných peněžích. Připomeňme si, že půjčky měly jít „na rozmnožení závodů a fabrik“.

V praxi byla zdárně realizována jen přeražba. Od ledna 1762 do dubna 1763 bylo vyhotoveno skoro 8,3 milionu rublů v mincích nového typu, zatímco v předešlých 5-6 letech bylo v měděných mincích celkem vyraženo jen 11,6 milionů rublů. Naděje na výkup nových lehkých mincí byly ale marné. Banky nedokázaly nastrádat požadované částky, jelikož bankovní operace se proměnily v otevřené rozkrádání státní pokladny, přičemž hlavní roli v tom možná hrál sám P. I. Šuvalov a jím nastrčené osoby. Hned po svém nástupu na trůn nechala Kateřina II. obě banky v roce 1763 zlikvidovat.

Kateřina II. naprosto správně vyhodnotila všechny negativní následky reformy Šuvalova a peněžní politiku svého manžela.

V naprostém souladu s image osvícenské panovnice se císařka obrátila na státníky s žádostí, aby se vyjádřili k opatřením, která je nutné přijmout pro vyvedení peněžního hospodářství z kritické situace. Hlavní byla otázka přínosu nebo škodlivosti ražby lehkých mincí. Poznámky, které císařka obdržela od A. I. Glebova, J. P. Šachovského a I. A. Schlattera, dohromady vytvořily základ dlouhodobé peněžní politiky, která se začala uplatňovat o několik let později. Neprodleně ale následovala reakce na ražbu mincí po 32 rubelech z pudu.

Ražba byla ukončena a začala zpáteční předělávka měděných mincí na 16rublový standard. Bylo rozhodnuto, že se nové mince budou razit předešlými razidly z let 1757-1761, na kterých pouze nahradili monogram Alžběty Petrovny monogramem Kateřiny II. Aby se urychlila výroba mincí, rozhodli se vyrábět především pětikopějky a drobné mince nerazit. Přeražba byla v podstatě dokončena v roce 1768, ale příležitostně v ní pokračovali po celou dobu vlády Kateřiny II. Dočasné mincovny v Jaroslavli, vesnici Porečje a Nižním Novgorodu byly uzavřeny a Měděná a Dělostřelecká banka byly

zlikvidovány. Poté následoval výnos o vymáhání půjček, které banky vydaly. Bohužel není známo, jestli došlo k naplnění tohoto výnosu.

S nástupem vlády Kateřiny II. pokračovala ražba zlatých 10- a 5rublových nominálů, nárazově (v letech 1763, 1766 a 1796) se v malém množství razily i červonce – mince s portrétem císařovny na lícové straně a státním znakem na straně rubové. Mince v hodnotě 10 a 5 rublů byly ze zlata o ryzosti 880, červonce měly ryzost 940. Vyšší ryzost červonců byla odůvodněna jejich užíváním především při zahraničních platbách.

Od roku 1764 docházelo ke změnám sady nominálů stříbrných mincí. K tradičnímu rublu, poltině, polupoltině a grivenniku přibylo 20 a 15 kopějek. Jejich sériová ražba začala v letech 1764-1765. Ryzost stříbrných mincí byla snížena ze 770 na 720. Snížila se i váha rublové mince: do 30. let 18. století vážila 28 g, od roku 1731 do roku 1761 kolem 26 g, a v roce 1762 se jeho váha ustálila na 24 g, přičemž 18 g bylo čisté stříbro. Potom se váha ani ryzost stříbrného rublu neměnily do roku 1796.

Měděné mince plně zachovávaly standard, soubor nominálů i vzhled, které byly stanoveny v roce 1757. Šestnáctirublový standard se ukázal jako optimální norma pro ražbu měděných mincí. Dovoloval zachovat „vnitřní cenu“, což částečně zabezpečovalo hodnotu měděných mincí. Jejich hlavní zabezpečení spočívalo v bezproblémovém příjmu měděných mincí při placení státních poplatků podle jejich nominálu. Měděné mince proměňovali na stříbro s malým ážiem. Jeden měděný rubl byl roven 95-98 stříbrným kopějkám. Avšak opravdovou vadou měděných mincí byla jejich vysoká hmotnost. Měděný rubl se skládal z 20 těžkých pěťáků, které vážily 51 g každý. Převoz nějakého většího množství takových peněz na delší vzdálenosti se stával vážným národním problémem.

Ve druhé polovině 18. století došlo v Rusku k viditelnému posunu v řešení vážného problému s materiálem pro výrobu peněz. V Kolyvano-Voskresenských a Něrčinském závodu byla zahájena průmyslová těžba stříbra, na Urale a v Oloněckém kraji se začalo těžit zlato. Měď se vyráběla s nadbytkem v hutnických závodech na Uralu a Altaji. Tím se značně snížila závislost Ruska na nákupu drahocenných kovů ze západu.¹

Asi nejpatrnějším specifickým ruského peněžního oběhu ve druhé polovině 18. století se stalo jeho svérázné uspořádání. Jestli v první třetině 18. století tvořily jeho podstatnou

část stříbrné mince (89,4 %), které v dalších 30 letech trochu omezila měď (25 % mědi a 72,2 % stříbra), ke konci 60. let se situace naprosto změnila. Podíl stříbrných mincí klesl na 46,7 % a podíl měděných mincí se zvýšil na 43 %. Podíl zlatých mincí, který se držel na úrovni 2,5 %, od 60. let vzrostl na 10,3 %.¹

Nejenže začaly měděné mince tvořit téměř polovinu všech peněz, ale také změnilly svou funkci. Z rozměňovacích mincí se stal hlavní platební prostředek. Nestála za tím jenom ta podstatná skutečnost, že ražba měděných mincí obyčejně přinášela státní pokladně největší příjmy. Velkou roli v tom hrál také fakt, že majitelé závodů, vlastníci a výrobci měděné suroviny byly povinni platit státní pokladně daň ve výši 1/10 hotové produkce, a také odevzdávat mincovnám od dvou do tří čtvrtin produkce za cenu „stanovenou výnosem“, která byla výrazně nižší než cena tržní. I když se majitelé závodů snažili tato pro ně nevýhodná pravidla obcházet, převážnou většinu mědi získala státní pokladna velmi levně. Hojnost měděných mincí v zemi odpovídala potřebě obyvatel, kteří si během několika století zvykli používat jediný nominál. V 16.-17. století byla tímto nominálem drátěná stříbrná kopějka, se kterou se velice neochotně rozloučili v první polovině 18. století. Nyní se v oběhu dostal do popředí měděný pěťák, tu a tam doplněný dvoukopějkovými mincemi.

Mince z drahých kovů, stříbra a zlata, používali hlavně při zahraničních obchodních operacích a pro hrazení zahraničních výdajů státní pokladny. I když podíl zlatých mincí v peněžním oběhu v druhé polovině 18. století vzrostl, zlato ve vnitrozemí stále nehrálo nijak významnou roli. Používalo se hlavně na pokrytí výdajů paláce a armádní potřeby. Byly dokonce vyrobeny zlaté mince v hodnotě dvou rublů, rublu a poltiny, které byly určeny k použití výhradně v rámci palácového oběhu, především pro karetní hru. Tyto mince se razily za Alžběty Petrovny (v letech 1756-1758) a za Kateřiny II. (v letech 1766-1779 a 1785). Měly stejnou ryzost jako 10- a 5rubly.

Tehdy se objevovala i vcelku kuriózní vysvětlení, proč jsou zlaté a stříbrné mince tak málo populární. Tak třeba tajemník francouzského velvyslance u ruského dvoru, očitý svědek palácového převratu roku 1762 de Rulhière, takto hovořil o příčinách nepopulárnosti Petra III.: „Umělec, který měl vyřezávat nové mince, představil obraz císaři. Zachoval jeho hlavní obličejové rysy, které se zároveň snažil zušlechtit. Vavřínová větev ledabyly zdobila dlouhé lokny rozpuštěných vlasů. Císař zahodil obrázek a

vykřikl: „Budu vypadat jako francouzský král!“. Bezpodmínečně se chtěl vidět v plné přirozené nevzhlednosti, ve vojenském účesu a obraze natolik nehodném majestátu trůnu, že se všechny mince staly předmětem posměchu a s tím, jak se šířily po celém císařství, i prvním podlomením národní úcty.“⁴¹ Tuto anekdotu, která mimochodem podtrhuje významnost mincí, bychom sotva měli brát vážně. Na mincích Petra III. můžeme vidět jeho výrazný profil se zapadlou slabošskou bradou a dlouhým nosem, paruku se zapleteným copem, ale „přirozenou nevzhlednost“ na tomto portrétu při všem snažení spatřit nelze. Národní škola medailérů, kteří vyřezávali portréty císařů a císařoven, se, jak už bylo řečeno, naprosto odlišovala realistickým přístupem ke svým modelům a mince Petra III. v tomto ohledu nejsou výjimkou. Lze tedy předpokládat, že francouzský návštěvník se tímto způsobem snažil vysvětlit svéráznou nepopulárnost stříbrných a zlatých mincí v Ruském Impériu.

4. TRANSLATOLOGICKÝ KOMENTÁŘ

V této kapitole se budeme věnovat vybraným jevům a překladovým postupům, které byly použity během překladu.

4.1. PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE

V této podkapitole budeme vycházet z práce *Введение в теорию перевода для русистов* Zdeňky Vychodilové, která ve své teorii vyděluje dvě skupiny překladových transformací – formální transformace a sémantické (lexikálně-sémantické) transformace.

FORMÁLNÍ TRANSFORMACE

Transkripce

Pod pojmem transkripce chápeme způsob překladu lexikální jednotky textu originálu cestou záznamu její zvukové formy s pomocí písmen jazyka překladu.

обозначение номинала «**ПЯТЬ КОПЕЕКЪ**»

označení nominálu „**ПЯТЬ КОПЕЕКЪ**“ (**PJAŤ KORĚJEK**)

Transplantace

Tento pojem označuje přenos lexikální jednotky z textu originálu do textu překladu při zachování odlišného grafického systému originálního textu. Tato transformace je jednoduchá, časově nenáročná a předchází chybám při překladu daného pojmu, ke kterým by mohlo dojít například při použití transkripce.

V tomto překladu byla transplantace užitá spolu s překladem, kdy transplantovaný výraz slouží pro případné dohledání termínu ve výchozím jazyce.

Byly jimi „sekané peníze“ (сеченые деньги) neboli stříbrné kopějky rozsekané na části a „kožené žerebji“ (кожаные жеребьи) – razítkem označené kousky kůže.

Kalkování

Kalkování je způsob překladu lexikální jednotky textu originálu cestou záměny částí slova nebo slovního spojení (morfém nebo slov) odpovídajícími jednotkami v jazyce překladu. V cílovém jazyce tak vznikne nové slovo nebo slovní spojení.

пяतिकопеечник □ *pětikorějka*

Záměna gramatických kategorií

Při záměně gramatických kategorií při překladu dochází především ke změně čísla, času, slovesného vidu atd.

Продукце** jednotlivých mincoven bylo možné rozlišit podle znaků, které byly tvořeny samostatnými písmeny nebo nápisy (občas smluvenými znaky) **na hranách mincí.

Продукцию** разных монетных дворов можно было различить по знакам, которые представляли или отдельные буквы или надписи (иногда условные знаки) **на гурте монеты.

Záměna slovních druhů

Při slovnědruhové záměně dochází ke změně slovních druhů některých jednotek překladu. Záměna slovních druhů ve větách bývá často provázena záměnou větných členů. Jednotlivé změny v rámci této transformace mají i své názvy, např. nominalizace...

*V ряду осуществленных **им** реформ одной из первых стала денежная, проведенная в несколько этапов с 1696 по 1718 г.*

*Jednou z prvních reforem, které **Petr I.** uskutečnil, byla reforma peněžní, provedená v několika etapách v letech 1696-1718.*

...nebo verbalizace.

*Среди них зловестную роль суждено было сыграть пятикопеечникам, **чеканка** которых началась в 1723 г.*

*Зловěstná úloha připadla **pěťikopějkám**, které se začaly razit v roce 1723.*

Záměna větných členů

Při záměně větných členů se slova nebo skupiny slov v textu originálu používají v textu překladu v odlišných syntaktických funkcích.

*В 1729 г. вновь началась чеканка **золотого червонца**, сменившего двухрублевую монету.*

*В roce 1729 se znovu začal razit **zlatý červoněc**, který nahradil dvourublové mince.*

*Пышное разнообразие русских золотых, серебряных и медных монет XVIII в. не шло ни в какое сравнение с предшествующим периодом, когда **денежное обращение** обслуживалось практически только серебряной **копейкой**, рисунок на которой не менялся на протяжении двух веков.*

*Bohatá variabilita ruských zlatých, stříbrných a měděných mincí 18. století se nedá vůbec srovnávat s předchozím obdobím, kdy se **v peněžním oběhu** používala prakticky jen stříbrná **kopějka**, která se po dobu dvou století vyráběla se stejným **obrázkem**.*

Při překladu textu z ruského do českého jazyka se velmi často objevuje změna přívlastku neshodného v ruském jazyce na přívlastek shodný v jazyce českém.

*... по сторонам своста **орла**, ... □ ... по сторонах **орлиho** оcasу ...*

Univerbizace

Univerbizace je překlad víceslovného pojmu pomocí jednoho slova v textu překladu při zachování celého smyslu výchozího pojmu.

*Выпуск серебряной монеты стабилизировался к 20-м гг. XVIII. в., хотя **внешний вид** ее иногда менялся.*

*Вýроба стříбрных мiнцi се до 20. letech 18. století stabilizovala, i když jejich **vzhled** se čas od času měnil.*

*Известны в **общей сложности** 38 буквенных сочетаний, которыми метили свою продукцию **монетные дворы**, 9 вариантов гуртовых надписей, обозначающих место чеканки, и 4 типа условных обозначений **монетных дворов**.*

***Celkem** je známo 38 znaků tvořených písmeny, kterými **mincovny** označovaly svou produkci, 9 variant nápisů na hraně mince, které označovaly místo ražby, a 4 typu smluvených označení **mincoven**.*

Multiverbizace

Multiverbizace je proces překladu jednoho slova s pomocí víceslovného pojmu při zachování jeho významu.

*Выпуск серебряной монеты стабилизировался к 20-м гг. XVIII. в., хотя **внешний вид** ее **иногда** менялся.*

*Вýроба стříбрных мiнцi се до 20. letech 18. století stabilizovala, i když jejich **vzhled** se **čas od času** měnil.*

*... меры, которые должны были способствовать **скорейшему** изъятию проволочной копейки ...*

*... opatření, která měla napomáhat **co nejrychlejšímu** stažení drátěných копějek ...*

Změna slovosledu

Při překladu z jednoho jazyka do druhého je často potřeba změnit pořádek slov ve větě. Tato transformace je podstatná u překladů do jazyků s ustáleným pořádkem slov, nicméně překladatelé ji často využívají i při překladu do ostatních jazyků.

1700 г. стал вехой, разделившей историю русской денежной системы на архаический (или, как его часто называют, «допетровский») и новый (или «императорский») периоды.

Rok 1700 se stal mezníkem, který rozdělil historii ruského peněžního systému na období staré (nebo „dopetrovské“, jak bývá často nazýváno) a nové (neboli „císařské“).

Оформление ее, выполненное в барочных традициях, было очень изысканным.

Мěly velmi vytříbený vzhled navržený v barokním stylu.

V ruském odborném stylu se na začátku věty často objevují vsuvky, anebo spojky, které mohou v některých případech vsuvky připomínat. V rozebíraném textu překladu do českého jazyka dochází k transformaci obou jevů na částice umístěné blízko ke středu věty.

Вероятно, некоторая часть кладов, соержащих проволочные копейки петровского времени, была зарыта имено в 30 – 50-х гг. XVIII в.

Určitá část pokladů, které obsahovaly drátěné stříbrné kopějky z dob vlády Petra I., byla pravděpodobně zakopána právě v 30.-50. letech 18. století.

К тому же, получив ссуды, дворяне не станут вкладывать их в развитие хозяйства, а потратят на покрытие долгов и покупку предметов роскоши.

Šlechtici, kteří si půjčku vezmou, je navíc nebudou vkládat do rozvoje hospodářství, ale pokryjí s nimi dluhy nebo si za ně nakoupí luxusní zboží.

V ruských textech se často objevuje tzv. interpoziční slovosled neboli obmykání, které pro český jazyk není typické a při překladu těchto slovních spojení je tedy potřeba změnit pořádek slov.

Понимая пагубность для экономики подобной ситуации, ...

Vláda si uvědomovala, jak škodlivá je tato situace pro ekonomiku, ...

...императрице оставалось лишь подписывать составленные Советом проекты указов.

*... císařovně stačilo jen podepisovat **návrhy** výnosů, **které rada vytvořila.***

Komprese (kondenzace)

Komprese spočívá v kompaktnějším vyjádření smyslu textu v jednom jazyce při použití sémanticky výstižnějších výrazů druhého jazyka.

*Известны в общей сложности 38 буквенных сочетаний, которыми метили свою продукцию **монетные дворы**, 9 вариантов гуртовых надписей, обозначающих место чеканки, и 4 типа условных обозначений **монетных дворов**.*

*Celkem je známo 38 **znaků tvořených písmeny**, kterými **mincovny** označovaly svou produkci, 9 variant **nápisů na hraně mince**, které označovaly místo ražby, a 4 typy smluvených označení **mincoven**.*

Dekomprese (dekondenzace)

Dekomprese je opačným procesem komprese, kdy při překladu dochází k rozvolnění výrazu překládaného z jednoho do druhého jazyka.

*Известны в общей сложности 38 **буквенных сочетаний**, которыми метили свою продукцию **монетные дворы**, 9 вариантов **гуртовых надписей**, обозначающих место чеканки, и 4 типа условных обозначений **монетных дворов**.*

*Celkem je známo 38 **znaků tvořených písmeny**, kterými **mincovny** označovaly svou produkci, 9 variant **nápisů na hraně mince**, které označovaly místo ražby, a 4 typy smluvených označení **mincoven**.*

Při překládání z ruského do českého jazyka se postup dekondenzace velmi často používá při transformaci v ruštině hojně užívaných přechodníků a participiálních konstrukcí. V těchto případech se doporučují 4 možnosti překladu: překlad pomocí předložkové substantivní konstrukce, překlad hlavní větou, překlad vedlejší větou (viz příklad níže)

nebo překlad přechodníku přechodníkem (nebo participia participiem). Nicméně existují i další přístupy, jako např. překlad cestou infinitivní konstrukce nebo rozdělením věty do dvou samostatných vět.

В ряду осуществленных им реформ одной из первых стала денежная, проведенная в несколько этапов с 1696 по 1718 г.

Jednou z prvních reforem, které Petr I. uskutečnil, byla reforma peněžní, provedená v několika etapách v letech 1696-1718.

Понимая пагубность для экономики подобной ситуации, правительство в 1727 г. объявило, что чеканка пятаков – это временная мера, и что они будут изъяты из обращения, как только финансовое положение страны улучшится.

Vláda si uvědomovala, jak škodlivá je tato situace pro ekonomiku, a v roce 1727 oznámila, že ražba pětáku je dočasné opatření, a že budou stáhnuty z oběhu, jen co se finanční situace zemělepší.

Záměna gramatického statusu větných konstrukcí

Při této překladové transformaci dochází k přestavbě větné konstrukce, kdy jsou například jednočlenné věty nahrazovány dvoučlennými, trpné konstrukce činnými, věty se všeobecným podmětem osobními konstrukcemi atd.

На оборотных сторонах десяти- и пятирублевых зоотых монет в центре находилась гербовая композиция, цоцтоящая из маого государственного герба, вокруг которого располагались гербы Москвы, Царства Казанского, Царства Сибиврского и Царства Астраханского.

Na rubových stranách deseti a pětirublových zlatých mincí se veprostřed nacházela kompozice znaků, která se skládala z malého státního znaku, kolem kterého byly rozmístěny znaky Moskvy, Kazaňského carstva, Sibiřského carstva a Astrachaňského carstva.

Серебряные проволочные копейки, как уже говорилось, активно изымались из обращения, так как использовались в качестве высококачественного сырья для чеканки новых серебряных монет.

*Jak už **bylo řečeno**, stříbrné drátěné kopějky **byly aktivně stahovány** z oběhu, protože se používaly jako materiál vysoké kvality na ražbu nových stříbrných mincí.*

***Как можно убедиться**, «главной» монетой в стране стали рубли – наиболее крупный номинал.*

***Jak můžeme vidět**, „hlavními“ mincemi se v zemi staly rubly, které byly zároveň nejvyšším nominálem.*

Spojení a rozčlenění vět

Zde se jedná o spojení dvou nebo více vět do jedné nebo naopak.

*Массовый характер имела только чеканка **гривен**, остальные номиналы встречаются лишь как очень редкие (или даже единственные), либо как пробные экземпляры.*

*Sériový charakter měla pouze ražba **griven**. Ostatní nominály bývají velmi vzácné (nebo dokonce jedinečné), nebo to jsou zkušební exempláře.*

V ruském odborném textu se poměrně často objevují velmi dlouhá souvětí se složitou větnou konstrukcí, ve kterých bývá zakomponováno mnoho příděstí a přechodníků. Věty mohou být dlouhé i několik řádků a pro čtenáře je složité se v takovém textu orientovat. Proto se taková souvětí rozčleňují do několika vět nebo souvětí.

В 1754 г. Сенатом по предложению П.И. Шувалова (1710 – 1762), заметной и весьма неоднозначной фигуры в окружении императрицы, который активно влиял на экономическую политику правительства, было принято решение о чеканке медных копеек по 8 рублей из пуда меди и обмену на них пятикопеечников, имевших к этому времени нарицательную цену в две копейки.

V roce 1754 Senát přijal rozhodnutí o ražbě měděných kopějek v normě 8 rublů z pudu mědi a jejich výměně za pětikopějky, jejichž nominální hodnota v té době činila dvě kopějky. Toto opatření navrhl P. I. Šuvalov (1710-1762), který byl významnou a velmi nejednoznačnou osobou v okolí císařovny a aktivně ovlivňoval ekonomickou politiku vlády.

K této skupině Vychodilová řadí také transliteraci. Transliterace je způsob překladu lexikální jednotky textu originálu cestou přepisu její grafické formy pomocí písmen jazyka překladu.

SÉMANTICKÉ (LEXIKÁLNĚ-SÉMANTICKÉ) TRANSFORMACE

Konkretizace

Konkretizace významu je záměna lexikální jednotky jazyka originálu za jednotkou jazyka překladu s užším nebo konkrétnějším významem.

*В ряду осуществленных **им** реформ одной из первых стала денежная, проведенная в несколько этапов с 1696 по 1718 г.*

*Jednou z prvních reforem, které **Petr I.** uskutečnil, byla reforma peněžní, provedená v několika etapách v letech 1696-1718.*

*Реализация проекта Шувалова должна была, следовательно, привести не только к увеличению дохода государства, но и к всестороннему развитию **экономики страны**.*

*Realizace návrhu Šuvalova měla tedy vést nejen ke zvýšení státních příjmů, ale také k všestrannému rozvoji **ruské ekonomiky**.*

Generalizace

Generalizace významu je postup, při kterém dochází k záměně lexikální jednotky jazyka originálu za lexikální jednotku s širším významem.

*В 1744 г. правительство Елизаветы Петровны издало **именной указ** о снижении нарицательной цены пятаков ...*

*В roce 1744 vláda Alžběty Petrovny vydala **výnos** o každoročním snižování nominální hodnoty pěťáků*

Diferenciace

K použití transformace diference významu dochází při nesouladu mezi lexikálně-sémantickými soustavami jazyka originálu a překladu.

*Временные дворы в Ярославле, с. Поречье и Нижнем Новгороде были закрыты, а Медный и Артиллерийский банки **ликвидированы**.*

*Dočasné mincovny v Jaroslavli, vesnici Porečje a Nižním Novgorodu byly uzavřeny a Měděná a Dělostřelecká banka byly **zlikvidovány**.*

Antonymický překlad

U antonymického překladu dochází k záměně kladné formulace za formulaci zápornou nebo naopak za použití lexikální jednotky s opačným významem, přičemž význam výpovědi zůstává neměnný.

*..., **рисунок** на которой **не** **менялся** на протяжении двух веков.*

*..., která **se** по добу dvou století **вырáběla** **se** **stejným** **obráзkem**.*

*Но **все эти меры** не привели к ожидаемому результату.*

***Žádné** z těchto **opatření** ale nevedlo k očekávanému výsledku.*

*Золотые монеты чеканились **в** **небольших** **количествах**, ...*

*Златé mince se razily **v** **malém** **мноžství**...*

Rozšíření informačního základu (přidání informace)

Překladatel přidává do textu překladu dodatečnou informaci za předpokladu, že je její přítomnost v textu nezbytná pro to, aby čtenář zcela pochopil smysl sdělení.

... «*вредительная монета*» – *пятаки* – *были **изяты***, ...

... „*škodlivé mince*“, *пятьáky*, *были **стаžены з обěhu*** ...

*Но **Светлейший*** начал действовать столь решительно, ...

*Ale **Nejjasnější kníže*** začal konat tak rozhodně, ...

*В нумизматике русский XVIII век по праву считается **одним из самых интересных**.*

*V numismatice je ruské 18. století právem pokládáno za **jedno z nejzajímavějších období**.*

Během překládání se překladatel může rozhodnou nějakou informaci naopak vynechat. K tomuto jevu dochází, pokud se v textu například vyskytuje zbytečná informace, která už vyplývá z kontextu.

*Положение усугублялось притоком **в Россию** поддельных пятикопеечников из-за рубежа.*

*Situace se zhoršovala s **пřívalem** padělaných пětикопеежек ze zahraničí.*

Explikace

Při explikaci neboli opisném překladu dochází k záměně lexikální jednotky v jazyce originálu za slovní spojení, které vysvětluje význam dané lexikální jednotky. Tato překladatelské transformace se velmi často používá při překladu neologizmů, bezekvivalentního lexika a frazeologizmů.

Известны в общей сложности 38 буквенных сочетаний, которыми метили свою продукцию монетные дворы, 9 вариантов гуртовых надписей, обозначающих место чеканки, и 4 типа условных обозначений монетных дворов.

Celkem je známo 38 znaků tvořených písmeny, kterými mincovny označovaly svou produkci, 9 variant nápisů na hraně mince, které označovaly místo ražby, a 4 typy smluvených označení mincoven.

Вероятно, некоторая часть кладов, содержащих проволочные копейки петровского времени, была зарыта именно в 30 – 50-х гг. XVIII в.

Určitá část pokladů, které obsahovaly drátěné stříbrné kopějky z doby vlády Petra I., byla pravděpodobně zakopána právě v 30.-50. letech 18. století.

казнокрадство   □   выкрадání státní pokladny

Do této skupiny podle Vychodilové patří také modulace, kompenzace ztrát při překladu a celkové přetvoření. Modulace je záměna slova nebo slovního spojení v jednom jazyce jednotkou druhého jazyka, jejíž význam je logicky odvozen z významu výchozí jednotky. Při kompenzaci ztrát při překladu dochází k náhradě smyslové ztráty při příkladu jednotky jazyka originálu nějakými jinými prostředky. S pomocí celkového přetvoření se často překládají frazeologizmy a idiomy. Dochází při ní k záměně celého ustáleného slovního spojení, jehož elementy v jazyce překladu neodpovídají elementům daného slovního spojení v jazyce originálu, a to i přes to, že dané spojení by se dalo přeložit doslovně.

4.2. PŘEKLAD TERMÍNŮ

Termíny se dají překládat různými způsoby. Lexikum, které má v obou terminologických soustavách plné ekvivalenty, se nepřekládá, ale substituuje. Mezi překladové transformace používané pro překlad termínů patří např. opisný překlad, kalkování, transkripce nebo transliterace. Řešením může být také přidání nového významu

nějakému jinému termínu, slovu nebo slovnímu spojení, vytvoření neologismu, konkretizace nebo generalizace daného termínu v textu originálu.

V textu se objevovalo mnoho termínů, které se týkaly přímo ruské peněžní soustavy a ruské numismatiky. Spousta z těchto termínů nemá v české numismatické terminologické soustavě svůj ekvivalent. V českých textech také najdeme velké množství termínů ruské numismatiky přeložených různými způsoby. To je způsobeno za prvé neprofesionálními překlady termínů, a za druhé absencí podpurných materiálů, na kterých by mohl překladatel svou práci založit.

K nejčastěji používaným numismatickým termínům v textu patřily názvy mincí. Z toho např.

рубль □ *rubl*

копейка □ *kopejka*

už našly své místo v české terminologické soustavě. Oproti tomu pojmenování jako např.

денежка □ *děněžka (denežka, děnežka)*

se v českých textech překládají hned několika způsoby. U tohoto konkrétního případu se podle internetového vyhledávače Google název nejčastěji překládá s pomocí transliterace (*denežka*), druhý nejčastější způsob je překlad s pomocí transkripce (*děněžka*) a potom třetí způsob (*děnežka*), který nejspíš vzniká odvozením názvu *денежка* ze slova *денга*, což vede k tvrdému vyslovení druhého *e*. Třetí možnost je tak jakousi sloučeninou překladatelských transformací transkripce a transliterace.

U některých termínů byla užita substituce. Jednalo se například o termíny převzaté z jiných jazyků.

эксплуатация (z francouzského exploitation) □ *exploatace*

V textu se objevovaly i složené termíny, které byly často překládány pomocí kalkování.

пятикопеечная монета □ *pětikopějková mince*

двухрублевик □ *dvourubl*

V těchto dvou případech jsou přeložené termíny velmi podobné českým termínům dvoukoruna nebo pětikoruna, což usnadní čtenářovu recepci neznámého termínu. Kalkování se obvykle používá při překladu termínů jazyka originálu, které v jazyce překladu nemají ekvivalent.

проволочная копейка   □   *drátěná kopějka*

Některé termíny jsou od sebe odvozeny a mohou tak být pro překladatele matoucí. Např. slovo *grivennik* (*гривенник*) bylo odvozeno od slova *grivna* (*гривна*). Nejedná se však o jeho zdobnělinu (jako je tomu v případě termínů děnga a děněžka), ale o dva naprosto rozdílné termíny označující různé mince. Na rozdíl od děněžky pro termín *grivennik* se v českém jazyce ujala čistě transliterovaná forma slova. Tento jev je nejspíš způsoben přejímání nových termínů v českém jazyce z anglického jazyka.

Při odvozování některých termínů od jiných termínů jazyka originálu může docházet ke změně rodu, nicméně tato změna se nemusí nutně odrazit na překladu odvozeného termínu.

копейка   □   *kopějka*

пятикопеечник   □   *pětikopějka*

Některé termíny v ruském jazyce označují jeden a ten samý pojem, přičemž v českém jazyce pro ně existuje jenom jeden termín. Situaci je možné, avšak ne nezbytné, řešit vytvořením neologismu pro druhý termín.

рубль, рублевик   □   *rubl*

Některé termíny mohou mít na základě kontextu, ve kterém jsou užity, několik různých významů.

ходячая монета   □   *mince k běžnému užívání/oběživo/klišé*

Při překládání některých termínů byl použit postup univerbalizace.

монетное дело   □   *mincovnictví*

4.3. PŘEKLAD NÁZVŮ A JMEN

V překládaném textu se vyskytují jména významných osobností ruské historie, osobností spojených s výrobou ruských mincí, názvy mincí, mincoven, měst atd.

V 18. století byla soustava názvů ruských mincí mnohem bohatší, než je tomu dnes. Dva z těchto názvů se v Rusku používají dodnes. Jsou jimi rubl (*рубль*) a kopějka (*копейка*). Jak už bylo zmíněno v předchozí podkapitole, tyto dva názvy se v českém jazyce používají běžně, nicméně v knize se vyskytuje velké množství názvů mincí, které se v českém jazyce používají jen málo a zatím nemají ustálený tvar (např. děněžka).

Název kopějka dostala mince, která se původně nazývala novgorodská děnga. Když se na těchto mincích, které se vyráběly v Novgorodě, začal za Ivana IV. Vasiljeviče veliký kníže vyobrazovat s kopím v ruce (kopí nahradilo původní šavli), ujal se pro ně název děngy kopějně (*деньги копейные*). Výroba těchto mincí byla poté přemístěna do Moskvy a mincím se začalo říkat zkráceně kopějky. Vladimír Dal uvádí ve výkladovém slovníku ještě jeden možný původ slova kopějka. Podle této teorie je slovo odvozeno od ruského slovesa kopit' (*копнуть*), tedy česky strádat nebo šetřit.

Ani u slova rubl není jasný jeho původ. Nejčastěji zmiňovaná teorie předpokládá spojení mezi názvem rubl a slovesem rubit' (*рубить*, sekat). Dříve se na ruském území při obchodování používaly stříbrné odlitky ve tvaru prutu, které nazývali hřivny. Cena těchto odlitků ale často převyšovala cenu samotného zboží, proto se nezřídka stávalo, že hřivnu rozsekali na menší části. Název těchto částí byl odvozen od slovesa rubit' (sekat). Tak podle této teorie vznikl název rubl.

V textu se objevují i další názvy mincí, které už se ale v současném měnovém systému nepoužívají. Řadí se k nim rubevik, poltina, poltinnik, poluška, polupoluška, polupoltina, polukopějka, grivna, grivennik, děnga, altyn, altynnik, imperiál, poluimperiól, červoněc a jejich násobky (např. 10 děněg). Některé názvy označují různé mince o stejné hodnotě v přepočtu na kopějky nebo rubly (např. hodnota děngy se rovná hodnotě polukopějky).

V textu se objevují jména, při jejichž překladu dochází k přechylování, tj. obecně odvozování tvaru ženského příjmení z příjmení mužských. Přechylování je závazné v úřední komunikaci, nicméně v komunikaci neúřední nejsou stanovena žádná striktní pravidla a proto je tento jev velmi často diskutován. Při překládání z východních jazyků často dochází k tzv. dvojitému přechylování, kdy bylo příjmení už jednou přechýleno ve výchozím jazyce a podle českých norem je při překladu přechýleno znovu.

V našem konkrétním případě se jedná o přechylování z mužského příjmení na plurál daného příjmení. Plurál se u příjmení používá pro označení členů rodiny.

Шустовы □ *Šustovovi*

Nicméně podle článku B. Ilka O převodu ruských jmen do češtiny je možné u rodových jmen v množném čísle používat jak formu -ovovi, tak i zkrácenou koncovku -ovi (např. Bratři Karamazovi).

Některá významná historická jména byla substituována. Převážně k nim patří jména císařů a císařoven, ale také jména svatých a další.

Елизавета Петровна □ *Alžběta Petrovna*

святой Андрей Первозванный □ *svatý Ondřej*

изображение Георгия Победоносца □ *obraz sv. Jiří*

V kapitole se objevují také jména zahraničních umělců. Místo užití retranskripce, která by mohla způsobit deformaci grafické podoby jména, byl do českého textu vložen původní tvar jmen.

Иоганн Карл Гедлингер □ *Johann Karl von Hedlinger*

Бенджамен Скотт □ *Benjamin Scott*

Жак Антуан Дасье □ *Jacques-Antoine Dassier*

V textu se vyskytuje velké množství názvů úřadů, institucí, zařízení a průmyslových budov. Některé z nich, zvláště ty, které obsahují obecná jména, byly přeloženy.

Земский приказ □ *Zemský úřad*

<i>Комиссия о монетном деле</i>	□	<i>Komise pro mincovní činnost</i>
<i>Медный и Артиллерийский банки</i>	□	<i>Měděná a Dělostřelecká banka</i>

Další byly přetransformovány s pomocí kombinace překladu a transkripce.

<i>Набережный монетный двор</i>	□	<i>mincovna Naběrežnaja</i>
<i>Сестрорецкие оружейные заводы</i>	□	<i>Sestrorecké zbrojní závody</i>

Zajímavý je překlad názvu *Красный (Китайский) монетный двор*. Doslovný překlad zní *Rudá* (podle Rudého náměstí, u kterého stojí) nebo *Kitajská* (podle moskevské historické městské části Kitaj-gorod) *mincovna*. V současném ruském jazyce znamenají slova *Китай, китайский* v překladu do českého jazyka *Čína, čínský*. Nicméně název Kitaj-gorod a od někoho utvořené pojmenování Kitajské mincovny nemá s Čínou nic společného. Název byl odvozen od staroruského slova *kita* (kita), které označovalo proutěnou palisádu. Tyto palisády hojně používali při výstavbě dané městské části.

Ruský jazyk je poměrně bohatý na víceslovná pojmenování, které se skládají ze slov propojených spojovníkem (nebo zkratky a celého slova spojených spojovníkem). V českém jazyce se tento jev vyskytuje zřídka a v překladu je proto použita explikace neboli opisný překlad. Ten se často používá i při příkladu bezekvivalentního lexika.

<i>Камер-коллегия</i>	□	<i>Kolegium pro státní příjmy</i>
<i>Берг-коллегия</i>	□	<i>Kolegium pro těžební průmysl</i>
<i>Бабкинский медеплавильный завод</i>	□	<i>Babkinského závodu na získávání mědi</i>

Názvy některých úřadů byly přeloženy přibližně, a to na základě jejich funkce. Za účelem usnadnění porozumění textu byla použita naturalizace názvu.

<i>Приказ Большой Казны</i>	□	<i>Ministerstvo financí</i>
-----------------------------	---	-----------------------------

V jednom případě vyžadoval kontext objasňující původ samotného názvu převedení celého pojmenování do textu překladu s použitím transkripce.

... получившем название «*Кадашевского монетного денежного двора*». Следует сказать, что терминология того времени строго различала понятия «монет» –

крупных монет машинной чеканки – и «денежек» – старых проволочных копеек, изготовленных ручным способом.

*... která byla pojmenována **Kadaševskij monětnyj děněžnyj dvor** (Кадашевский монетный денежный двор). Je nezbytné zmínit, že terminologie v té době přísně rozlišovala termíny moněta (монета) – velká mince ze strojové ražby, a děněžka (денежка) – stará drátěná kopějka vyhotovená ručně.*

V textu se mimo jiné objevují názvy významných ruských staveb.

<i>Кремль</i>	☐	<i>Kreml</i>
<i>Боровицкие ворота</i>	☐	<i>Borovická brána</i>
<i>Петропавловская крепость</i>	☐	<i>Petropavlovská pevnost</i>

Výjimkou nejsou ani zeměpisné názvy. Časté jsou názvy gubernií, měst, vesnic, osad.

<i>Ярославл</i>	☐	<i>Jaroslavl</i>
<i>Аннинское село Пермской губернии</i>	☐	<i>osada Anninsk v Permské gubernii</i>
<i>Кадашевская слобода Замоскворечья</i>	☐	<i>Kadaševská osada v Zamoskvorečí</i>

ZÁVĚR

Svou diplomovou práci jsem věnovala překladu odborného textu z oblasti numismatiky. Mým cílem bylo vytvořit adekvátní překlad části knihy *Деньги в России*, doplnit tento překlad translatickým komentářem k vybraným jevům a slovníkem numismatických pojmů, které se v textu objevují.

Práce je rozdělena do čtyř částí. První část je věnována knize *Деньги в России. История русского денежного хозяйства с древнейших времен до 1917 г.* (Mince v Rusku. Historie ruského peněžního hospodářství od dávných časů do roku 1917). Dozvídáme se tam informace o jejích autorech, vzniku, účelu.

Další kapitola se zaměřuje na teorii odborného textu a překladu. Kromě toho, že má být odborný text srozumitelný, jasný, jednoznačný, přesný, věcně správný a úplný, by měl splňovat mnoho dalších kritérií. Vyznačuje se spoustou typických jevů, ke kterým patří například výskyt velkého množství termínů. Podoba odborného textu se může různit i v závislosti na jazyce textu. V jedné z podkapitol této části se dozvídáme o rozdílech mezi českým a ruským odborným textem.

Překlad může být definován mimo jiné jako proces nebo výsledek tohoto procesu. Překladem se zabývá translatická a vznikají různé teorie překladu. Některé teorie jsou spíše tradiční, jiné jsou velmi přizpůsobivé. Proces překladu se dělí na několik fází a účastní se ho adresant, překladatel a adresát. Překladatel při překladu používá překladové transformace, které teoretici dělí do skupin vytvořených podle odlišných parametrů. Překládání se neobejde bez překladatele, který je nedílnou součástí tohoto procesu. Kromě profesionálních překladatelů se mohou překladem zabývat například i pracovníci na administrativních pozicích nebo studenti. Překladatel by měl mít dobré jazykové znalosti a všeobecný přehled. V neposlední řadě by neměl opomíjet doplňování svých znalostí.

Překladu odborných textů se věnuje čím dál více překladatelů i teoretiků. Překlady jednoho odborného textu se mohou lišit na základě různého stupně znalosti problematiky cílových čtenářů. Pomocné materiály pro překlad bývají zaměřeny na určitou oblast a jejich množství se liší v závislosti od specializace. Komplikaci může představovat překlad termínů, kde si překladatel nemůže dovolit nepřesnosti. V oblasti numismatiky se

knihy v českém jazyce zabývají spíše sběratelstvím nebo českou numismatikou. Překladaři může být nápomocný internet, který poskytuje průměrné množství anglických zdrojů, nebo odborníci z numismatických spolků.

Třetí kapitola obsahuje překlad části knihy Peníze v Rusku. K překladu byla vybrána třetí část knihy, protože se věnuje ruské numismatice 18. století, která se pyšní rozmanitostí a různorodostí ruských mincí tohoto období.

Ve čtvrté kapitole se věnujeme translatologickému komentáři. Tato kapitola je rozdělena do tří podkapitol. V té první se zaměřujeme na překladové transformace rozdělené podle teorie Z. Vychodilové. Vyčleňujeme tedy formální a sémantické transformace, které jsme každou zvlášť definovali. Pokud byly transformace použity v překladu, jsou u jejich definic uvedeny konkrétní příklady. Další podkapitola náleží termínům a jejich překladu. Tato podkapitola je zaměřena především na numismatické termíny, které byly přeloženy doslovně, s pomocí transkripce, kalkování, substituce, univerbalizace atd. Poslední podkapitola se věnuje překladu názvů a jmen. V textu se vyskytují názvy mincí, různých úřadů a institucí, zeměpisné názvy, jména osobností spojených s ruskou numismatikou a jména historická nebo nábožensky zaměřená. Zajímavé je sledovat původ názvů například mincí rubl a kopějka. Podkapitola se zabývá substitucí, přechylováním, víceslovnými pojmenováními atd.

Diplomová práce je doplněna dvěma přílohami. První z nich je kopie části knihy, která je práci přeložena. Druhou přílohu tvoří slovník vytvořený z převážně numismatických pojmů, které se vyskytují v textu překladu.

Velmi ráda bych se dále věnovala překladu knihy Peníze v Rusku, protože je to velmi čtivá a pěkně zpracovaná a líbí se mi forma, kterou jsou v ní informace předávány čtenáři. Oblast numismatiky si zajisté zaslouží více pozornosti ze strany překladatelů, odborníků i širokého kruhu čtenářů.

РЕЗЮМЕ

Настоящая дипломная работа посвящена теме «Перевод специального текста из области нумизматики». Целью дипломной работы было создать адекватный перевод специального текста, дополненный транслатологическим комментарием к избранным явлениям и переводческим трансформациям и русско-чешским словариком терминов и понятий из области нумизматики, находящихся в оригинальном тексте.

Как я убедилась уже раньше, когда я писала бакалаврскую работу, русская нумизматика очень интересна. Во время моей стажировки в России я имела доступ к большому ряду книг библиотеки Костромского государственного университета и там я решила выбрать себе связанную с нумизматикой книгу для данной дипломной работы. В моей бакалаврской работе я пыталась соединить нумизматику с историей России с помощью разных интересных фактов и историй. С целью продолжить мою работу я искала для перевода книгу, написанную в подобном стиле.

Меня очень заинтересовала книга «Деньги в России. История русского денежного хозяйства древнейших времен до 1917 года», и данное произведение ведущих специалистов в области русской нумизматики и бонистики современной России я и выбрала для своей работы. Потому что в книге на-много больше страниц, чем требуется для перевода для дипломной работы, я сосредоточилась на самый значительный период русской нумизматики – 18 в. В данный период возникло огромное число различных по форме и содержанию монет.

Работа состоит из четырех глав – описание книги «Деньги в России» как предмета настоящей работы, теоретическая часть о специальных текстах и переводе, перевод части книги и транслатологический комментарий. В приложениях к данной работе находится копия избранной части текста оригинала и словарь терминов и понятий из области нумизматики. Словарь может служить переводчикам, студентам, специалистам или просто всем, кому интересна данная тема. В нем обсуждаются не только термины, но и вопросы, касающиеся разных систем описания пробы

монет, или определения устаревших русских весовых единиц и т. п. В таком случае он может помочь читателю лучше воспринять текст.

Первая часть дипломной работы посвящена описанию книги «Деньги в России». Авторы книги, сотрудники Отдела нумизматики Государственного Исторического музея Мельникова А.С., Уздеников В.В., Шиканова И.С., двое из которых ныне, к сожалению, покойные, создали данное произведение как очерк истории России, рассказанный монетами. Книга должна заинтересовать не только специалистов-нумизматов и коллекционеров, но и широкий круг читателей, интересующихся монетами или историей. Она также построена так, чтобы позволять пользоваться ей как учебным пособием. Ее содержание замечательно обработано, текст хорошо читается и его дополняют рисунки и фотографии описываемых монет.

Вторая глава относится к теории специальных текстов и перевода. Она выделяет еще несколько подразделов. В первой части находится определение специального текста как текста, посвященного науке. В данном подразделе описываются различные специфики такого текста. Для определения научного стиля были упомянуты теоретики стилистики и их теории, например, Мистрик Й. (Mistrík J.), Книттлова Д. (Knittlová D.), Крчмова М. (Křčmová M.). Помимо стилистики, там также рассматривается лексика, морфология и синтаксис, основные черты и правила для писания специальных текстов как сжатость, точность, логическая последовательность, ясность изложения и другие. Большое внимание уделяется терминам.

К особенностям русского специального текста по сравнению с чешским специальным текстом относится, например, тяготение к аналитизму в русских наименованиях, вызванному благосклонным подходом к заимствованию слов из аналитических языков. Следующим типичным для русского языка явлением бывают номинативные конструкции с атипичным порядком слов, т. е. обмыкание. Нередко также встречаются причастные и деепричастные обороты.

Следующая часть этой главы посвящена переводу и теоретическим знаниям о переводе. Данная часть начинается определением значения слова «перевод»,

где выделяются два главные значения – перевод как процесс и перевод как результат этого процесса, и представлением науки о переводе.

Как и все остальные науки, наука о переводе также имеет своих теоретиков и теории. В настоящей части упоминаются теории Бархударова, Фишера (Fišera), Левого (Levého), Колера (Kollera), Райс (Reissové) или Вермеера (Vermeera). Некоторые теории очень отличаются друг от друга. Бывают теории классические, защищающие мнение, что переводчик должен придерживаться языкового плана текста, и теории более открытые изменениям в переводе с целью более верной передачи культурного оттенка в исходном тексте.

С точки зрения перевода как процесса коммуникации выделяется несколько этапов перевода. Этот процесс начинается созданием и отправлением исходного текста. Его принимает переводчик, декодирующий данное сообщение и кодирующий его в сообщении на переводящем языке. Данный процесс заканчивается получением адресантом переработанного сообщения. В таком процессе выступают три лица – отправитель информации, преобразователь сообщения и получатель информации.

Во время перевода переводчики пользуются разными переводческими приемами, чтобы с помощью этих межъязыковых операций перевести информацию с одного языкового кода в другой. Первые теоретики перевода как Левый или Федоров не выделяли никаких категорий для этих преобразований. Позже теории усложнились, прибывало трансформаций и возникали категории переводческих приемов. С опорой на различных авторов теории перевода, среди которых, например, Бархударов, Комиссаров, Выходилова (Vychodilová), приведено несколько классификаций переводческих трансформаций. Основной теорией для настоящей работы является теория Выходиловой, выделяющая две группы трансформаций – формальные преобразования и семантические (лексико-семантические) преобразования.

Неотъемлемым участником переводческого процесса, без которого перевод не возможен, является переводчик. Текст выделяет двух типов переводчиков – переводчики-профессионалы и переводчики, не образованные в специальности

переводчика. Это касается прежде всего билингвальных людей, но также ученых, студентов или чиновников, встречающихся с переводом текстов в школе, университете или на работе. Целью переводчика является как можно более адекватная передача сохраняемой в тексте информации. Переводчик должен быть креативным, ему надо обладать языковыми компетенциями, хорошо знать оба языка – исходный и язык перевода, культуру обоих народов, интерпретировать и творить текст и т. д. Так как языки и общественная среда постоянно меняются, переводчик должен образовываться в течение всей своей карьеры.

Безусловно, наибольшее внимание в данной главе уделяется последнему подразделу, посвященному специфике перевода специального текста. Первые теоретики перевода уделяли большое внимание переводам художественного текста. Но эти теории не совсем совпадают с теорией и практикой переводов специальных текстов. Однако в последние десятилетия специальным переводом занимается все больше и больше переводчиков и теоретиков перевода. Перевод специального текста должен быть точным, но его тоже надо приспособлять адресату и его знаниям в данной специальности. Понятие «специальный текст» очень обширно. У таких текстов разные специальности, круг читателей, объем и т. д. Переводчик помогает себе пособиями, учебниками, словарями, но если он переводит узко специализированный текст, очень может быть, что таких материалов не хватает. Работа для переводчика проще, если он обладает английским языком. Тогда он может пользоваться в общем большой базой литературы и онлайн источников на английском языке. Затруднением является нехватка и ошибочность словарей. Неотъемлемой частью специальных текстов являются термины. Здесь надо быть осторожным, потому что значение терминов и их оборотов может отличаться в связи с разными специальностями. Встречаются также профессионализмы, значение которых не легко найти и в других языках оно может отличаться. Перевод терминов также бывает дополнен заметками, пояснениями, оригиналом термина, комментариями, словарями, так как простого перевода слова недостаточно, чтобы полностью передать значение данного слова.

Переводчик должен анализировать текст и перевести его, используя свои знания актуальной проблематики данной специальности. Для перевода ему надо хорошо

знать ее терминологию на своем родном языке и на языке оригинала. Недостаточно только выучить слова, но необходимо понимать отличия значений терминов языка исходного и языка перевода, меру эквивалентности, знать о безэквивалентной лексике и об отличиях в объеме терминологии данной специальности на обоих языках. Такие требования приводят переводчиков к выбору нескольких специальностей, на которые они в своей профессии специализируются.

В области нумизматики на чешском языке существует несколько книг о чешских исторических монетах, о монетах, нумизматике и нотафилии в общем смысле, потом книги о коллекционировании монет. Переводчик может пользоваться также каталогами монет, которые ему помогают правильно описать монеты. Обширной базой данных является интернет. Там можно найти веб-страницы, посвященные нумизматике, каталоги, словари, чаты и т. п. У переводчика также возможность обратиться к Чешскому нумизматическому обществу.

Третья глава настоящей дипломной работы содержит перевод определенной части книги «Деньги в России». Данная книга специализируется на нумизматику и историю России, представленные увлекательным содержанием текста. Подготовку к переводу и работу с самим текстом можно разделить на несколько этапов. Сначала надо было прочитать книгу и определить ее часть для перевода. Необходимо было ознакомиться с похожими книгами на чешском языке, анализировать текст подлинника и отыскать и выучить термины, их значения и эквиваленты в чешском языке. Потом последовало создание самого перевода. В ходе перевода проявились некоторые сложности, касающиеся различий между чешской и русской нумизматикой. В чешском и русском языках, на-пример, существуют различные системы для обозначения пробы монеты. Некоторые части текста требовали консультаций с другими переводчиками, носителями языка и специалистами в области нумизматики. Наконец перевод прошел корректурой.

Четвертая глава дипломной работы занимается комментированием перевода. Главное внимание уделяется переводческим приемам, использованным в ходе перевода, и лексическому плану текста (терминам и названиям).

В данной части работа применяет описанную в учебнике «Введение в теорию перевода для русистов» классификацию переводческих приемов З. Выходиловой, которая выделяет две группы переводческих трансформаций - формальные преобразования и семантические (лексико-семантические) преобразования. В группе формальных преобразований находятся транскрипция, транслитерация, трансплантация, калькирование, замена грамматических категорий, замена частей речи, замена членов предложения, универбизация, мультивербизация, изменение порядка слов, компрессия, декомпрессия, замена грамматического статуса предложения и объединение и расчленение предложений. В группе семантических преобразований оказываются конкретизация значений, генерализация значений, дифференциация значений, модуляция значений, антонимический перевод, компенсация потерь при переводе, целостное преобразование, расширение информационной основы (добавление информации) и экспликация. Все приемы в тексте определены дефиницией, у большинства из упомянутых трансформаций приведены примеры их использования в переводе части книги «Деньги в России». Некоторые преобразования в переводе книги не встречаются. Например, целостное преобразование, с помощью которого переводятся прежде всего фразеологизмы и идиомы. Другие трансформации, как замена порядка слов, декомпрессия, расчленение предложений или экспликация, появляются в тексте довольно часто.

Во второй части последней главы настоящей дипломной работы описывается перевод названий и имен. В тексте встречаются названия монет, с которыми связаны интересные истории их возникновения. Внимание уделяется также именам и корреляции существительных по роду или образованию женского рода или множественного числа, обозначающего членов семьи, от имен мужского рода. В течение процесса перевода имен были использованы также другие переводческие приемы как субституция исторически значительных имен или трансплантация имен в их исходной формулировке вместо их ретранскрипции. Названия ведомств, институтов и других учреждений были в большинстве случаев переведены. Иногда пришлось применить транскрипцию, субституцию, экспликацию, приблизительный перевод или комбинацию разных приемов. Интересным является перевод названия «Красный (Китайский) монетный двор».

Эта часть продолжается комментарием к переводу терминов использованных в книге. Так как книга назначена для широкого круга читателей и авторы хотели, чтобы ее применяли также как учебник, в ней нет ни профессионализмов, ни большого количества малоизвестных терминов. Но даже если авторы пытались как можно больше упростить их работу, это все же научный текст, к которому термины обязательно принадлежат. Большое внимание уделяется системе терминов и названий, обозначающих различные монеты. В этих случаях в тексте перевода применялась прежде всего транскрипция. Упомянуты были ошибочные переводы, которыми коллекционеры зачастую пользуются. Другие термины были переведены с помощью субституции, калькирования, универбализации или транслитерации. Интересен перевод терминов, типичных для русской нумизматической терминологической системы, сложных и производных терминов или перевод терминов на основе контекста.

В заключение надо подчеркнуть, что задачей настоящей дипломной работы было создать адекватный перевод специального текста из области нумизматики, дополненный транслатологическим комментарием к избранным явлениям и переводческим трансформациям и русско-чешским словариком терминов и понятий из области нумизматики, находящихся в оригинальном тексте. Нам удалось перевести часть книги «Деньги в России». Перевод был дополнен транслатологическим комментарием к избранным переводческим приемам, названиям и терминам с приведением примеров. В приложении находится толковый словарь с использованными в тексте оригинала и перевода терминами. Данная дипломная работа так становится источником словарного запаса и знаний о монетах и истории России, которые она связывает с переводоведением. Я надеюсь в продолжение моей работы, на перевод определенной книги и на сотрудничество с Чешским нумизматическим обществом, чтобы содержание книги попало в руки чешского читателя.

ZDROJE

KNIŽNÍ ZDROJE

FIŠER, Zbyněk. Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání. Brno: Host, 2009. ISBN 978-80-7294-343-2.

FRANEK, Ladislav, Milan HRDLIČKA a kolektiv. *9x o překladu: vybrané příspěvky ze 3 odborných konferencí konaných v roce 1994 ve Slovenské a v České republice (Letná škola prekladu, Budmerice, Ruský jazyk ve sféře byznysu, Ostrava a Překladatelská konference, Havlíčkův Brod)*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1995. ISBN 80-901-6982-1.

GROMOVÁ, Edita. *Teória a didaktika prekladu odborných textov*. In: GROMOVÁ, Edita a Milan HRDLIČKA. *Antologie teorie odborného překladu*. Ostrava: Repronis, 2003. ISBN 80-732-9026-X.

GRYGOVÁ, Bronislava. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2428-6.

HARTMANNOVÁ, Věra a Danuše HARTMANNOVÁ. *Pravidla českého pravopisu*. Olomouc: Nakladatelství FIN, 1996. ISBN 80-7182-033-4.

HOCHÉL, Braňo. *Preklad ako komunikácia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990. In: HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překladu*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1998. ISBN 80-902-2089-4. HORECKÝ, Ján. *O prekladani terminológie*. In: GROMOVÁ, Edita, Milan HRDLIČKA a Vítězslav VILÍMEK. *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-383-2.

HORECKÝ, Ján. *O prekladani terminológie*. In: *Překlad společenskovedných textov*. Bratislava: Obzor, 1978.

HOROVÁ, Eva. *K definici a specifčnosti tzv. „odborného“ překladu*. In: GROMOVÁ, Edita, Milan HRDLIČKA a Vítězslav VILÍMEK. *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-383-2.

HRDLIČKA, Milan a kolektiv. *9x o překladu*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1995. ISBN 80-901-6982-1.

HRDLIČKA, Milan. sn. *Ekvivalence v teorii překladu*. Praha: 1986. In: HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překladu*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1998. ISBN 80-902-2089-4.

ILEK, Bohuslav. *Meze významové přesnosti v překladu krásné literatury*. In: MAN, Oldřich. *Sborník statí o jazyce a překládání*. Praha: Univerzita 17. listopadu, 1972.

ILEK, Bohuslav. *Místo teorie odborného překladu v soustavě věd o překladu*. In: GROMOVÁ, Edita, Milan HRDLIČKA a Vítězslav VILÍMEK. *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-7368-383-2.

ILEK, Bohuslav. *O převodu ruských vlastních jmen do češtiny. Naše řeč* [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4212>

JETTMAROVÁ, Zuzana. *Volba strategie a rozhodování na základě teorie skoposu: komplexní kritéria překladatelské analýzy textu*. In: FRANEK, Ladislav, Milan HRDLIČKA a kolektiv. *9x o překladu: vybrané příspěvky ze 3 odborných konferencí konaných v roce 1994 ve Slovenské a v České republice (Letná škola překladu, Budmerice, Ruský jazyk ve sféře byznysu, Ostrava a Překladatelská konference, Havlíčkův Brod)*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1995. ISBN 80-901-6982-1.

KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRÝGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. ISBN 978-80-244-2428-6.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *Teorie překladu*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. ISBN 80-706-7459-8.

KRČMOVÁ, Marie. ODBORNÝ STYL. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z:

<https://www.czechency.org/slovník/ODBORN%C3%9D%20STYL>

LEVÝ, Jiří. *Bude literární věda exaktní vědou?*, Praha: 1971. In: HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překladau*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1998. ISBN 80-902-2089-4.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladau*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012. ISBN 978-80-87561-15-7.

LEVÝ, Jiří. *Úvod do teorie překladau*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1958.

POPOVIČ, Anton a kolektiv. . Bratislava: Tatran, 1983. In: HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překladau*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1998. ISBN 80-902-2089-4.

REISS, Katharina a Hans J VERMEER. *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos Theory Explained*. Routledge, 2015. ISBN 978-1138133365.

SEJBAL, Jiří. *Základy peněžního vývoje*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1734-1.

VANDAS, Jiří. *Mince a platidla*. Praha: Magnet-Press, 1994. ISBN 80-85847-15-9.

VILIKOVSKÝ, Ján. *Překlad jako tvorba*. Praha: Ivo Železný, 2002. ISBN 80-237-3670-1.

VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Введение в теорию перевода для русистов*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3417-9.

VYCHODILOVÁ, Zdeňka. *Translatologický úvod*. In: MACHALOVÁ, Milena a Eva VYSLOUŽILOVÁ. *Cvičebnice překladau pro rusisty: politika, ekonomika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011. ISBN 978-80-244-2854-3.

WALDMANNOVÁ, Marta a kolektiv. *Textová cvičebnice ruského jazyka pro stavební fakulty*. 2., upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.

ŽVÁČEK, Dušan. *Úvod do teorie překladu (pro rusisty)*. 2. vydání. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1998. ISBN 80-706-7814-3.

АДРИАНОВ, Я. *Русские монеты 1700 - 2000 годов: Исторический обзор и каталог*. Москва: Мой Мир, 2001. ISBN 5-8818-7130-8.

БАРХУДАРОВ, Л. С. *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода*. Москва: ЛКИ, 2008. ISBN 978-5-382-00577-5

КОМИССАРОВ, В. Н. *Слово о переводе*. Москва: Международные отношения, 1973.

КОМИССАРОВ, В. Н. *Теория перевода (лингвистические аспекты): Учебник для институтов и факультетов иностранных языков*. Москва: Высшая школа, 1990. ISBN 5-06-001057-0

МЕЛЬНИКОВА, А. С. *Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Первого: история русской денежной системы с 1533 по 1682 год*. Москва: Финансы и статистика, 1989. ISBN 5-279-00195-3.

УЗДЕНИКОВ, В. В. *Монеты России 1700-1917*. третье издание. Москва: Любимая книга, 2011. ISBN 1-932525-20-3.

РОКИН, А. *История рубля*. Reasonablefinance.ru: энциклопедия домашнего финансиста [online]. 2013. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <http://www.reasonablefinance.ru/domashniefinansii/istoriya-rublya.html>

Полное собрание русских летописей. Летопись, 1929. - Т. 4. - Ч. I. - Вып. 3. In: МЕЛЬНИКОВА, А. С. *Русские монеты от Ивана Грозного до Петра Первого*. Москва: Финансы и статистика, 1989. ISBN 5-279-00195-3.

SLOVNÍKY

HRDLIČKA, Milan. *Translatologický slovník: výběr z českých a slovenských prací z teorie překladu*. Praha: Jednota tlumočnicků a překladatelů, 1998. ISBN 80-902-2089-4.

ДАЛЬ, В. И. *Толковый словарь живого великорусского языка*: в 4 т. 2-е изд. Санкт-Петербург: Типография М. О. Вольфа, 1880-1882.

КОТЛЯКОВ, В. М. *Словарь современных географических названий* [online]. Москва: Русское географическое общество, 2006 [cit. 2019-03-05]. Dostupné z: <http://otpusk-info.ru/journey/dictionary/geographic-names/index.htm>

Dictionary of the Coins of the World. Treasure Realm [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <http://www.treasurerealm.com/coinpapers/dictionary/A.html>

Nový encyklopedický slovník češtiny online [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

Numismatic Glossary. Coin Community [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://www.coincommunity.com/dictionary/>

Slovník základních pojmů. Národní pokladnice [online]. Dostupné z: <https://www.narodnipokladnice.cz/2016-02-21-23-34-53/slovník-zakladnich-pojmu>

АКАДЕМИК: Словари и энциклопедии на Академике [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <https://dic.academic.ru/>

WEBOVÉ STRÁNKY

Internetová jazyková příručka [online]. Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR. Dostupné také z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

Literatura a katalogy numizmatika. Sběratel.com [online]. Dostupné z: <http://www.sberatel.com/diskuse/sberatelstvi/literatura-a-katalogy-numizmatika-24>

Национальный корпус русского языка [online]. Dostupné z: <http://ruscorpora.ru/index.html>

ReversoContext: поисковая система для переводов в контексте [online]. Dostupné také z: <https://context.reverso.net/перевод/>

Старая монета: нумизматический клуб [online]. Dostupné z: <https://www.staraya-moneta.ru/index.php>

Устаревшие русские денежные единицы. *НаиЛось* [online]. [cit. 2019-03-02]. Dostupné z: <http://mooseum.ru/Obrazovanie/Ediniza/mani-02.html>

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1: Kopie překládané části knihy

PŘÍLOHA Č. 2: Slovník numismatických pojmů

ПРÍЛОHA Č. 1: Kopie překládané části knihy

Text originálu je dostupný ke stažení také na:

<https://www.rulit.me/author/melnikova-alla-sergeevna/dengi-v-rossii-download-free-338071.html>

<https://www.litmir.me/bd/?b=195012>

Царь и император
всероссийский Петр I.
Гелиографика по оригиналу
Е. П. Чесова.
Середина XIX в.

там, продуманности и последовательности шагов в осуществлении перемен в денежном хозяйстве, которые обычно очень болезненно воспринимаются населением, ее можно сравнить только со столь же удачной денежной реформой Елены Глиńskiej 1535 — 1538 гг.

Без сомнения, мысль о необходимости денежной реформы обдумывалась Петром I с первых лет царствования. Великое посольство, отправившееся в Европу в 1697 — 1698 гг., не случайно оказалось в Лондоне, где царь несколько раз посещал монетный двор в Тауэре и внимательно изучал работу машин. В конце XVII в. в Англии под

руководством замечательного физика и одновременно смотрителя монетного двора Исаака Ньютона полностью перешли на чеканку монет машинным способом. Опыт англичан показался интересным дарю и в дальнейшем была использована в России при проведении денежной реформы.

Реформа начиналась исподволь. С 1696 г. на всех серебряных проволочных копейках стали помещать дату выпуска: людей приучали к тому, что монета должна нести указание на год чеканки. К тому же в 1696 г. умер соратник Петра, царь Иоанн Алексеевич, и с этого года копейки чеканились только с именем Петра Алексеевича. В 1698 г. был в последний раз в жизни проволочной копейки сни-

Глава первая

жен ее вес: он стал равняться 0,28 г. Если учесть, что вес талера, на который ориентировался вес рубль-монеты в 1654 г., составлял 28 г, стратегический замысел 1698 г. раскрывался со всей определенностью. Новая легкая копейка составляла ровно 1/100 часть от талера и следовало ожидать, что будет введен новый рубль талерного веса. Однако никакого рубля ни в 1698 г., ни в ближайшем будущем не появилось. Но в 1700 г. вышел царский указ, извещающий население о «делании медных денежек, полушек и полуполушек», которые «впредь делать будут на Москве, на Денежном дворе тисненья, а не литья и не кованья». Эти новые медные монеты должны были ходить «за одно» с серебряными

ДЕНЕЖНАЯ РЕФОРМА ПЕТРА I (1696 — 1718 ГГ.)

Медаль в честь путешествия Петра I за границу. 1698 г.
Германия. Медальер X.Вермут. Серебро.

Набережный монетный двор в Москве.
Фрагмент «Панорамы Москвы от Каменного моста» П.Пикарта.
1707 – 1708 гг.

«печатными копейками»¹. Из пуда меди согласно введенной норме чеканили 12 рублей и 80 копеек. Такая норма исходила из расчета, чтобы рыночная цена меди, содержащейся в двух полукопеечных монетах, равнялась цене серебра, содержащегося в одной серебряной копейке. Тем самым новая медная ко-

Петр I (1689 – 1725).
Полуполушка 1700 г. Медь.

1. Сборник указов по монетному и медальерному делу в России. Сост. М.Деммени. Вып. 1, СПб., 1887. С. 30 – 31.

Петр I (1689 – 1725).
Гривенник 1701 г. Серебро.

пейка приравнивалась к серебряной старого образца. Для чеканки новых медных денег, полушек и полуполушек был открыт специальный монетный двор — Набережный, расположенный на территории Кремля недалеко от Боровицких ворот².

2. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. М., 1994. С. 14.

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII в.)

Указ 1700 г. ничего не сообщал о дальнейших намерениях правительства — он, казалось, имел в виду только одно: облегчить торговым людям возможность использования разменной монеты, которой становились новые медные монеты машинной чеканки взамен имевших хождение различных суррогатов. Но в 1701 г. в обращение поступила новая серия монет машинной чеканки: серебряная полтина, полуполтина, гривенник, десять денег, а также золотой червонец. Эти монеты чеканились на еще одном новом монетном дворе, открытом в Кадашевской слободе Замоскворечья и получившем название «Кадашевского монетного денежного двора». Следует сказать, что терминология того времени строго различала понятия «монет» — крупных монет машинной чеканки — и «денежек» — старых проволоочных копеек, изготовленных ручным способом. Смешанное название «Кадашевский монетный денежный

Петр I (1689 – 1725).
Денга 1700 г. Медь.

Петр I (1689 - 1725). Полтина 1701 г. Серебро.

двор» объяснялось тем, что двор выпускал и монеты — продукцию машинного производства, и серебряные копейки — продукцию ручного производства¹. Весовая норма новых серебряных монет ориентировалась на вес талера.

На новых денежных дворах были установлены различные устройства: плосильные («прокатные») станы, машины для вырубki монетных кружков («обрезные») и печатные машины, на которых собственно и чеканились монеты. Механизмы приводились в движение мельничными колесами, вращаемыми водой или конной тягой. В первых печатных машинах монетный штампель крепили на молотовом снаряде, который под действием силы тяжести падал на заготовку; позднее перешли к винтовым прессам.

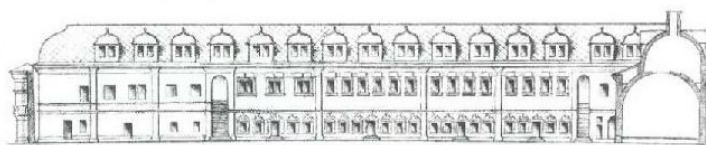
1. Уздеников В.В. Объем чеканки российских монет (1700 — 1917). М., 1995. С. 23.

До 1704 г. население постепенно привыкало к новым медным, серебряным и золотым монетам машинной работы. Но эти монеты

Петр I (1689 - 1725). Червонец 1701 г. Золото.

занимали сравнительно скромную нишу в денежном хозяйстве. По-прежнему основным видом денежных знаков оставалась проволоч-

Кадашевский монетный двор. Фрагмент чертежа из архива Военно-исторического и топографического Главного управления Генерального штаба.

Петр I (1689 - 1725).
10 денег 1701 г.
Серебро.

ная серебряная копейка. В 1697 г. был открыт «денежный двор, что в Китай-городе» (здание сохранилось поныне, оно выходит фасадом на Исторический проезд и примыкает к церкви Казанской Божьей матери на Красной площади). Он назывался Красным или Китайским². В 1700 г. в здании Земского приказа на Красной площади (на этом месте теперь находится Государственный Исторический музей) был открыт Новый денежный двор, где также чеканились серебряные проволочные копейки³.

2. Уздеников В.В. Объем чеканки российских монет (1700 — 1917). М., 1995. С. 7.

3. Там же, с.35, 36.

Петр I
(1689 – 1725).
Копейка 1704 г.
Медь.

Наконец, в 1704 г. с появлением серебряного рублевика, или рубля, и медной копейки новая денежная система приобрела законченный вид. Номиналы, дискредитировавшие денежной реформой Алексея Михайловича, были выпущены последними, после того как население привыкло к новым, непривычным монетам. Но еще до января 1718 г. продолжалась чеканка серебряной проволочной копейки, и каждый житель Российской империи мог пользоваться любой монетой, в зависимости от собственного желания. Выбор облегчался тем, что между разными серебряными монетами не существовало резких различий в ценности: сто старых проволочных копеек, чеканенных после 1698 г., соответствовали по весу новому рублю, медные копейки чеканились по стопе, более или менее соответствующей рыночной цене меди. До 1718 г. стопа медных монет постепенно увеличилась до 20 рублей из пуда.

Множество монетных кладов, зарытых в 1700 — 1725 гг., свиде-

тельствует, что население было весьма обеспокоено переменами в денежном хозяйстве. Зарывали преимущественно старые проволочные копейки; новые выпуски в кладах присутствуют в единич-

ных экземплярах и встречаются очень редко. Люди предпочитали припрятывать привычные проволочные копейки, не особенно доверяя новым монетам. Впрочем, до открытого неповиновения и отказа пользоваться новой монетой, как это было в 1654 — 1655 гг., дело не доходило: сказывалось так-

тичное внедрение новых номиналов, к тому же по своей ценности никак не уступающих старым.

Хотя в 1704 г. денежная система приобрела законченный вид, совершенствование новых монет и «притирка» их к денежному обращению, по существу, продолжалась всю первую четверть XVIII в. Каене приходилось использовать чеканку монет в фискальных целях, хотя правительство отчетливо понимало пагубность такой политики для состояния денежного обращения и экономического поло-

Петр I (1689 – 1725). Рубль 1704 г. Серебро.

жения страны. Сказывались последствия тяжелых изурительных войн петровской эпохи, которые требовали от народного хозяйства напряжения всех сил и дополнительных доходов. Особенно заметно финансовые интересы стали превалировать в денежной политике после 1718 г. В этом году полно-

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА
АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII в.)

Петр I (1689 – 1725). Рубль 1712 г. Серебро.

стью прекратилась выделка старой проволочной копейки и ведущее место в чеканке заняли монеты крупного достоинства, особенно рублевки. Для серебряных монет была установлена 70-я проба (раньше их чеканили из серебра та-лерной пробы, в среднем более высокой). Стопа медных монет выросла до сорока рублей из пуда. Выпуск золотых монет — червонцев — по пробе, соответствующей международному стандарту (93 — 94 проба), сменился выпуском двухрублевиков 75 пробы. Все эти изменения имели долговременные и в основном отрицательные по-

следствия для русского денежного хозяйства.

Тем не менее реформа свершилась и русское денежное дело полу-

Петр I (1689 – 1725).
Алтын 1718 г. Серебро.

чило общеевропейскую основу, так как в процессе преобразований были использованы технические достижения, весовые нормы и стандарты монетного производства европейских стран. При этом сохранились традиционные черты рус-

Петр I
(1689 – 1725).
5 копеек 1724 г.
Медь.

ской системы (денежный счет, названия монет, надписи на русском языке). Новые монеты выполняли и чисто просветительскую задачу: благодаря им русское общество осваивало новое летоисчисление, гражданский алфавит и цифирь¹.

Оформление монет после петровской денежной реформы приобрело совершенно европейский характер. Лицевую сторону основной части номиналов занимал портрет государя, оборотную — государственный герб; легенда содержала имя и титул царя, дату выпуска и название номинала. Начальными буквами наименования монетных дворов обозначалось место чеканки. Гурт монеты стали оформлять или гуртовой надписью, или своеобразным узором. Подделывать такую монету было, разумеется, очень трудно. Исключения составляли медные пятикопеечные монеты, чеканка которых началась в 1723 г. по стопе 40 рублей из пуда меди и продолжалась до 1730 г. Эти пятаки, как покажет дальнейшее изложение, оставались проклятием русского денежного обращения почти до середины XVIII в.

В собрании Отдела нумизматики Государственного Исторического музея хранится уникальная пара штемпелей полтины 1699 г.

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 36.

Петр I (1689 – 1725). Полтина 1699 г. Новодел. Серебро.

и оттиснутый ими новоделный экземпляр самой полтины. Таким полтинами, очевидно, должны были начать выпуск серии новых монет. Для этого на Красном (Китайском) дворе мастер Василий Андреев (его инициалы вырезаны на штампах) изготовил штампы оборотной и лицевой сторон. На оборотной стороне изображен герб Российской империи — двуглавый орел — и имеется круговая надпись «**МАНЕТА ДОБРАЯ ЦЕНА ПОЛТИНА СЕ ГОДУ**», сюжет, который повторялся (с вариациями) и на последующих выпусках монет Петра I. Но лицевая сторона с изображением юного Петра в шапке Мономаха, в старорусском царском наряде со скипетром и державой в руках, с круговой надписью «**ЦАРЬ ПЕТР САМОДЕРЖЕЦ ПОВЕЛИТЕЛЬ ВСЕРОССИЙСКИЙ**», никак не могла удовлетворить реформатора. Штампы были им за-

бракованы за архаическое изображение царя. На крупных номиналах утвердилось другое изображение, выполненное в европейских традициях: юный Петр в лавровом венке, в доспехе, украшенном по

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII в.)

вороту, с круговой надписью «**ЦАРЬ ПЕТР АЛЕКСЕЕВИЧ ВСЕЯ РОССИИ ПОВЕЛИТЕЛЬ** (или **САМОДЕРЖЕЦ**)». Обратную сторону занимал двуглавый орел и надпись с обозначением номинала «**МАНЕТА ДОБРАЯ ЦЕНА РУБЛЬ**» и дата славянской цифирью (буквами). Штампы пробной полтины поступили в Исторический музей из Оружейной палаты Московского Кремля. По-видимому, оттуда же пришли и пять чеканов (штампов) петровских серебряных проводочных копеек. Эти штампы — уникальные памятники допетровской эпохи, чудом избежавшие уничтожения после прекращения

Петр I (1689 – 1725). Штампы полтины 1699 г. Железо.

в 1718 г. чеканки проволочных копеек. Нигде более подобных орудий чеканки не сохранилось.

На протяжении всего царствования Петра I велась поиски лучшего варианта оформления монет и названий номиналов. Применяли названия «**РУБЛЬ**» и «**РУБЛЕВИК**», «**ПОЛТИНА**» и «**ПОЛТИННИК**», «**ГРИВНА**» и «**ГРИ-**

монеты «**ДЕСЯТЬ ДЕНЕГ**» (1701 — 1704) было данью допетровской эпохе, упорно предпочитавшей счет не на копейки, а на денги. Лишь в 1713 г. появилась монета «**ПЯТЬ КОПЕЕК**», эквивалентная «**ДЕСЯТИ ДЕНГАМ**».

Не сразу привилось обозначение дат на монетах арабской «цифирью». До 1722 г. за редкими ис-

и буквами (АЩАИ), и арабскими цифрами.

В целом, тип оформления петровских монет нельзя считать вполне устоявшимся. Наиболее заметно это сказалось на рублевых монетах, орла на оборотной стороне которых с 1722 г. сменила монограмма из начальных букв имени Петра, составляющая крест. С 1700 г. казна настойчиво искала наиболее выгодный для нее вес медной монеты, начав с чеканки по 12,8 рубля из пуда, и кончив (после 1718 г.) чеканкой по 40 рублей (вес копейки соответственно упал с 8,35 до 4,10 г). Каждое изменение стопы требовало введения новых элементов в оформление монетного поля. Все эти поиски и эксперименты нашли отражение в большом количестве пробных, и, следовательно, очень редких медных петровских монет.

Петр I
(1689 - 1725).
Двойной червонец
1714 г. Золото.

венник», «**ДЕСЯТЬ ДЕНЕГ**» и «**ПЯТЬ КОПЕЕК**», «**АЛТЫН**» и «**АЛТЫННИК**». Обозначение «**РОССИЙСКИЙ РУБЛЕВИК**» появилось на пробной монете 1710 г. и затем перекочевало на гуртовую надпись, а за номиналом прочно утвердилось наименование «**РУБЛЬ**». Точно так же название «**ПОЛТИННИК**» появилось на монете в 1707 г., затем попало в гуртовую надпись, а на самих монетах сменилось словом «**ПОЛТИНА**». Наименования «**ГРИВНА**» и «**АЛТЫН**» употреблялись несколько реже, чем «**ГРИВЕННИК**» и «**АЛТЫННИК**». Обозначение серебряной

ключениями даты обозначали славянскими буквами, счет вели «от Рождества Христова», как это было принято на Западе. На медных копейках 1711 г. написан

Петр I (1689 - 1725). Рубль 1725 г. Серебро.

Отличительной чертой послереформенных монет Петра I была их удивительная наглядность, монеты как бы «говорили». Помимо понятных всему грамотному населению страны надписей на русском языке, для неграмотных на некоторых монетах имелись специальные точки или черточки, число которых соответствовало номиналу. На рублях и полтинах надпись предупреждала, что это — **«МОНЕТА ДОНРАЯ (или НОВАЯ), ЦЕНА РУБЛЬ (или ПОЛТИНА)»**.

Денежная реформа Петра I завершилась в 1718 г., когда одновременно прекратилась чеканка серебряных проволочных копеек и их эквивалентов — медных копеек. Тем самым из денежного обращения на некоторое время практически исчез номинал, безраздельно господствовавший в России два

века. Однако в бытовой и финансовой терминологии, напротив, окончательно утвердился счет на рубли и копейки. В 1721 г. Петр запретил государственным учреждениям упоминать алтын, как пережиток архаического счета. Сумма, которую раньше называли бы «сто пятьдесят четыре рубля осьмнадцать алтын три денги», теперь превратилась в «сто пятьдесят четыре рубля пятьдесят пять с половиной копеек». При этом каждый из перечисленных номиналов был представлен реально существующей монетой: рублями, копейками, денгами.

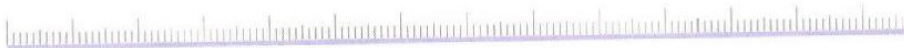
В конце царствования Петра Первого денежная система приобрела вполне законченный вид. Из золота чеканились монеты двухрублевого достоинства, из серебра — рубли, полтины, гривен-

Петр I (1689 - 1725).
Печать. Серебро.

ники, из меди — пять копеек, копейка, денга (до 1718 г.), полушка (до 1723 г. вкл.). Проба монетного золота составляла 75 золотников чистого золота в фунте сплава, и вес двухрублевика равнялся 4,10 г. Серебряный рубль имел 70-ю пробу и весил 28 г. Медные монеты чеканились по 40 рублей из пуда (вес пятикопеечной монеты составлял 20,48 г).

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII В.)

Преемники Петра I приняли без существенных изменений ту денежную систему, которая сложилась после реформы. Но это не означало, что русское денежное хозяйство полностью избавилось от существенных недостатков. Главной и наиболее болезненной проблемой продолжала оставаться проблема сырья. Хотя на Нерчинском заводе началась собственная добыча серебра, однако выход продукции был весьма незначительным — всего несколько пудов серебра ежегодно. Золото не добывалось вообще. Лишь с 20-х гг. XVIII в. начинается промышленная добыча и обработка меди на Урале — здесь были построены сначала казенные, а затем частновладельческие медеплавильные заводы. Основным источником монетного сырья, как и в XVII в., продолжала оставаться внешняя торговля. В 1710 г. была учреждена специальная Купецкая палата, в которой сосредоточивались правительственные усилия по закупке драгоценных металлов для денежных дворов. Покупались слитки, талеры, золото, серебро у иноземных купцов и русского населения, рассылались эмиссары на крупные ярмарки России и Украины¹. С иностранными и русскими куп-

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра... С.18

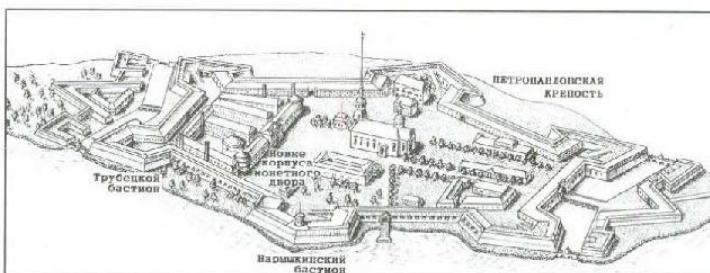
цами заключались подряды на поставку металла денежным дворам. Но более всего сырья давали пошанны, взимаемые с иноземных «постей» в талерах и золотой монете. При взимании пошан талер оценивался в 50 коп., в то время как рыночная цена его была значительно выше. Это приносило значительный доход казне при перделке талерного серебра в русские деньги.

Весьма значительную часть серебряного сырья до 1711 г. составляли серебряные проволоочные копейки, несмотря на нежелание основной части населения сдавать их на денежные дворы из-за слишком небольшой надбавки, выдаваемой на руки сдачнику (она составляла всего 10% от суммы, выраженной в серебряных копейках). Однако общее число «старых швей», обра-

щавшихся в стране более двух веков, на рубеже XVII — XVIII вв. было столь значительным, что даже в этих условиях они были способны питать монетное производство.

На первых порах после начала петровской реформы денежным делом в стране руководил по-прежнему Приказ Большой Казны. С 1711 г. денежное хозяйство перешло в подчинение Сената, однако Приказ Большой Казны и другое новое финансовое ведомство — Камер-коллегия — также продолжали сохранять контроль за чеканкой монет и снабжением сырьем денежных дворов. С развитием в стране горно-металлургической промышленности денежное дело перешло в 1727 г. в ведомство Берг-коллегии. Для контроля за деятельностью денежных дворов

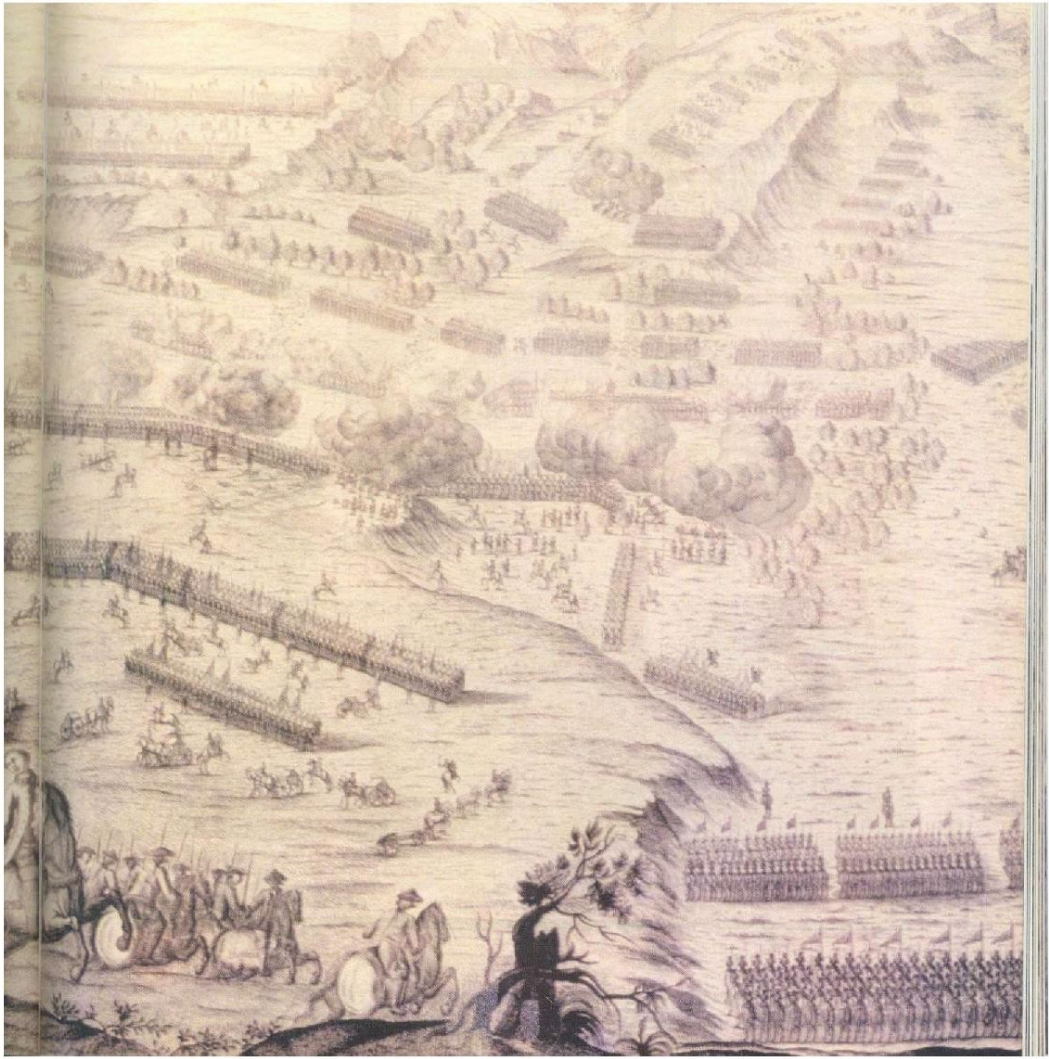
МОНЕТЫ ПРЕЕМНИКОВ ПЕТРА I
(ВТОРАЯ ЧЕТВЕРТЬ XVIII В.)

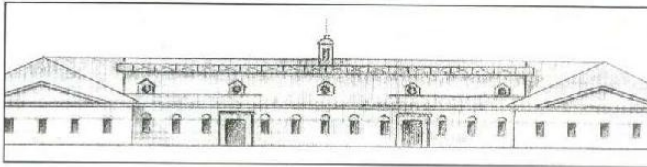
Петербургский монетный двор. Панорама Петропавловской крепости.
Из книги Бастаревой Л.И. и Сидоровой В.И.
«Петропавловская крепость». Путеводитель.
Л., 1986 г.

фасад Сузунского монетного двора. Фрагмент чертежа.
Из статьи П. Пирожкова «Страницы истории».
Газета «Новая жизнь» от 2.02.1974 г.

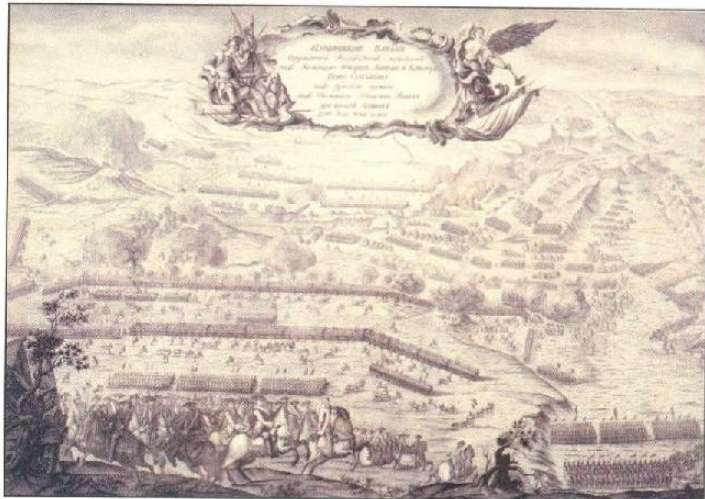
Берг-коллегия создала особый орган — Контору монетного правления (затем она была переименована в Монетную канцелярию). При Екатерине II монетные дворы были снова переданы непосредственно Берг-коллегии, при которой существовали с 1764 г. Петербургский и подчиненный ему Московский монетные департаменты¹.

Введение новой технологии производства монет и расширение объема чеканки потребовали увеличения количества монетных дворов. Начиная с XVIII в., их стали размещать не только в Москве, но и по мере возможности приближать к источникам поступления монетного сырья. В Петербурге, к которому перешла от Архангельска роль главного портового города и через который теперь поступала основная масса драгоценных металлов, монетный двор был открыт в 1724 г. Он размещался в одном из бастионов Пе-

тропавловской крепости. При Петре I началась организация монетного двора в Екатеринбурге, поблизости от уральских медных рудников. До 1735 г. там заготавливали монетные кружки, которые

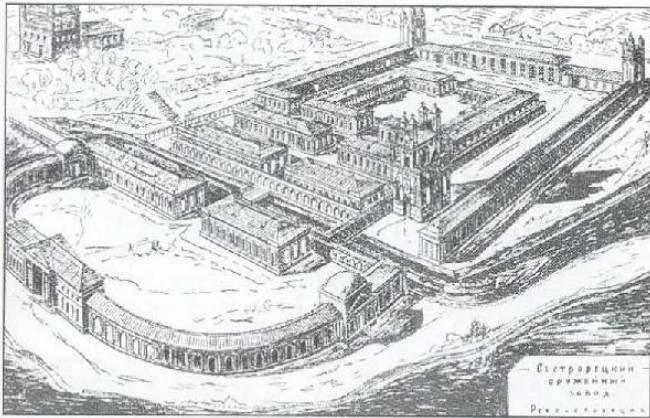
МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII в.)

отправляли в Москву. В 1735 г. завод превратился в Екатеринбургский монетный двор. Помимо этого в с. Аннинском Пермской губ. с 1789 по 1798 гг. действовал Аннинский монетный двор, созданный на базе Бабкинского медеплавильного завода. Работал также Сузунский двор в пос. Сузун (1766 — 1847). Близ С.-Петербурга был организован Сестрорецкий монетный двор на базе Сестрорецких оружейных заводов (1757 — 1778), близ Феодосии — Таврический (1787 —

Изображение Батальи, одержанной Российским войском под командой генерал-аншефа и кавалера графа Салтыкова над прусской армией под командой генерала Веделя при деревне Пальците 1759 года июля 12 дня. Гравюра П. Саблина и П. Валабина. 1751 г.

1. Юхт А. И. Русские деньги от Петра... С. 17

Реконструкция общего вида
Сестрорецких оружейных заводов в 1760 г. Из книги Демидовой
Г.С., Вшуриной Э.С., Никольцевой Н.Ф. и др.
«Сестрорецкий инструментальный завод им. Воскова».
Л., 1968.

1788).¹ Кроме перечисленных, существовали еще временные монетные дворы, практиковалось размещение заказов на иностранных дворах, некоторые частные предприятия также чеканили монету для России. Продукцию разных монетных дворов можно было различить по знакам, которые представляли или отдельные буквы или надписи (иногда условные знаки)

1. Уздеников В.В. Объем чеканки российских монет (1700 — 1917). См. С. 37, 68, 87, 94, 97.

2. Уздеников В.В. Монеты России. 1700 — 1917. Изд. 2. М., 1992. С. 600 — 617.

Медаль на учреждение Московского университета. 1754 г.
Медальер Ж. Дасье. Серебро

на гурте монеты. Основные монетные дворы обозначались буквами ММД, ММ, МД, М (Москва), СПБ, СП, СІМ, СМ (Санкт-Петербург), ЕМ (Екатеринбург). Известны в общей сложности 38 буквенных сочетаний, которыми метили свою продукцию монетные дворы, 9 вариантов гуртовых надписей, обозначающих место чеканки, и 4 типа условных обозначений монетных дворов².

Выпуск серебряной монеты стабилизировался к 20-м гг. XVIII в., хотя внешний вид ее иногда менялся. Постепенно уменьшалось содержание серебра в рубле. От 84-й пробы рублей 1704 — 1707 гг. постепенно перешли к 70-й; в 1731 — 1761 гг. установи-

Екатерина I (1725 - 1727).
2 рубля 1726 г. Золото.

Екатерина I (1725 - 1727).
Рубль 1725 г. Серебро.

Екатерина I (1725 - 1727).
5 копеек 1727 г. Медь.

Петр II (1727 - 1730).
Червонец 1729 г. Золото.

лась 77-я проба. В 1729 г. вновь началась чеканка золотого червонца, сменившего двухрублевую монету. При императрице Елизавете Петровне (1741 — 1761) появились новые номиналы золотых монет: в десять и пять рублей (империял и полуимпериял).

В оформлении золотых и крупных серебряных монет в качестве неперменного элемента присутст-

Екатерина I (1725 - 1727).
Гривна 1726 г. Серебро.

вовал портрет правителя (правительницы) на одной стороне. Обратные стороны в подавляющем большинстве несли изображение государственного герба, но бывали и исключения. На золотых двухрублевиках вместо герба был изображен святой Андрей Первозванный. На оборотных сторонах десяти- и пятирублевых золотых монет в центре находилась гербовая композиция, состоящая из малого государственного герба, вокруг которого располагались гербы Москвы, Царства Казанского, Царства Сибирского и Царства Астраханского. Рубли Петра II (1727 — 1730),

Петр II (1727 - 1730).
Рубль 1729 г. Серебро.

Петр II (1727 - 1730).
Копейка 1728 г. Медь.

Анна Иоанновна (1730 - 1740).
Червонец 1730 г. Золото.

Анна Иоанновна (1730 - 1740).
Рубль 1731 г. Серебро.

оформленные по образцу поздних серебряных рублей его венценосного деда — Петра Первого — имели изображение монограммы, составленной из начальных букв имени «Петр».

Пышное разнообразие русских золотых, серебряных и медных монет XVIII в. не шло ни в какое сравнение с предшествующим периодом, когда денежное обращение обслуживалось практически только серебряной копейкой, рисунок на которой не менялся на протяжении двух веков. Общую картину дополняли золотые, серебряные и бронзовые медали, чеканка которых началась в петровскую эпоху, и ордена. Первый российский орден Андрея Первозванного появился в 1698, орден св. Екатерины — в 1714, Александра Невского — в 1725, св. Георгия — в 1769 г. Но пережитки допетровской эпохи — отголоски архаической денежной системы XVI — XVII вв. — не исчезли в один день и в значительной степени затрудняли поступательное развитие русского денежного хозяйства. Его развитию мешало также традиционное представление о денежной эмиссии как о наиболее надежном и устойчивом источнике пополнения бюджета. В правительственных кругах большинство выступало за извлечение возможно более высокой прибыли от эксплуатации монетной регалии,

Петр II (1727 - 1730). Полтина 1727 г. Серебро.

не считаясь с неизбежными отрицательными последствиями. Меньшинство выступало против, доказывая, что чеканка монет должна служить, в первую очередь, не фискальным целям, а интересам экономического развития страны. Доходы казны должны были, по их мнению, состояться из налогов с населения, промышленности и торговли.

В 1730 — 1731 гг. был создан совещательный орган при правительстве — Комиссия о монетном деле, в которой одну из ведущих ролей играл оригинальный мыслитель, ученый и практик, сподвижник Петра I Василий Никитич Татищев (1686 — 1750). Комиссия разработала ряд конкретных предложений по стабилизации денежного хозяйства, основанных на сочетании передовых взглядов экономической науки с трезвым анализом сложившейся ситуации в русском денежном обращении послепетровского времени.

К этому моменту явственно обозначались две главные беды

русского денежного дела: обилие старой проволочной серебряной монеты и обращение массы легковесных пятикопеечников, которые квалифицировались «Яко самая вредительная государству монета».

Серебряные проволочные копейки, как уже говорилось, активно изымались из обращения, так как использовались в качестве высококачественного сырья для чеканки новых серебряных монет. Однако высокопробные и тяжеловесные «добрые деньги», проволочные копейки, чеканенные до 1698 г., минуя казну, утлаивали за границу, использовались населением «для своей прибыли» — изготовления окладов икон, серебряной посуды, ук-

Анна Иоанновна (1730 - 1740). Гривенник 1733 г. Серебро.

рашений, уходили в тайники. Известно, например, что в 1704 г. у купцов Пустовых хранилось 106 пудов старых денег! С 1721 г. правительство ввело систему наказаний за утайку старой монеты.

Операции по обмену мелкой серебряной монеты были завершены в основном только к концу 50-х годов. Этому предшествовали различные экономические меры, которые должны были способствовать скорейшему изъятию проволочных копеек у населения и сокращению масштабов денежного

Анна Иоанновна (1730 - 1740). Денга 1731 г. Медь.

«воровства», то есть изготовления фальшивых денег¹. В 1744 г. императрица Елизавета Петровна издала указ, запрещавший с 1 июня этого года хождение мелких серебряных денег. В течение двух последующих лет их все же разрешили принимать в счет выплаты податей и пошлин, а также на монетных

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 77 — 94.

Елизавета Петровна (1741 - 1761).
Двойной червонец 1749 г. Золото.

Елизавета Петровна (1741 - 1761).
10 рублей 1758 г. Золото.

Елизавета Петровна (1741 - 1761).
Рубль 1757 г. Медальер Ж.Дасье. Серебро

Елизавета Петровна (1741 - 1761).
Копейка 1755 г. Медь.

дворах с уплатой «копейка за копейку». За самовольную переплавку старых денег грозило суровое наказание. Но все эти меры не привели к ожидаемому результату. В 1754 г. опять последовал указ, устанавливающий новый двухгодичный срок приема казной мелких серебряных денег. И тем не менее, как писал современник, старые деньги были «у заживных людей, особливо же в городах... заключены яко невольники в сундуках и кубышках». Вероятно, некоторая часть кладов, содержащих проволочные серебряные копейки петровского времени, была зарыта именно в 30 — 50-х гг. XVIII в. В конечном итоге казне удалось изъять и переделать на денежных дворах всего половину (56%) массы серебряных мелких денег, обращавшихся в стране в первые два десятилетия XVIII в.¹

В середине XVIII в. структура денежного обращения приобрела относительную стабильность. 85% всех серебряных монет составляли рубли, 11% — полтинники и четвертаки и 4% — гривенники и пятаки². Как можно убедиться, «главной» монетой в стране стали рубли — наиболее крупный номинал.

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 92 — 93.

2. Там же, с. 94.

Елизавета Петровна (1741 - 1761).
2 копейки 1757 г. Медь.

Естественно, именно ими преимущественно пользовались имущие слои общества — дворяне и купечество. Золотые монеты чеканились в небольших количествах, они предназначались, в первую очередь, для нужд внешней торговли и во внутреннем денежном обращении использовались мало. К тому же из-за сравнительно низких цен на золото (в России оно было только в 13 раз дороже серебра, в то время как в Европе — в 14 — 15 раз) и высоких цен на серебро иноземные купцы тайно вывозили русские золотые монеты за границу.

Для трудящихся — крестьян и ремесленников — ходячей монетой в XVIII в. стали медные деньги. Среди них зловещую роль суждено было сыграть пятикопеечникам, чеканка которых началась в 1723 г. Выпуском этих монет, чеканенных по норме 40 рублей из пуда, благодаря чему нарицательная цена пятаков в 5-6 раз превышала стоимость меди на рынке,

казна пыталась решить свои финансовые проблемы. Если в первой четверти XVIII в. самую большую прибыль приносила чеканка облегченной серебряной монеты¹, то в дальнейшем это место заняли неполноценные пятаки. Понимая пагубность для экономики подобной ситуации, правительство в 1727 г. объявило, что чеканка пятаков — это временная мера, и что они будут изъяты из обращения, как только финансовое положение страны улучшится. Однако выпуск пятикопеечных монет продолжался до 1730 г. Положение усугублялось притоком в Россию поддельных пятикопеечников из-за рубежа. Иноземные купцы в пограничных городах скупали на фальшивые пятаки с дополнительной приплатой золотые и серебряные монеты и различные товары, которые тайно

1. Юж А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I, с. 35.

вывозили из страны. Наличие на денежном рынке множества легковесной неполноценной монеты вело к ее девальвации, падению вексельного курса и расстройству денежного обращения. Казна, купечество и просто богатые люди стремились, прибегая к серебру, расплавлять пятаками. В некоторых районах страны основная масса денег состояла из пятикопеечников.

Кроме копеек и пятикопеечников, чеканенных по 40 рублей из пуда, в 1725 — 1727 гг. в денежном обращении влились медные квадратные монеты — платы, которые начали изготавливать по примеру Швеции. В Швеции их использовали и как ходячую монету, и как товар. В России они предназначались прежде всего для оздоровления денежного обращения и очищения его от легковесных пятикопеечников, так как платы выпускали по цене 10 рублей из пуда меди. Медные платы разрешалось перевозить по векселям, «дабы в провозе убытку не иметь». Платы чеканили на Екатеринбургском «платовом дворе», специально построенном для этих целей. Однако они оказались неудобными в обращении, слишком тяжеловесными, и от их изготовления уже в 1727 г. отказались. Короткое время из-за нехватки мелких монет платами выдавали жалование заводским рабочим на Урале, а затем их

выменяли и переделали в новые денежки и подушки¹, чеканка которых началась в 1730 г.

Русские платы представляли собой набор номиналов от рубля до копейки. Рубль в форме квадрата имел размер 190 x 190 мм, гривна — 60 x 60 мм, копейка — 23 x 23 мм. Оформление их было предельно простым: на медной плитке в центре был оттиснут круг с обозначением номинала («ЦЕНА РУБЛЬ», «ЦЕНА ПОЛТИНА», «ЦЕНА ГРИВНА») и места чеканки («ЕКАТЕРИНЪ-БҮРХЪ»), а по углам — круги с изображением двуглавого орла. Обратная сторона плат была совершенно гладкой и на ней не было

никаких изображений. Только на некоторых экземплярах гривен встречаются надписи «ПР-ГА» или в 1727 г. «ПР-ИП», «ПР-АБ» — клейма приемщиков готовой продукции. Квадратные 5 копеек были оформлены по-другому: в центре в круге помещалось изображение государственного герба, сверху — обозначение номинала («ПЯТЬ КОПЕЕК»), внизу — обозначение места чеканки («ЕКАТЕРИНЪ-БҮРХЪ»), по сторонам герба — дата. Сходное оформление имели копейки, только на некоторых экземплярах дату размещали по углам. На гладких оборотных сторонах копеек иногда встречаются буквы «ПР-ГА», тоже обозначающие инициа-

МОНЕТЫ ПРЕМНИКОВ ПЕТРА I
(ВТОРАЯ ЧЕТВЕРТЬ XVIII В.)

лы приемщика. Массовый характер имела только чеканка гривен, остальные номиналы встречаются лишь как очень редкие (или даже единственные), либо как пробные экземпляры².

По предложению Комиссии о монетном деле 1730 — 1731 гг. чеканку медных монет с 1730 г. стали производить по стопе в 10 рублей из пуда меди. Чеканились монеты двух достоинств — денежки и полушки. Предполагалось выменять у населения на новые полновесные монеты всю массу старых медных денег, главным образом — пятикопеечников, чтобы полностью оздоровить денежное обращение.

В 30 — 40-х гг. XVIII в. выдвигались многочисленные проекты и предложения по изъятию пятикопеечников, а в 1743 — 1755 гг. началась реализация одного из проектов. Главная проблема заключалась в источнике средств: казна не хотела брать все расходы на себя, но в то же время опасалась перекладывать их на народ, не без основания опасаясь взрыва массового недовольства. Любопытно, что один из проектов, предложенный советником Монетной канце-

Гривна квадратная. 1726 г. Медь.

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 55.
2. Там же. С. 94.

Копейка квадратная.
1726 г. Медь.

лярии И.А.Шляхтером, предусматривал выпуск бумажных денег (билетов), которые должны были обмениваться на пятаки из расчета: 80% стоимости бумажными деньгами, 20% — серебряной монетой или медными полноценными копейками. Но этот проект не был принят¹.

В 1744 г. правительство Елизаветы Петровны издало именной указ о снижении нарицательной цены пятаков ежегодно на 1 копейку, с тем, чтобы постепенно приравнять пятикопеечники к ходячей медной монете. В 1754 г. Сенатом по предложению П.И. Шувалова (1710 — 1762), заметной и весьма неоднозначной фигуры в окружении императрицы, который активно влиял на экономическую политику правительства, было принято решение о чеканке медных копеек по 8 рублей из пуда меди и обмене на них пятикопеечников, имевших

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 99.

к этому времени нарицательную цену в две копейки. Расходы по осуществлению заключительного этапа выкупа пятикопеечников казна брала на себя. Но уже в 1757 г. последовал новый правительственный указ о чеканке медных монет по 16 рублей из пуда меди с целью значительного увеличения доходов казны.

Таким образом, за сравнительно короткий срок — с 1730 по 1757 гг. — трижды сменялась стопа медных монет и их внешнее оформление. Денежки и полушки,

5 копеек квадратные.
1726 г. Медь.

чеканявшиеся по 10-рублевой стопе с 1730 по 1754 г. вкл., имели на лицевой стороне изображение двуглавого орла без каких-либо надписей, а на оборотной — обозначение номинала и даты выпуска в обрамлении узорного картуша. В 1755 — 1756 гг. их сменили мо-

неты номиналом в одну копейку, чеканенные по стопе 8 рублей из пуда. Это была самая полноценная медная монета XVIII в. Оформление ее, выполненное в барочных традициях, было очень изысканным. Обе стороны монеты занимало изображение орла с распростертыми крыльями, частично прикрытое облаками. Орел держал щит, увенчанный короной, в котором на лицевой стороне располагался вензель императрицы Елизаветы Петровны, а на оборотной — обозначение номинала. Внизу, под облаком, стояла дата. Наконец, в 1757 — 1758 гг. началась чеканка серии медных монет достоинством в 5, 2, 1 копейки, деньги и полушку по стопе 16 рублей из пуда. И стопа, и набор номиналов, и оформление этой серии оказались наиболее приемлемыми и просуществовали практически до самого конца XVIII в.; только на монетах Екатерины II вензель и даты были соответствующим образом изменены. На монетах 16-рублевой стопы достоинством в 5 копеек лицевую сторону занимал государственный герб и обозначение номинала «ПЯТЬ КОПЕЕКЪ» на ленте, помещенной внизу изображения, а буквами, расположенными по сторонам хвоста орла, обозначался монетный двор. На остальных номиналах место двуглавого орла занимало изобра-

жение Георгия Победоносца, поражающего копьём дракона. На оборотных сторонах монет всех достоинств находился вензель императрицы и дата. Обозначение номинала помещалось, как у пятикопеечников, на лицевой стороне.

Таким образом, в результате ряда последовательных шагов правительства во второй половине

XVIII в. денежное обращение в России стабилизировалось, «вредительная монета» — пятаки — были изъяты, равно как и серебряная проволочная копейка. Сложившаяся структура денежного хозяйства вполне удовлетворяла запросы экономики страны. Серебряная монета оставалась основной, медная служила разменным средством.

МОНЕТЫ ПРЕЕМНИКОВ ПЕТРА I
(ВТОРАЯ ЧЕТВЕРТЬ XVIII В.)

Цена монет немного превышала торговую стоимость металла, что делало бессмысленным изготовление фальшивок и привоз их из-за рубежа. Серебряные монеты не подвергались порче, и с 1731 г. их проба повысилась с 70-й до 77-й. Роль золота пока была невелика, но уже намечалась заметная тенденция к ее возрастанию.

В нумизматике русский XVIII век по праву считается одним из самых интересных. Лучшие медальеры страны — Федор Алексеев, Лукьян Дмитриев, Самойла Юдин, Тимофей Иванов, Иоганн Карл Гедлигер, Бенджамен Скотт, Жак Антуан Дасье — трудились над портретами императоров и императриц, гербовыми изображениями и общим дизайном монет. Частая смена правителей на троне порождала обилие

портретов, многие из которых поражают своими точными психологическими характеристиками и реализмом, так отличающим изображения на монетах от парадных портретов.

Борьба за власть, дворцовые интриги, взлеты и падения государственных деятелей при дворе находили отражение в монетном деле. Наиболее ярким примером может служить карьера знаменитого Александра Даниловича Меншикова (1673 — 1729), который от-

Анна Иоанновна в окружении муз.
Гравюра Х.Лоттеса по оригиналу П.Деккера.
Около 1739 г.

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА
АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII в.)

Императрица Екатерина I.
Гравюра Г.Качалова
по оригиналу И.Танауэра.
1743 г.

лично понял, каким мощным оружием в руках власти может быть простой денежный знак.

После смерти Петра Великого на престоле оказалась его супруга — императрица Екатерина I (1725 — 1727). Но царствуя, она не правила. Для этого у нее не было ни способностей, ни желания. Вся полнота власти сосредоточилась в руках Александра Даниловича Меншикова, Рейхс-маршала и Генерал-фельдмаршала, Светлейшего князя Священной Римской империи. Под его диктатом вершила дела Верховный Тайный Совет, а императрице оставалось лишь подписывать составленные Советом проекты указов.

Среди прочих важнейших вопросов А.Д. Меншиков особое внимание уделил монетному делу, поскольку опустевшая казна требовала срочного пополнения, а для чеканки хронически не хватало серебра. Способ решения подобных проблем был известен давно: это «порча» серебряной монеты, снижение количества содержащегося в ней чистого серебра. Обычно монархи во всех странах применяли подобную меру осторожно и исподволь. Но Светлейший начал действовать столь решительно, что поощряемый им персонал Петербургского монетного двора пошел на беспрецедентные меры. Количество серебра в разменной русской монете было снижено чуть ли не до 25% (вместо 50% по норме). Чтобы придать такому, на три четверти медному, сплаву вид высокопробного серебра, в него вводили добавку мышьяка. Неудиви-

тельно, что позднее, в царствование Анны Иоанновны, отчеканенные в 1726 — 1727 гг. «серебряные» гривны (десятикопеечники) изымались из обращения наряду с фальшивыми монетами.

Однако в 1726 г. возник еще более радикальный проект, согласно которому вся разменная монета должна была чеканиться только из меди. Материальным памятником этого проекта являются несколько редких экземпляров пробного медного гривенника, сохранившихся до нашего времени. Гривенник 1726 г., видимо, должен был заменить серебряную гривну (десятикопеечник). Но по каким-то причинам реализовать проект не удалось, хотя он и сулил немалые выгоды.

Медный гривенник 1726 г. интересен еще в одном отношении. Хотя деятельность А.Д. Меншикова на поприще монетного производства оставила достаточно много

следов в виде пробных монет и монет массового выпуска, только за этим гривенником явно неспроста прочно закрепилось название «меншиков».

Как известно, Светлейший очень заботился о прославлении своего имени после смерти высокого покровителя — Петра Великого. Оформление «меншиков» гривенника 1726 г. убедительно свидетельствует о том, что Меншиков вполне оценил информативные возможности монет. Вензель на монете содержит не только литеры, обозначающие титул и имя императрицы, — буквы «I» («Императрица») и «Е» («Екатерина»), повторенные как бы в зеркальном отражении для придания изображению симметричности. Кроме того в вензель включен также некий посторонний элемент в виде греческой буквы «гамма». Поскольку бессмысленное усложнение вензелей императоров и императриц никогда не практиковалось, можно уверенно предположить, что в данном случае гамма-образный элемент несет какую-то смысловую нагрузку. И действительно, в сочетании с двумя литерами «I» он образует знак «M», в точности совпадающий по начертанию с аналогичной литерой, содержащейся в вензеле А.Д. Меншикова (сохранившемся, например, на решетке балюстрады его петербургского дворца).

«Меншиков гривенник». 1726 г. Медь.

Император Иван Антонович.
Гравюра К. Нике
по оригиналу Г. Шевалье.
1783 — 1784 г.

Светлейший счел допустимым присутствие своего имени вместе с именем императрицы даже на такой «визитной карточке» государства, как монета. Столь высоко еще не ставил себя (и не поставит в дальнейшем) ни один российский временщик. Меншиков имел основания для гордыни: после смерти Петра он — полновластный правитель страны, продолжатель его дела, непререкаемый авторитет в глазах императрицы, воспитатель наследника престола, а в дальнейшем и его возможный будущий тесть. Но, видно, на счастье Светлейшего массовый выпуск «меншикова»

гривенника так и не состоялся. Иначе наверняка после своего падения и опалы он отправился бы не в ссылку в Березов, а на плаху.

И еще один драматический эпизод дворцовой жизни 40-х гг. XVIII в. нашел своеобразное воплощение в судьбе монетной чеканки. Это — история несчастного младенца-императора Ивана (или Иоанна) Антоновича.

Многие рубли и полтины, чеканенные в первые годы правления императрицы Елизаветы Петровны, выглядят более крупными и тонкими, чем обычные, на некоторых из них проглядывают остатки изображений и надписей, относящихся к предшественнику императрицы — Ивану Антоновичу или Ивану IV (1740 — 1741). Сын принца Антона Ульриха Брауншвейгского и мекленбургской принцессы Анны Леопольдовны,

приходившейся племянницей императрице Анне Иоанновне (1730 — 1740), согласно завещанию последней унаследовал российский престол 17 октября 1740 г. в возрасте двух месяцев. Столь юный возраст императора потребовал сразу же решения двух вопросов: о регентстве и о портрете, помещаемом на монетах. И если первый вопрос был решен сравнительно быстро — регентшей стала мать императора Анна Леопольдовна, то обсуждение второго потребовало немало времени. Сделать портрет двухмесячного младенца для монеты представлялось затруднительным.

Вначале Монетная канцелярия вообще не получала ответа на свои запросы об оформлении монет нового царствования. Только по прошествии двух месяцев ей было дано, наконец, распоряжение продолжать чеканку монет старого об-

Иван Антонович (1740 - 1741). Рубль 1741 г. Серебро.

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА
АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII В.)

разца, с портретом покойной императрицы Анны Иоанновны. Такое вынужденное решение давало некоторое время для рассмотрения нескольких проектов внешнего оформления монет Ивана Антоновича.

Из этих проектов известны два. Согласно первому, наиболее радикальному, предполагалось чеканить монеты вообще без портре-

семи или восьми лет, когда черты лица утрачивают младенческую пухлость и приобретают индивидуальные особенности. Такому решению нельзя отказать в оригинальности, хотя могло случиться, что «сочиненный» портрет в дальнейшем не будет соответствовать реальному образу повзрослевшей модели.

«Царствование» Ивана Антоновича продолжалось всего год

и тором проектного рисунка 1741 г. На дошедших до нас монетах Ивана Антоновича мы видим отрока с печальным выражением одутловатого лица и устремленным в пространство отрешенным взглядом, отражающим совсем не детское состояние души. Художник оказался провидцем.

Сразу же после свержения малолетнего императора началось уничтожение монет с его портретом и именем. Гривенники шли в переплавку, а рубли и полтины перечеканивались в такие же монеты, но с именем Елизаветы Петровны. Изъятие монет «принца Иоанна» (как теперь надлежало именовать бывшего императора) проводилось в три этапа. Вначале их обменивали на монеты нового образца из расчета рубль за рубль, потом стали платить как за серебряный лом, а под конец они подлежали безвозмездному изъятию с наказанием держателей как преступников. Несмотря на такие жестокие меры и на неоднократное перенесение сроков окончания выкупа, монеты Ивана Антоновича и до настоящего времени довольно часто встречаются в коллекциях. Значит, нашлось немало россиян, с риском для жизни сохранивших память о несчастном младенце, хотя во время пребывания «Брауншвейгской фамилии» у власти народной любовью она отнюдь не пользовалась.

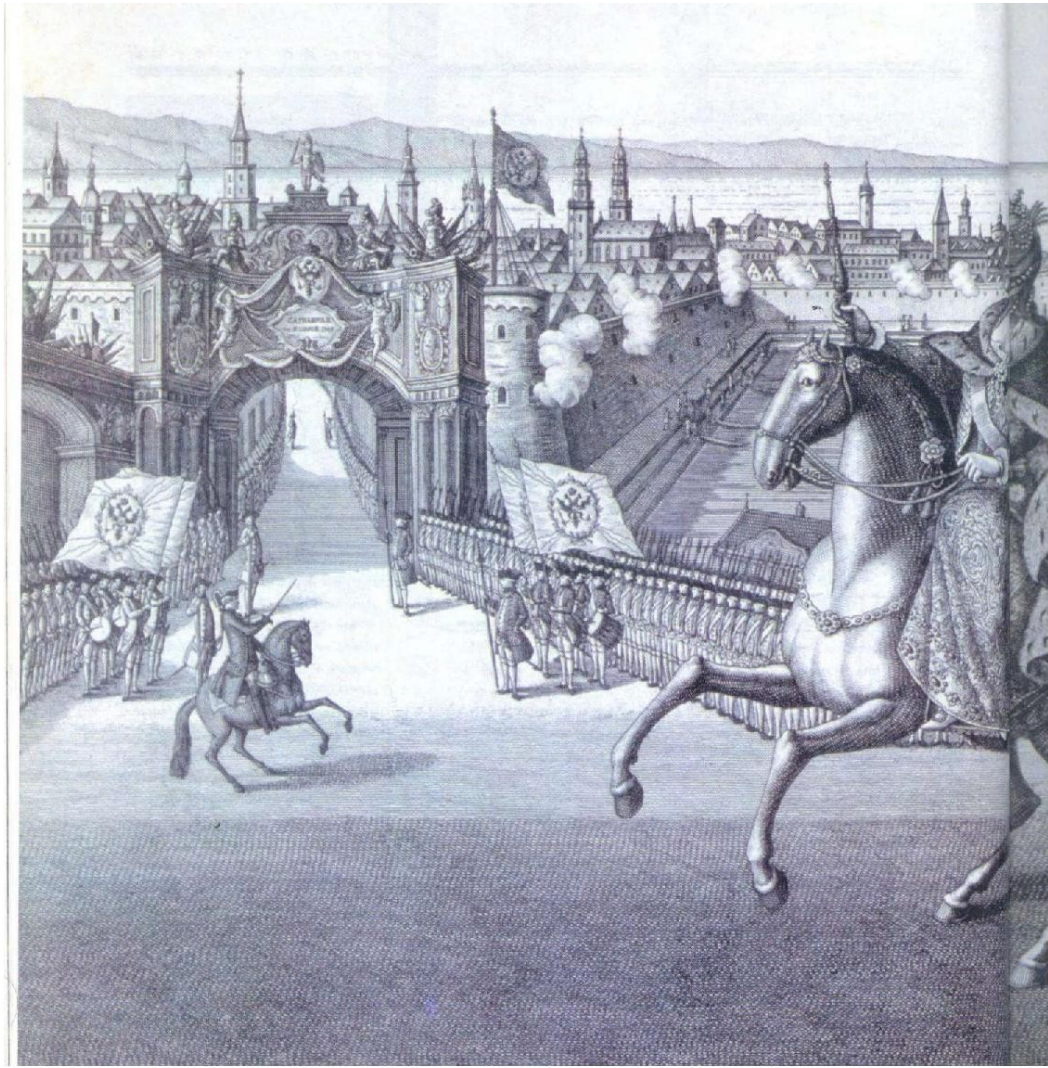
Елизавета Петровна (1741 - 1761). Рубль 1742 г. Серебро.

та и заменить его вензелем императора. Сохранился крайне редкий пробный серебряный рубль, отчеканенный в качестве иллюстрации к этому проекту.

Однако регентша Анна Леопольдовна утвердила другой проект, согласно которому серебряные монеты должны были чеканиться хотя и с портретом императора, но совершенно особым: на нем воспроизводился не действительный облик младенца Ивана Антоновича, а как бы идеальный его образ в возрасте

и два месяца. 25 декабря 1741 г. дворцовый переворот возвел на престол дочь Петра I Елизавету, а вся семья свергнутого императора была отправлена в ссылку. В 1756 г. Иван Антонович был оторван от семьи и заключен в Шлиссельбургскую крепость, где провел в одиночном заключении восемь лет, после чего был убит тюремщиками в 1764 г. при попытке его освобождения. Эта страшная участь венценосного младенца словно предугадана неизвестным художником, ав-

Правление Екатерины II (1762 — 1796) ассоциируется с эпохой просвещенного абсолютизма. Философия просвещения, получившая общеевропейское распространение, базировалась на вере в силу знания и благодатного для народа расцвета образования. В системе философских воззрений центральное место занимал мудрый монарх, стремящийся при помощи знаний и просвещения искоренить пороки общественной жизни. Европейские монархи выступали в роли покровителей искусства и науки.

Екатерина II приняла философию просвещенного абсолютизма

как руководство к действию. Ее царствование началось с создания системы гражданских институтов и благотворительных учреждений, строительства сети народных училищ и закрытых учебных заведений для воспитания «новой породы людей». В экономике императрица стремилась поддерживать свободу промышленной и торговой деятельности, ликвидировала монополии и откупа. Особое внимание уделялось финансовой политике, денежному обращению. Правление Екатерины сопровождалось расцветом архитектуры, живописи, скульптуры, медальерного искусства, литературы. Сама прави-

тельница пробовала свои силы на ниве литературного творчества, занималась разработкой медальерных программ, пыталась даже стать теоретиком философии, вела переписку с лучшими умами своего времени.

Но косность крепостнической системы, необходимость ведения активной завоевательной политики для закрепления положения России как морской державы, огромные размеры страны и общий низкий культурный уровень населения заметно отразились на практическом воплощении идей просвещенного абсолютизма. Прекрасные идеи или корректировались до неузнаваемости, или вообще не воплощались в жизнь. А после Великой Французской революции, в последние годы правления Екатерины II, в ее политике стали отчетливо проявляться реакционные черты.

Первые шаги императрицы по наведению порядка в денежном деле показали, что она вполне трезво и с пониманием относится к создавшейся к 60-м годам ситуации.

Семилетняя война России с Пруссией (1756 — 1762) положила конец сравнительному благополучию русского денежного хозяйства. Расходы на ведение войны и создание новых воинских формирований требовали колоссального напряжения экономики. Пустая

Екатерина II, императрица Российская.
Гравюра Г.Пробста. После 1797 г.

Петр III (1762). 10 рублей 1762 г. Золото.

казна, множество просроченных платежей (в частности, не выплаченное на две трети жалование сухопутным войскам в Пруссии), казнокрадство и мадонство требовали решительных мер по упорядочению денежного хозяйства. Не решаясь повысить налоги, правительство вступило на проверенный и привычный путь решения финансовых затруднений — усиленную эксплуатацию монетной реглации.

В правительстве Елизаветы Петровны активно обсуждался проект денежной реформы, подго-

товленный вассильным временщиком графом Петром Ивановичем Шуваловым и представленный в Сенат осенью 1760 г. Основа его заключалась в перечеканке медных монет: от стопы по 16 рублей из пуда предлагалось перейти к 32-рублевой. Удвоение нарицательной цены медных монет должно было, по подсчетам Шувалова, принести казне 16 миллионов рублей прибыли. В дальнейшем предполагалось все изготовленные посредством перечеканки легковесные монеты из обращения изъять, а источником средств для осуще-

Петр III (1762). Рубль 1762 г. Серебро.

ствления этой операции должен был стать ряд банковских мероприятий. Учрежденному еще в 1758 г. Медному банку казна намеревалась передать капитал в размере 5 — 6 млн. руб. медными деньгами. В банк должна была также передаваться прибыль, получаемая в результате перечеканки медных монет. Банк собирался выдавать ссуды помещикам, купцам и промышленникам под проценты, а возвращать ссуды и выплачивать проценты требовалось серебром. Все полученные банком средства намечалось направлять на выкуп у населения легковесной монеты. Проект предполагал, что банковские ссуды будут вложены помещиками в развитие сельского хозяйства, а купцами и промышленниками — в развитие торговли и мануфактур. Реализация проекта Шувалова должна была, следовательно, привести не только к увеличению дохода государства, но и к всестороннему развитию экономики страны.

Однако противники проекта считали, что чеканка большого количества легковесной медной монеты вызовет обесценение денег, рост цен на товары и дальнейшее обнищание бедных. Кроме того, выпуск легковесных монет, по их мнению, неизбежно должен был активизировать деятельность фальшивомонетчиков, причем на фальши-

Петр III (1762). 10 копеек 1762 г. Медь.

вые деньги, изготовленные за рубежом, иноземные купцы скупили и вывезли из России не только ценные товары, но также серебро и золото. Все это полностью расстроит денежное обращение и подорвет экономику страны. Что же касается мер по обеспечению выкупа легковесной медной монеты, — говорили оппоненты, — то они ненадежны, поскольку нет никаких гарантий, что ссуды и проценты будут возвращены в казну. К тому же, получив ссуды, дворяне не станут вкладывать их в развитие хозяйства, а потратят на покрытие долгов и покупку предметов роскоши. Не лучше распорядятся ссудами промышленники и купцы.

Пока шло обсуждение проекта Шувалова в Сенате, 25 декабря 1761 г. императрица Елизавета Петровна скончалась. Новый император Петр III (1762) в январе 1762 г. утвердил с незначительными поправками проект Шува-

лова «по причине крайней в деньгах надобности ко исправлению государственных расходов и к сохранению государства от чрезмерного отягощения» и начал выпуск легковесных монет.

Новая серия медных монет была представлена 10-, 4- и 2-копеечниками. Их лицевая сторона (с государственным гербом у 10-копеечника и с московским гербом у монет остальных номиналов) мало чем отличалась от лицевой стороны монет Елизаветы Петровны 1757 — 1761 гг., только вокруг гербов были размещены звездочки по числу копеек, содержащихся в монете (для неграмотных). Обратная же сторона была оформлена совершенно иначе, чем на всех предшествующих выпусках. Место вензеля императрицы заняло обозначение номинала, выполненное крупными красивыми буквами, и дата, а внизу находилась целая композиция из гроз-

ных военных атрибутов — пушки, алебард, трубы, барабана, знамен.

Как известно, Петр III отличался особым пристрастием ко всему, так или иначе связанному с военной деятельностью, и такое оформление медных монет обычно объясняют именно этой его склонностью. В какой-то мере такое суждение оправдано, но все же история сыграла с Петром III довольно злую шутку. Дело в том, что этот российский император благоговел перед прусским королем Фридрихом II, в котором видел своего кумира. Став царем, Петр III фактически спас в 1762 г. Пруссию от полного поражения в Семилетней войне (1756 — 1762), заключив позорный для России союз с уже почти побежденной страной. Ирония судьбы заключалась в том, что монеты Петра III, выпущенные в 1762 г., полностью повторили оформление пробных монет 1760 г., иллюстрирующих проект Шувалова. Между тем, рисунок на монетах 1760 г. был прямым следствием блестящих успехов русских войск и поражения Фридриха II в сражениях Семилетней войны. Изображенные на реверсе военные атрибуты являются ничем иным как трофеями. Таким образом, Петр III, сам того не желая, снова напомнил россиянам о триумфе русского оружия и о позорном поражении

своего кумира. Следует также сказать, что монеты 1762 г. являются одними из самых красивых русских монет. Жаль только, что подавляющее большинство их изуродовано следами перечеканки, посредством которой они изготавлялись.

Дальнейший ход реформы Шувалова протекал следующим образом. Были приняты все необходимые меры для обеспечения форсированной перечеканки медных монет. В дополнение к четырём действующим монетным дворам (московскому Красному, Петербургскому, Екатеринбургскому и Сестрорецкому) были открыты три временных — в Нижнем Новгороде, Ярославле и в селе Поречье Смоленской губ. Медный и Артиллерийский банки, получив-

На практике успешной оказалась лишь перечеканка — с января 1762 по апрель 1763 г. было изготовлено монет нового образца почти на 8,3 млн. руб., тогда как за предшествовавшие 5 — 6 лет медной монеты было начеканено всего на 11,6 млн. руб. Однако надежды на выкуп новой легковесной монеты оказались тщетными. Банки не смогли накопить требуемых сумм, ибо банковские операции превратились в ничем не прикрытое хищение государственной казны, причем едва ли не главную роль играл в этом сам П.И.Шувалов и его подставные лица. Как только к власти пришла Екатерина II, в 1763 г. оба банка были ликвидированы.

Екатерина II совершенно правильно оценила все негативные

высказаться по поводу мер, которые необходимо принять для вывода денежного хозяйства из критического положения. Центральным был вопрос о пользе или о вреде чеканки легковесной монеты. Полученные императрицей записки А.И.Глебова, Я.П.Шаховского, И.А.Шаяттера в целом составили основу долговременной денежной политики, осуществление которой началось несколькими годами позже. Немедленно же последовала реакция на чеканку монеты по 32 рубля из пуда.

Чеканка была прекращена и началась обратный передел медной монеты в 16-рублевую. Новые деньги решено было чеканить прежними штемпелями 1757 — 1761 г., заменив только вензель Елизаветы Петровны на вензель Екатерины II. Чтобы ускорить выпуск монет, решено было изготавливать преимущественно пятикопеечники, а мелкую монету не чеканить. Перечеканку в основном закончили к 1768 г., но эпизодически продолжали в течение всего царствования Екатерины II. Временные дворы в Ярославле, с. Поречье и Нижнем Новгороде были закрыты, а Медный и Артиллерийский банки ликвидированы. Затем последовал указ о взыскании ссуд, выданных банками. К сожалению, об исполнении этого указа ничего не известно.

Екатерина II
(1762 - 1796).
10 рублей 1764 г.
Золото.

шие от государства капитал, выдавали ссуды под переводные векселя медной монетой, а возвращения ссуд требовали на 75% серебряными деньгами. Напомним, что ссуды должны были идти «на размножение заводов и фабрик».

последствия реформы Шувалова и политику своего супруга в денежном деле.

В полном соответствии с имиджем просвещенной правительницы, императрица обратилась к государственным мужам с просьбой

С началом правления Екатерины II продолжилась чеканка золотых 10- и 5-рублевых номиналов, эпизодически (в 1763, 1766 и 1796 гг.) небольшими партиями чеканились также червонцы — монеты с портретом императрицы на лицевой стороне и государствен-

24 г при содержании чистого серебра 18 г. В дальнейшем вес и проба серебряного рубля не изменялись до 1796 г.

Медные монеты полностью повторяли стопу, набор номиналов и тип оформления, установившиеся в 1757 г. 16-рублевая стопа

Екатерина II (1762 - 1796). Рубль 1762 г. Серебро.

ным гербом на оборотной. 10- и 5-рублевники имели 88-ю пробу золота, червонцы — 94-ю. Более высокая проба червонцев объяснялась их использованием преимущественно для зарубежных платежей.

Начиная с 1764 г., изменился набор номиналов серебряных монет. К традиционному рублю, полтине, полуполтине и гривеннику прибавились 20 и 15 копеек. Их массовая чеканка началась в 1764 — 1765 гг. Проба серебряных монет была понижена с 77-й до 72-й. Снизился и вес рублевой монеты: до 30-х гг. XVIII в. он составлял 28 г, с 1731 по 1761 г. — около 26 г, а с 1762 г. установился вес

оказалась наиболее оптимальной нормой для чеканки медных монет. Она позволяла сохранить «внутреннюю доброту», что частично обеспечивало ценность медных денег. Основным же их обеспечением был беспрепятственный прием медной монеты в государственные платежи по номиналу. Менялы разменивали медную монету на серебро с небольшим лажем: один рубль медью равнялся 95 — 98 серебряным копейкам. Однако существенным пороком медной монеты была ее тяжело-весность. Рубль медью состоял из 20 тяжелых пятаков весом по 51 г. Перевозка сколько-нибудь значи-

тельного количества таких денег на большие расстояния стала превращаться в тяжелую народнохозяйственную проблему.

Во второй половине XVIII в. произошел заметный сдвиг в решении острой для России проблемы денежного сырья. На Кольванно-Воскресенских и Нерчинском заводах началась промышленная добыча серебра, на Урале и в Олонецком крае — золота. Медь в изобилии производилась на металлургических заводах на Урале и Алтае. Это значительно ослабило зависимость России от закупок драгоценных металлов на Западе¹.

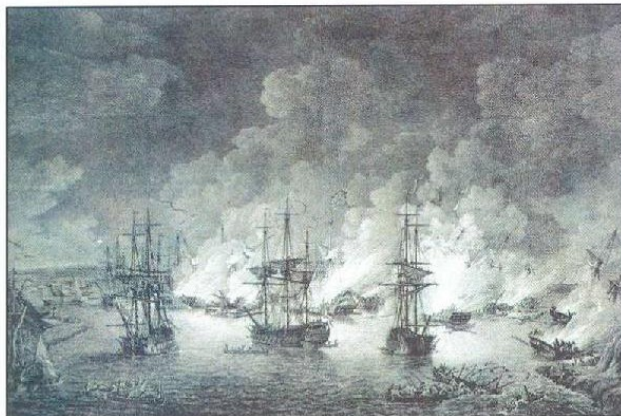
Покажу, самой приметной особенностью денежного обращения России второй половины XVIII в. стала его своеобразная

Екатерина II (1762 - 1796). 20 копеек 1766 г. Серебро.

структура. Если в первой трети XVIII в. основной составляющей в денежном обращении была сере-

1. Юхт А. И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 268.

Вид эскадры российского флота
в Чесменской бухте утром 7 июля 1770 г. Гравюра П.Кэнота
по оригиналу Р.Петона. 1777 г.

бряная монета (89,4%), лишь несколько потесненная в последующие 30 лет медью (25% меди при 72,7% серебра), то после 60-х годов положение существенно изменилось. Доля серебряной монеты понизилась до 46,7%, а медной — повысилась до 43%. Доля золотых монет, державшаяся на уровне 2,5%, с 60-х годов увеличилась до 10,3%¹.

1. Юхт А.И. Русские деньги от Петра Великого до Александра I. С. 246 — 249; Юхт А.И. Основные тенденции и итоги монетной чеканки в России XVIII в. Третья Всероссийская нумизматическая конференция. Тезисы докладов, М., 1995. С. 57 — 59.

Медная монета не только стала составлять примерно половину всей денежной массы, но и изменила свое функциональное назначение. Из разменной монеты она стала

главным платежным средством. Дело было не только в том немаловажном обстоятельстве, что чеканка медных денег традиционно приносила казне наибольшие доходы. Большое значение имело также то, что заводчики, владельцы и производители медного сырья были обязаны выплачивать в казну налог в размере 1/10 части готовой продукции, а также отдавать на монетные дворы от двух до трех четвертей продукции по «указной» цене, значительно заниженной по сравнению с рыночной. Хотя заводчики пытались обходить эти невыгодные для них правила, основная масса меди все же доставалась казне очень дешево. Обилие в стране медной монеты отвечало потребностям населения, привыкшего за многие века к использованию единственного номинала. В XVI — XVII вв. таким номиналом была

Екатерина II (1762 — 1796). 5 копеек 1767 г. Медь.

проволочная серебряная копейка, с которой крайне неохотно расстались в первой половине XVIII в., теперь же главным в обращении стал медный пятак, иногда с добавлением двухкопеечной монеты.

Монеты из драгоценных металлов — серебра и золота — использовали преимущественно для внешнеторговых операций и оплаты расходов казны за рубежом. Хотя доля золотой монеты в денежном обращении во второй половине XVIII в. возросла, золото по-прежнему не играло сколько-нибудь значительной роли внутри страны. Оно шло главным образом на покрытие дворцовых расходов и на военные нужды. Были даже выпущены золотые монеты достоинством в два рубля, рубль и полтину, предназначенные для использования исключительно в дворцовом обиходе, преимущественно для карточной игры. Эти монеты чеканились при Елизавете Петровне (в 1756 — 1758 гг.) и при Екатерине II (в 1766 — 1779 и 1785 гг.). Их проба была такой же, как у 10- и 5-рублевиков.

Современники иногда давали довольно курьезное объяснение малой популярности золотой и серебряной монеты. Так, секретарь французского посла при русском дворе, очевидец дворцового переворота 1762 г. де Рюльер так говорил о причинах непопулярности Петра III: «Художник, долженствовавший вырезать новые монеты, представил рисунок императору. Сохраняя главные черты его лица, старалась их облагородствовать. Лавровая ветвь небрежно укрощала длинные локоны распу-

Екатерина II (1762 - 1796).
Копейка 1789 г.
Медь.

щенных волос. Он, бросив рисунок, вскричал: «Я буду похож на французского короля!». Он хотел непременно видеть себя во всем

натуральном безобразии, в солдатской прическе и столь неприличном величии престола образе, что сии монеты сделались предметом посмеяния и, расходясь по всей империи, произвели первый подрыв народного почтения¹. Этот анекдот, кстати, выразительно говорящий о прокламативном значении монеты, вряд ли следует принимать всерьез. На монетах Петра III мы видим его характерный профиль со скошенным слабевольным подбородком и вытянутым носом, парик с заплетенной косичкой, но особого «натурального безобразия» на этом портрете при всем желании усмотреть нельзя. Отечественная школа медальеров, вырезавших портреты императоров и императриц, как уже говорилось, вообще отличалась реалистическим подходом к своим моделям, и монеты Петра III в этом отношении исключения не составляют. Надо полагать, французский гость таким образом пытался объяснить своеобразную непопулярность серебряных и золотых монет в Российской империи.

МОНЕТЫ ПЕРИОДА СТАНОВЛЕНИЯ И РАСЦВЕТА
АБСОЛЮТИСТСКОЙ МОНАРХИИ (XVIII В.)

1. Рюльер К.-К. История и анекдоты революции в России в 1762 г. // Россия XVIII в. глазами иностранцев. Л., 1989. С. 272.

PŘÍLOHA Č. 2: Slovník numismatických pojmů

алтын, алтынник	altyn (altynnik)	mince v hodnotě 3 kopějky (nebo 3 novgorodské děngy)
вариант	varianta	mince o stejné nominální hodnotě s drobnou změnou v jejím vzhledu
внутренняя стоимость	vnitřní hodnota	hodnota mince jako kousku kovu
гривенник (гривна)	grivennik (grivna)	mince v hodnotě 10 kopějek
денга, денежка	děnga, děnežka	mince v hodnotě půl kopějky
денга новгородская копейная	novgorodská kopějková děnga	staroruská mince v hodnotě jedné kopějky
девальвация	devalvace	znehodnocení mincí
двухкопейка, двухкопеечник	dvoukopějka	mince v hodnotě dvou kopějek
эксплуатация	exploatace	vykořisťování, zneužívání
именной указ	výnos (nařízení)	přímý výnos od cara
империал (полуимпериал)	imperiál (poluimperiál)	zlatá mince v hodnotě 10 stříbrných rublů (5 rublů)
казна	státní pokladna	finanční prostředky státu
казнокрадство		vykrádání státní pokladny
копейка	kopějka	mince v hodnotě jedné kopějky (1/100 rublu)
летоисчисление	letopočet	rok vyražený na minci
лицевая сторона (аверс) монеты	lícová strana (avers) mince	přední strana mince
монетная регалия	mincovní regál	výluční právo státu na ražbu mincí a jejich vypouštění do oběhu

монетная стопа	peněžní standard	numismatický termín, který označuje, kolik mincí stejného nominálu může být vyraženo z určitého množství kovu
монетный мастер, монетчик	mincmistr	vedoucí mincovny
монетный образ	mincovní obraz	vše co je na minci vyobrazeno
надпись	nápis	text vyražený na minci
нарицательная стоимость	nominální hodnota	hodnota mince, která je na ní číselně nebo písemně vyobrazena
новодельная монета, новодел	novoděl, novoražba	nově vyražená stará mince určená ke sběratelským účelům
	směnný kurz	cena určité mince nebo kovu v poměru k jiné minci nebo kovu
оборотная сторона (реверс) монеты	rubová strana (revers) mince	zadní strana mince
платы (шведские)	pláty (švédské)	měděné mince čtvercového tvaru
полтина, полтинник	poltina (poltinnik)	mince v hodnotě 50 kopějek
проба	ryzost	číselný údaj o poměru obsahu drahého kovu ve slitině (v ČR se používá vyjádření ryzosti v tisícinách, v RF v desetinách – ryzost 900 X проба 90)
пуд	pud	stará ruská jednotka hmotnosti odpovídající váze 16,38 kg
пятак	pěťák	mince v hodnotě pěti kopějek
пятикопейка, пятикопеечник	pětikopějka	mince v hodnotě pěti kopějek

талер	tolar	mince v hodnotě jednoho tolaru
чеканка	ražba	proces výroby mincí
чеканщик	pregéř	razič mincí
четвертак	čtvrťák	mince v hodnotě čtvrt rublu
шапка Мономаха	Monomachova čepice	jeden ze symbolů ruského panovníka
штемпель, клеймо	razidlo	nástroj pro vyražení určitého znaku do mince

ANOTACE

Jméno a příjmení: Bc. Lenka Bajtová

Název katedry a fakulty: Katedra slavistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Překlad odborného textu z oblasti numismatiky

Vedoucí diplomové práce: prof. Ludmila Stěpanova, CSc.

Počet znaků: 114 695

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 42 (+11 internetových zdrojů)

Klíčová slova: mince, Rusko, numismatika, historie, překlad, kniha

Tato diplomová práce se zabývá překladem vybrané části knihy Peníze v Rusku. Cílem práce bylo vytvořit adekvátní překlad textu z oblasti numismatiky doplněný translatologickým komentářem k vybraným jevům a překladovým transformacím, které byly použity během překladu, a slovníkem odborných výrazů, které se v textu vyskytují. Práce se skládá ze čtyř částí. První část se zabývá knihou, která je v práci překládána. Druhá část je teoretická a rozebírá odborný text, překlad a překlad odborného textu. Třetí kapitola tvoří samotný překlad vybrané části knihy. Poslední část je věnována translatologickému komentáři, který rozebírá překladové transformace, překlad termínů, názvů a jmen.